

Algemeen ambtsbericht Armenië

Directie Personenverkeer, Migratie en Vreemdelingenzaken
Afdeling Asiel- en Migratiezaken
Den Haag
070-3485643

23 januari 2009

	Inhoudsopgave	Pagina
1	Inleiding	4
2	Landeninformatie	5
2.1	Basisgegevens	5
2.1.1	Land en Volk	5
2.1.2	Geschiedenis	7
2.1.3	Staatsinrichting	9
2.2	Politieke ontwikkelingen	12
2.3	Veiligheidssituatie	20
2.4	Corruptie	21
3	Mensenrechten	23
3.1	Juridische context	23
3.1.1	Verdragen en Protocollen	23
3.1.2	Nationale Wetgeving	25
3.2	Toezicht	27
3.3	Naleving en schendingen	30
3.3.1	Vrijheid van meningsuiting	30
3.3.2	Vrijheid van vereniging en vergadering	35
3.3.3	Vrijheid van godsdienst	36
3.3.4	Bewegingsvrijheid	40
3.3.5	Rechtsgang	44
3.3.6	Arrestaties en detenties	45
3.3.7	Mishandeling en foltering	49
3.3.8	Doodstraf	50
3.3.9	Krijgsgevangenen	50
3.4	Positie van specifieke groepen	51
3.4.1	Minderheden, algemeen	51
3.4.2	Jeziden en Koerden	52
3.4.3	Etnische Azeri	53
3.4.4	Positie etnische Armeniërs van buiten Armenië	54
3.4.5	Dienstplichtigen	56
3.4.6	Homoseksuelen	61
3.4.7	Vrouwen	62
3.4.8	Minderjarigen	66
4	Migratie	69
4.1	Migratiestromen	69
4.2	Opvang van vluchtelingen en binnenlands ontheemden	70
4.3	Activiteiten van internationale organisaties	71
4.3.1	VN-activiteiten	71
4.3.2	Raad van Europa-activiteiten	72

4.3.3	OVSE-activiteiten	72
4.3.4	ICRC-activiteiten	73
4.3.5	IOM-activiteiten	73
5	Situatie in Nagorny Karabach	74
5.1	Ontstaan van het conflict	74
5.2	Basisgegevens	75
5.3	Politieke onderhandelingen over Nagorny Karabach	78
5.4	Veiligheidssituatie	79
5.5	Mensenrechtensituatie	81
5.6	Positie specifieke groepen	83
5.6.1	Positie etnische Azeri	83
5.6.2	Dienstplichtigen	84
5.6.3	Oorlogsveteranen	85
	Bijlage(n)	96
I	Overzichtskaart van Armenië in de Kaukasus	96
II	Overzichtskaart van Nagorny Karabach, de bezette gebieden en de frontlijn	97

1 Inleiding

In dit algemene ambtsbericht wordt de huidige situatie in Armenië beschreven voor zover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit Armenië en voor besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Armeense asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere algemene ambtsberichten over de situatie in Armenië (laatstelijk 10 maart 2008). Het algemene ambtsbericht beslaat de periode van februari 2008 tot en met december 2008.

Dit ambtsbericht is gebaseerd op informatie uit openbare en vertrouwelijke bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, niet-gouvernementele organisaties (NGO's), de Armeense autoriteiten, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst. Daarnaast liggen bevindingen ter plaatse en vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse vertegenwoordiging (de ambassade te Tbilisi is medegeaccrediteerd in Armenië) aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag. In het algemeen ambtsbericht wordt verwezen naar geraadpleegde bronnen. Daarnaast wordt de tekst in veel gevallen ondersteund door informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op de recente ontwikkelingen op politiek en veiligheidsgebied. Deze beschrijving wordt voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis van Armenië. Ook is een korte passage over geografie en bevolking opgenomen.

In hoofdstuk drie wordt de mensenrechtensituatie geschetst. Na een beschrijving van de nationale wetgeving en internationale verdragen waarbij Armenië partij is, komen mogelijkheden van toezicht op de naleving van de mensenrechten aan de orde. Daarna volgt de beschrijving van de naleving dan wel schending van enkele klassieke mensenrechten. Ten slotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk vier komen de opvang van binnenlands ontheemden en activiteiten van internationale organisaties, waaronder UNHCR, aan de orde.

In hoofdstuk vijf wordt aandacht besteed aan de situatie in Nagorny Karabach.

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

2.1.1 Land en Volk

Armenië is gelegen in de Zuidelijke Kaukasus en grenst aan Azerbeidzjan, de Azerbeidzjaanse exclave Nachitsjevan, Georgië, Iran en Turkije (zie bijlage I). De hoofdstad, Jerevan, ligt aan de westkant van Armenië. Het land heeft een oppervlakte van 29.800 vierkante kilometer en beslaat daarmee bijna driekwart van de oppervlakte van Nederland.

Volgens verschillende bronnen telt Armenië rond de 3 miljoen inwoners.¹ De eerste officiële volkstelling van de onafhankelijke Republiek Armenië heeft in oktober 2001 plaatsgevonden. Volgens de *National Statistical Service of the Republic of Armenia* wees deze telling uit dat Armenië iets meer dan 3 miljoen inwoners telde (exacte aantal 3.002.594), exclusief de etnische Armeniërs² in de in Azerbeidzjan gelegen enclave Nagorny Karabach. Jerevan telde volgens de resultaten van de telling ruim één miljoen inwoners.³ Volgens lokale NGO's, diplomaten en vertegenwoordigers van internationale organisaties ligt het werkelijke aantal inwoners in Armenië lager dan drie miljoen.⁴ De eerstvolgende officiële volkstelling zal plaatsvinden in 2011.

De bevolking van Armenië bestaat uit de volgende bevolkingsgroepen⁵: 97,9 procent etnische Armeniërs, 1,3 procent Jeziden en Koerden, 0,5 procent Russen en 0,3 procent andere bevolkingsgroepen, waaronder etnische Oekraïners, Grieken, Assyriërs, Polen, Georgiërs, Witrussen en Duitsers en joden.⁶ Het huidige

¹ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007, Armenia*, (11 maart 2008) noemt een aantal van 3,2 miljoen. CIA, *The World Factbook, Armenia* (4 september 2008) noemt een aantal van bijna 3 miljoen.

² Volledigheidshalve wordt vermeld dat in dit ambtsbericht de term Armeniër wordt gebruikt indien de etniciteit wordt bedoeld, en de term Armeen indien het staatsburgerschap van Armenië betreft.

³ *National Statistical Service of the Republic of Armenia*, <http://www.armstat.am>, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2008.

⁴ De reden voor de verschillen met de officiële cijfers zou kunnen zijn dat Armeniërs die in werkelijkheid buiten Armenië wonen, maar nog wel staan geregistreerd in hun woonplaats, zijn meegeteld bij de volkstelling van 2001.

⁵ CIA, *The World Factbook, Armenia*, 4 september 2008.

⁶ Raad van Europa, *10.6 European Charter for Regional Minority Languages – First report of the Committee of Experts in respect of Armenia, 967 Meeting* d.d. 3 mei 2006.

aantal etnische Azeri⁷ in Armenië wordt geschat op enkele tientallen tot enkele honderden personen (zie tevens paragraaf 3.4.3).⁸

Er wonen ruim acht miljoen etnische Armeniërs in het buitenland, waarvan onder andere een groot deel in de Russische Federatie (circa twee tot twee en een half miljoen), Frankrijk (circa een half miljoen) en de VS (ruim een miljoen) (zie tevens paragraaf 4.1).⁹

De Armeense munteenheid is de dram.

Taal

De Armeense taal vormt een onafhankelijke tak in de Indo-Europese taalfamilie. Het Armeens vertoont de meeste verwantschap met het Grieks, maar bevat eveneens veel leenwoorden uit Indo-Iraanse talen als het Pushto en het Perzisch. De taal valt ruwweg in twee dialecten in te delen: het oosterse dialect (dat wordt gesproken in Armenië en door de etnisch Armeense bevolking in de overige Kaukasusrepublieken en Iran) en het westerse dialect (dat wordt gesproken door de etnisch Armeense bevolking in onder andere Istanbul, Libanon, Egypte en het oosten van Turkije). Hoewel de twee dialecten wat spelling en uitspraak betreft van elkaar verschillen, kunnen de sprekers elkaar over het algemeen verstaan.¹⁰

In de Sovjettijd werd zowel het Russisch als het Armeens onderwezen. 95 procent van de bevolking sprak Armeens als moedertaal. Russisch werd als tweede taal gesproken door vrijwel de gehele bevolking.

Sinds de onafhankelijkheid is Armeens de officiële taal. In de steden spreekt vrijwel iedereen ook Russisch.¹¹ Niet alleen Armeens, maar ook Russisch en Engels worden onderwezen, zowel in het lager, middelbaar en beroepsonderwijs als op de universiteit. Er kan vanuit gegaan worden dat een in Armenië geboren en getogen Armeen Armeens spreekt. Er is geen officiële minderheidstaal in Armenië. In Armenië worden overheidsdocumenten uitsluitend in de officiële taal, het Armeens, opgesteld.

⁷ In dit ambtsbericht wordt gesproken van Azeri als het de etniciteit betreft en van Azerbeidzjaan als het staatsburgerschap van Azerbeidzjan wordt bedoeld.

⁸ Dit zijn vrijwel uitsluitend partners in of kinderen uit gemengde huwelijken.

⁹ De Armeense gemeenschap in Nederland bestaat uit ongeveer 10.000 personen.

¹⁰ UCLA Language Material Project website, <http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=55&menu=004>, geraadpleegd op 24 september 2008.

¹¹ EIU, *Country Profile 2008, Armenia*.

2.1.2 Geschiedenis

Afgezien van enkele periodes van onafhankelijkheid in een ver verleden, is Armenië vrijwel altijd overheerst door vreemde volkeren. In de 19e eeuw kwamen Oost- en een groot deel van West-Armenië binnen de Russische invloedssfeer. Veel Armeense mannen streden in de Eerste Wereldoorlog mee met het Russische leger tegen de Ottomanen. Tijdens deze oorlog werden op 24 april 1915 honderden Armeense intellectuelen in Constantinopel (Istanbul) gearresteerd. Ze werden korte tijd later gedeporteerd en vermoord. Dit was het begin van een campagne tegen de ruim twee miljoen etnische Armeniërs in het Ottomaanse Rijk. In totaal kwamen er als gevolg van het Ottomaanse optreden naar schatting tussen de zeshonderdduizend en anderhalf miljoen etnische Armeniërs om het leven. De honderdduizenden die wisten te ontkomen, vormden de Armeense diaspora. De gebeurtenissen van 1915 hebben diepe sporen achtergelaten in het Armeense bewustzijn en de nagedachtenis eraan wordt in Armenië en bij de Armeense gemeenschap in het buitenland zeer nadrukkelijk levend gehouden. De uiteenlopende visie van Armenië en Turkije op wat er in 1915 is gebeurd, belast nog altijd de betrekkingen tussen beide landen.¹²

Tussen 1918 en 1920 was Armenië onafhankelijk, waarna het in de periode 1920-1991 deel uitmaakte van de Sovjet-Unie. Ondanks het feit dat de periodes van onafhankelijkheid steeds van korte duur waren, bleven ook in de Sovjettijd bewegingen actief die de Armeense onafhankelijkheidsgedachte levend hielden en, met name eind jaren tachtig van de vorige eeuw, openlijk propageerden. In 1988 werden demonstraties georganiseerd door het zogenaamde Karabach-Comité, met als doelstelling de in Azerbeidzjan gelegen enclave Nagorny Karabach (voor het merendeel bewoond door etnische Armeniërs) bij Armenië te voegen. De leden van dit Comité werden in 1988 en 1989 doelwit van communistische repressie, maar bleven actief en verenigden zich vervolgens in de Armeense Pan-nationale Beweging. Op 23 augustus 1990 verklaarde Armenië zich soeverein (maar nog wel binnen het staatsbestel van de Sovjet-Unie). Op 21 september 1991 verklaarde Armenië zich daadwerkelijk onafhankelijk, en werd Levon Ter-Petrosian als president gekozen.¹³

Het Armeense politieke klimaat gedurende de jaren negentig werd gekenmerkt door geweld en onrust. In 1991 raakte Armenië met Azerbeidzjan in conflict over Nagorny Karabach. De strijdende partijen bereikten in 1994 een staakt-het-vuren. De toenadering van president Ter-Petrosian tot Azerbeidzjan om een oplossing te

¹² Armenië strijdt al jaren voor erkenning door Turkije van deze gebeurtenissen als 'genocide'. Turkije ontkent dat sprake was van genocide, maar erkent wel dat enkele honderdduizenden Armeniërs zijn omgekomen tijdens hun deportatie naar Syrië (dat destijds tot het Ottomaanse Rijk behoorde).

¹³ In december 1991 hield de Sovjet-Unie op te bestaan.

bereiken over Nagorny Karabach viel slecht bij de Armeense bevolking, die hem bij demonstraties in 1998 dwong af te treden. Robert Kocharian (de voormalige *de facto* leider van Nagorny Karabach en op dat moment premier in Armenië) werd als zijn opvolger gekozen. Hij trad aan in een periode van politiek geweld dat een hoogtepunt bereikte op 27 oktober 1999 toen extremisten een aanslag pleegden in het parlamentsgebouw, waarbij de recent aangetreden premier, de parlamentsvoorzitter en vijf andere parlementsleden om het leven kwamen. Tot op heden is de ware toedracht van deze gebeurtenis niet bekend.

Onregelmatigheden en fraude bij opeenvolgende verkiezingen zorgden voor politieke onrust. Geen van de verkiezingen die plaatsvonden tussen het einde van de jaren negentig en 2005 kreeg van waarnemers van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa (PACE) het predicaat ‘vrij en eerlijk’. Bij het referendum over de nieuwe Armeense grondwet van 27 november 2005 werd door internationale waarnemers eveneens fraude geconstateerd.¹⁴ De kritiek op de verkiezingen, zowel afkomstig uit de internationale gemeenschap als uit Armenië zelf, resulteerde in 2005 in een nieuwe kieswet, die mede onder druk van de Raad van Europa in de aanloop naar de parlamentsverkiezingen van mei 2007 verschillende malen werd aangepast.¹⁵

De laatste parlamentsverkiezingen vonden in mei 2007 plaats en werden gewonnen door de Armeense Republikeinse Partij, die in juni 2007 onder leiding van Serzh Sarkisian een coalitie vormde met *Prosperous Armenia* (BHK). De *Armenian Revolutionary Federation* (Dashnaksutjun), die voor de verkiezingen deel uitmaakte van de coalitie, besloot buiten de coalitie te blijven, maar deze wel te steunen.¹⁶ De oppositie werd gevormd door *Country of Law* (Orinats Yerkir) en *Heritage* (Zharangutyun),¹⁷ De nieuwe regeringscoalitie nam zich voor zich met

¹⁴ Als gevolg van de toetreding van Armenië tot de Raad van Europa in januari 2001 moest Armenië zijn grondwet van 5 juli 1995 aanpassen. Het Armeense volk stemde per referendum op 27 november 2005 in met een nieuwe grondwet. De nieuwe grondwet trad op 4 december 2005 in werking. Voor meer informatie over de gang van zaken rond deze verkiezingen en het referendum: zie algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

¹⁵ Voor een overzicht van de wijzigingen van de kieswet in 2005 zie algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008. Verdere aanpassingen vonden plaats in december 2006 en februari 2007 en resulteerden onder meer in de verbetering van de procedures voor het tellen van de stemmen en het bekendmaken van de verkiezingsresultaten, alsmede de identificatie van kiezers. Freedom House, *Nations in Transit 2007, Armenia*. Een andere belangrijke wijziging van de kieswet in februari 2007 was dat Armeense staatsburgers die in het buitenland woonden, niet meer konden stemmen. Zie ook OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 2007, Interim report no. 1, 21-28 march 2007*.

¹⁶ EIU, *Country profile Armenia, 2008*, p. 7.

¹⁷ Naast deze 121 partijgebonden vertegenwoordigers werden ook 10 niet-partijgebonden afgevaardigden verkozen. OSCE, *OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 12 May 2007*, 10 september 2007.

name te richten op verbetering van bestuur, continuering van economische groei en het terugdringen van de armoede.¹⁸

Hoewel zich in de aanloop naar de parlementsverkiezingen verschillende incidenten voordeden en er tijdens de verkiezingen sprake was van een aantal tekortkomingen,¹⁹ constateerden internationale waarnemers een duidelijke verbetering ten opzichte van eerdere verkiezingen. Zowel de OVSE als de Raad van Europa oordeelde dat de verkiezingen in hoge mate in lijn waren met de internationale standaard voor democratische verkiezingen.²⁰

Na de parlementsverkiezingen van mei 2007 richtte de politieke aandacht zich hoofdzakelijk op de presidentsverkiezingen van februari 2008. Hierover meer in het hoofdstuk 'Politieke ontwikkelingen'.

2.1.3 Staatsinrichting

De huidige grondwet van de Republiek Armenië dateert van 27 november 2005 en voorziet in een scheiding der machten.²¹ In de praktijk is sprake van een presidentieel systeem met feitelijke invloed van de president op alle drie machten.

Wetgevende macht

In het Armeense parlement kan iedere burger van 25 jaar en ouder die kiesrecht heeft en de voorafgaande vijf jaar een permanente woon- en verblijfplaats heeft gehad in Armenië, worden gekozen als afgevaardigde.²² Het parlement bestaat uit één kamer en bevat 131 zetels.²³ 90 parlementariërs worden gekozen op basis van landelijke partijlijsten. De overige 41 zetels worden verdeeld op basis van een districtstelsel.²⁴ De leden van het parlement (en de regering) hebben het recht om wetgeving te initiëren.²⁵ In principe worden wetten met een gewone parlementaire meerderheid aangenomen. Wel moet minimaal de helft van het aantal parlementariërs aan de stemming hebben deelgenomen.

¹⁸ EIU, *Country Report Armenia*, augustus 2007. Persbericht Armenialiberty d.d. 26.06.2007.

¹⁹ Zie voor meer informatie het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

²⁰ Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Observation of the parliamentary elections in Armenia (12 May 2007)*, doc. 11312, 20 juni 2007. OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission Report, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 12 May 2007*, 10 september 2007.

²¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 5.

²² Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 64.

²³ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 63.

²⁴ *Electoral Code of the Republic of Armenia* (onofficiële vertaling via de *Venice Commission*), Art. 95 lid 2 en 3.

²⁵ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 75.

Uitvoerende macht

De uitvoerende macht in Armenië bestaat uit de president en de regering. De president wordt rechtstreeks gekozen voor een periode van vijf jaar en kan niet meer dan twee opeenvolgende termijnen dienen.²⁶ De laatste presidentsverkiezingen vonden plaats op 19 februari 2008 en werden in de eerste ronde gewonnen door Serzh Sarkisian. Hij werd in april 2008 beëdigd.

Hoewel de bevoegdheden van de president in de grondwet van 27 november 2005 ten aanzien van de vorige grondwet (van 5 juli 1995) op een aantal punten beperkt zijn ten gunste van het parlement,²⁷ is de positie van de Armeense president sterk. Zo is hij verantwoordelijk voor de voordracht aan het parlement van kandidaten voor een groot aantal invloedrijke posities (onder andere de procureur-generaal en de voorzitter van de Centrale Bank). Voorts benoemt hij de rechters van het hof van cassatie en een deel van de rechters van het Constitutionele Hof. De president stelt eveneens de Nationale Veiligheidsdienst samen en zit deze voor.²⁸

De regeringscoalitie, die sinds juni 2007 bestond uit de *Republican Party of Armenia* (HHK) en *Prosperous Armenia*, ondersteund door de *Armenian Revolutionary Federation*, onderging na de presidentsverkiezingen van februari 2008 enige wijzigingen. Sinds april 2008 bestaat de regeringscoalitie uit de *Republican Party of Armenia*, *Prosperous Armenia*, de *Armenian Revolutionary Federation* en *Rule of Law*. De enige oppositiepartij die in het parlement vertegenwoordigd wordt, is *Heritage*.²⁹

In elk van de elf regio's (in het Armeens heten deze regio's 'marz')³⁰ van Armenië wordt de uitvoerende macht volgens de grondwet vertegenwoordigd door een prefect en een raad van wethouders, die de regionale politiek van de regering uitvoeren. Ook controleren zij de (grond)wettigheid van besluiten genomen door de lokale organen.³¹ De prefect wordt benoemd door de regering, met goedkeuring van de president.³² De regering kan de prefect uit zijn ambt ontslaan in door de wet voorgeschreven gevallen of op basis van een uitspraak van het Constitutionele Hof.³³

²⁶ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 50, 27 november 2005.

²⁷ In het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008 staat beschreven op welke punten deze beperkingen betrekking hebben..

²⁸ Voor een volledig overzicht van de bevoegdheden van de president, zie de grondwet van de Republiek Armenië, Art. 49 tot en met 61, art. 55 in het bijzonder.

²⁹ EIU, *Country Report Armenia*, augustus 2008, p. 3.

³⁰ De Armeense *marzes* zijn: Jerevan (heeft eigen bestuur met gekozen burgemeester. Grondwet Art. 108), Aragatsotn, Ararat, Armavir, Gegharkunik, Lori, Kotayk, Shirak, Syunik, Vayots Dzor en Tavush.

³¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 104.

³² EIU, *Country Profile 2008*, p. 9.

³³ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 109.

De grondwet voorziet in een verdere decentralisatie van bevoegdheden naar provincies en gemeenten. Er wordt gewerkt aan de ontwikkeling van wetgeving op het gebied van decentralisatie, maar dit proces verloopt traag. Lokale overheden zijn in grote mate financieel afhankelijk van de centrale overheid, omdat ze nog geen bevoegdheden hebben om lokale belastingen te heffen.³⁴

Rechterlijke macht

De Armeense grondwet garandeert de onafhankelijkheid van de rechtbanken. Kandidaten voor functies binnen de rechterlijke macht worden door de president aangewezen op voordracht van de Justitiële Raad, die tevens verantwoordelijk is voor het treffen van eventuele disciplinaire maatregelen tegen rechters.³⁵ Het Openbaar Ministerie in Armenië wordt geleid door een procureur-generaal, die op voordracht van de president door het parlement wordt benoemd.³⁶

In februari 2007 ging het Armeense parlement akkoord met een nieuwe, volgens internationale experts progressieve *Judicial Code* die de onafhankelijkheid en de effectiviteit van de rechterlijke macht zou moeten vergroten.³⁷ Op 1 januari 2008 is de implementatiefase van start gegaan.³⁸ Volgens de nieuwe *Judicial Code* bestaat de rechterlijke macht uit de volgende instanties:

- 16 rechtbanken van algemene rechtspraak voor zaken in eerste aanleg, waarvan zeven in Jerevan en negen in de *marzes*;³⁹
- drie gespecialiseerde civiele rechtbanken voor de behandeling in eerste aanleg van grote civiele zaken en faillissementen, waarvan één in Jerevan, één in Dilijan (regio noord) en één in Yeghegnadzor (regio zuid);⁴⁰
- drie gespecialiseerde strafrechtbanken voor de behandeling in eerste aanleg van zwaardere strafzaken, waarvan één in Jerevan, één in Dilijan (regio noord) en één in Yeghegnadzor (regio zuid);⁴¹
- een aantal gespecialiseerde administratieve rechtbanken in Jerevan en in de *marzes* voor de behandeling in eerste aanleg van zaken die vallen onder het administratief procesrecht;⁴²

³⁴ Freedom House, *Nations in Transit 2008*, p. 73.

³⁵ Grondwet van de Republiek Armenië Art. 94 tot en met 95.

³⁶ Grondwet van de Republiek Armenië Art.103.

³⁷ Freedom House, *Nations in Transit 2008*, p. 86.

³⁸ Perbericht *The Judiciary of Armenia*, d.d. 9 januari 2008, <http://www.court.am> laatst geraadpleegd op 31 oktober 2008.

³⁹ Judicial Code februari 2007, Art. 24 (onofficiële vertaling via *The Judiciary of Armenia*). De *marzes* Ararat en Vayots Dzor hebben een gezamenlijke rechtbank.

⁴⁰ Judicial Code februari 2007, Art. 29 en 27.

⁴¹ Judicial Code februari 2007, Art. 31 en 33.

⁴² Judicial Code februari 2007, Art. 35 en 37. In de Judicial Code worden aantal en locatie van de rechtbanken niet nader gedefinieerd.

- twee hoven van appel, alle twee in Jerevan, waarvan één voor civiele zaken en één voor strafzaken;⁴³
- één hof van cassatie met een strafkamer en een kamer voor civiele en administratieve zaken.⁴⁴

Daarnaast beschikt het land over een Constitutioneel Hof, dat erop toeziet dat wetgeving, parlamentsbesluiten, decreten van de president en besluiten van de regering in overeenstemming zijn met hogere wetgeving.⁴⁵ Bij het Constitutionele Hof kunnen zaken aanhangig worden gemaakt door de president, parlementariërs, de regering, regiobesturen, rechtbanken, Openbaar Ministerie, ombudsman, en – in geval van onenigheid over de uitkomst van presidentsverkiezingen – eveneens door de kandidaten van deze verkiezingen. Burgers hebben eveneens toegang tot het Constitutionele Hof wanneer zij zich benadeeld achten door een juridisch besluit of een bepaling van de wet en zij alle rechtsmiddelen hebben uitgeput.⁴⁶

Politie

De politiemacht functioneert sinds 2002 als zelfstandig agentschap rechtstreeks onder de verantwoordelijkheid van de premier. Het hoofd van de politie neemt deel aan kabinetsvergaderingen maar heeft een lagere status dan een minister. Ook de nationale veiligheidsdienst, de douane en de belastingdienst hebben de status van agentschap. In 2007 is de regering begonnen met een reorganisatie, waarbij onder andere de hoofdverantwoordelijkheid in het strafrechtelijk vooronderzoek is overgedragen van de procureur-generaal naar verschillende politie-instanties.⁴⁷

2.2 Politieke ontwikkelingen

Aanloop naar de verkiezingen

Aangezien Robert Kocharian reeds twee termijnen had gediend als president, diende hij bij de presidentsverkiezingen van 19 februari 2008 plaats te maken voor een nieuwe president.⁴⁸ Kocharians partijgenoot Serzh Sarkisian, die premier was onder Kocharian en daarvoor minister van Defensie, werd al geruime tijd gezien als Kocharians gedoodverfde opvolger. In oktober 2007 stelde Levon Ter Petrosian, die tussen 1991 en 1998 al president was geweest, zich na een politieke stilte van bijna tien jaar verkiesbaar als onafhankelijke kandidaat voor de

⁴³ Judicial Code februari 2007, Art. 41.

⁴⁴ Judicial Code februari 2007, Art. 52.

⁴⁵ Grondwet van de Republiek Armenië Art. 93 en 100.

⁴⁶ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 101.

⁴⁷ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Freedom House, *Nations in Transit 2008 – Armenia*, p. 87.

⁴⁸ Een kandidaat kan niet voor meer dan twee opeenvolgende termijnen tot president worden verkozen. Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 50.

presidentsverkiezingen. De vijandigheid tussen Sarkisian en zijn rivaal Ter Petrosian zorgde voor een gepolariseerde verkiezingscampagne.⁴⁹

Naast Sarkisian en Ter Petrosian hadden nog zeven personen zich kandidaat gesteld. Onder hen was de regeringsgezinde Artashes Geghamian van de Nationale Eenheidspartij, die na de parlementsverkiezingen van mei 2007 uit het parlement was verdwenen, en Vahan Hovannisian van de *Armenian Revolutionary Federation*. Deze laatste partij bezette in de regering enkele ministersposten maar was formeel nooit tot de coalitie met Sarkisian's Republikeinse Partij toegetreden. Coalitiepartner *Prosperous Armenia* steunde, zoals was afgesproken in het coalitieakkoord, de kandidatuur van Sarkisian. Van de twee oppositiepartijen in het parlement schoof alleen *Country of Law* een presidentskandidaat naar voren in de persoon van Artur Baghdasarian.⁵⁰ Opvallende afwezige was Raffi Hovannisian, de voorman van de andere in het parlement vertegenwoordigde oppositiepartij *Heritage*.⁵¹

De officiële verkiezingscampagne begon half januari 2008, toen de kandidaten hun verkiezingsprogramma's openbaar maakten. De beleidspunten in deze programma's raakten echter al snel ondergesneeuwd door de lastercampagnes die de kandidaten ten aanzien van elkaar voerden. Over het algemeen was de verslaglegging van de verkiezingscampagne in de media, in vergelijking met de parlementsverkiezingen in 2007, onevenwichtig en gekleurd ten nadele van de oppositie in het algemeen en van Ter Petrosian in het bijzonder.⁵²

Verkiezingen

De presidentsverkiezingen van 19 februari 2008 werden in de eerste ronde gewonnen door Serzh Sarkisian, die volgens de Centrale Kiescommissie 52,8 % van de stemmen behaalde. Tweede werd Levon Ter Petrosian met 21,5 % van de stemmen, gevolgd door Artur Baghdasarian van *Country of Law* (16,7 %) en Vahan Hovannisian van de *Armenian Revolutionary Federation* (6,1 %).⁵³ Ter Petrosian erkende deze uitslag niet. Volgens hem was er sprake geweest van grootschalige fraude, waardoor Sarkisian in de eerste ronde gewonnen had. Hij eiste dat er nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven. Baghdasarian en

⁴⁹ EIU, *Country Report Armenia*, februari 2008, p. 12.

⁵⁰ EIU, *Country Report Armenia*, februari 2008, pp. 13-14. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 18 januari 2008.

⁵¹ Voormalig minister van Buitenlandse Zaken Hovannisian werd uitgesloten van deelname aan de verkiezingen omdat hij nog geen tien jaar Armeens staatsburger zou zijn geweest, hetgeen de grondwet voorschrijft als voorwaarde voor kandidatuur voor de presidentsverkiezingen. Volgens Hovannisian was dit onjuist en speelden politieke overwegingen mee in zijn uitsluiting. International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008, p. 6.

⁵² EIU, *Country Report Armenia*, februari 2008, p. 15. *Armenialiberty.org*, 10 december 2007.

⁵³ De overige kandidaten behaalden gezamenlijk 2,9 % van de stemmen. EIU, *Country Report Armenia*, mei 2008, p. 14.

Hovannisian uitten eveneens kritiek op de gang van zaken, maar erkenden uiteindelijk de uitslag toen Sarkisian ze uitnodigde deel te nemen in een nieuwe coalitieregering na zijn aantreden op 9 april 2008.⁵⁴

Internationale waarnemers van de OSCE/ODIHR oordeelden dat er tijdens de campagne, op de verkiezingsdag en in de periode erna op een aantal punten onvoldoende in lijn met de internationale democratische standaarden gehandeld was.⁵⁵ In de media waren talrijke berichten te lezen over intimidatie van kiezers, stemfraude en fysiek geweld tegen aanhangers van Ter Petrosian.⁵⁶

Protesten en noodtoestand

Na de verkiezingsdag brak een periode aan van protesten tegen het verloop van de verkiezingen. Aanhangers van Ter Petrosian verzamelden zich op het centraal gelegen Liberty Square in Jerevan en hielden massademonstraties waarbij zich in de daarop volgende dagen tienduizenden mensen aansloten. Scheidend president Robert Kocharian beschuldigde de politieke oppositie ervan een staatsgreep voor te bereiden en verklaarde zich in een bijeenkomst met leger, politie en de Nationale Veiligheidsdienst bereid alle noodzakelijke middelen in te zetten om de rust en het gezag in Armenië te garanderen.⁵⁷ Ondertussen gingen de demonstraties op Liberty Square onverminderd door, ondanks waarschuwingen van de Armeense autoriteiten, die aangaven dat hun geduld met de demonstraties in Jerevan op begon te raken. In het centrum van Jerevan waren grote aantallen politiemensen aanwezig en de toegang tot overheidsgebouwen en ambassades was afgezet.⁵⁸

⁵⁴ EIU, *Country Report Armenia*, mei 2008, p. 14. Persbericht *Armenialiberty*, 20 februari 2008. *International Herald Tribune*, sargsyan on track to win election in Armenia; opposition cries foul, 19 februari 2008.

⁵⁵ Zo waren er twijfels en zorgen over de onafhankelijkheid van de Centrale Kiescommissie, de media en lokale bestuurders hadden zich duidelijk pro-Sarkisian opgesteld, er waren gevallen van intimidatie en manipulatie bij de stembussen en formele klachten over het verloop van de verkiezingen werden niet of niet op transparante wijze in behandeling genomen. Bovendien hadden internationale en lokale waarnemers belemmeringen ondervonden bij het monitoren van verkiezingen. OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Presidential Election 19 February 2008 Election Observation Mission Report*, Warschau: 30 mei 2008, pp. 1-3 en 19.

⁵⁶ Persberichten *Armenialiberty* d.d. 19 februari 2008; *RFE/RL* d.d. 19 februari 2008; *International Herald Tribune*, sargsyan on track to win election in Armenia; opposition cries foul, 19 februari 2008. *International Herald Tribune*, *Thousands in Armenia protest results of presidential election*, 21 februari 2008; Human Rights Watch, *Armenia: Violence at polling stations mars elections*, 22 februari 2008.

⁵⁷ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 februari 2008.

⁵⁸ Persbericht *RFE/RL* d.d. 29 februari 2008.

In de ochtend van 1 maart ontruimde de politie met enig geweld het Liberty Square.⁵⁹ Ter Petrosian werd onder *de facto* huisarrest geplaatst.⁶⁰ Ongeveer 20.000 demonstranten kwamen later op de dag op een andere plaats in het centrum van Jerevan bijeen om de protesten voort te zetten. 's Avonds greep de politie opnieuw in, ditmaal met ernstiger gevolgen: in de confrontatie tussen demonstranten en de veiligheidstroepen werden tien mensen gedood en vielen vele gewonden.⁶¹ Volgens verschillende mensenrechtenorganisaties, waaronder *Human Rights Watch*, was de politie hierbij onnodig overgegaan tot het gebruik van dodelijk geweld.⁶²

President Kocharian kondigde daarop een twintig dagen durende noodtoestand af, waarin het houden van demonstraties, protestmarsen en andere grote bijeenkomsten evenals het organiseren van stakingen werden verboden. De bewegingsvrijheid van burgers werd ingeperkt, de media mochten zich in hun berichtgeving slechts baseren op officiële staatsinformatie en activiteiten van politieke partijen en NGO's werden opgeschort.⁶³ Gedurende de noodtoestand werd bovendien de wet op een aantal punten gewijzigd, opdat de politie en de Nationale Veiligheidsdienst voortaan naar eigen inzicht bijeenkomsten en demonstraties konden opbreken. Hierdoor zou ook na afloop van de noodtoestand het houden van demonstraties vrijwel onmogelijk blijven (zie paragraaf 3.3.2).⁶⁴ Tijdens de noodtoestand werd een honderdtal aanhangers van Ter Petrosian gearresteerd en gevangenen gezet. Onder hen waren veel prominente leden van

⁵⁹ Volgens *Human Rights Watch* maakte de politie hierbij gebruik van buitensporig geweld. Human Rights Watch, *Letter tot the Assistant Secretary for democracy, human rights and labor of the US State Department about concerns in Armenia, Azerbaijan and Georgia*, 12 juni 2008.

⁶⁰ Hij mocht zijn huis slechts verlaten op voorwaarde dat hij zijn bodyguards achterliet. International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008, p. 3.

⁶¹ Aanvankelijk spreken Armeense nieuwsbronnen van 8 doden (zie Persberichten RFE/RL en *Armenialiberty* d.d. 2 maart 2008). In het *EIU Country Report* van mei 2008 spreekt men van een dodental van tien (8 burgers en 2 politiemensen) en 150 gewonden. *International Crisis Group* schat het aantal gewonden op 450. International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008, p. 3. Zie ook Human Rights Watch, *Armenia: Civilians die as police suppress demonstrations and riots*, 2 maart 2008. Een aantal van de slachtoffers viel door geweervuur op enige afstand van de plek waar gedemonstreerd werd. FIDH, *Mission en Arménie 29 mars – 3 avril 2008*, juni 2008, p. 13.

⁶² Human Rights Watch, *Letter tot the Assistant Secretary for democracy, human rights and labor of the US State Department about concerns in Armenia, Azerbaijan and Georgia*, 12 juni 2008.

⁶³ Persbericht RFE/RL d.d. 2 maart 2008; Human Rights Watch, *Armenia: Police beat peaceful protesters in Yerevan*, 2 maart 2008 en CPJ News Alert 2008, *Armenia: Restrictions imposed as president declares emergency*, 3 maart 2008.

⁶⁴ *EIU Country Report*, mei 2008. Voor de volledige wijzigingen zie Venice Commission (European Commission for democracy through law), *Opinion no 474/2008: Law on conducting meetings, assemblies, rallies and demonstrations of the Republic of Armenia* (CDL(2008)036), Straatsburg: 17 juni 2008.

oppositiepartijen die de nationale en lokale campagnes van Ter Petrosian hadden geleid (zie paragraaf 3.3.6)⁶⁵

Periode na de noodtoestand

Na twintig dagen werd op 20 maart 2008 de noodtoestand opgeheven. Op 9 april werd Serzh Sarkisian beëdigd als de nieuwe president van Armenië. Hij wees Tigran Sarkisian (geen familie), de voormalige voorzitter van de Armeense Centrale Bank, aan als zijn premier. Voorts stelde hij een coalitieregering samen bestaande uit zijn eigen *Republican Party of Armenia*, de *Armenian Revolutionary Federation, Rule of Law* en *Prosperous Armenia*. Ten opzichte van het vorige kabinet (dat gevormd was na de parlementsverkiezingen van mei 2007), bleven 11 van de 17 ministersposten ongewijzigd.⁶⁶

Ook na de noodtoestand gingen de autoriteiten door met hun restrictieve beleid. Op de eerste dag na het einde van de noodtoestand brak de politie een demonstratie op van ongeveer 2.000 oppositieaanhangers die de gebeurtenissen van 1-2 maart herdachten.⁶⁷ Ook bleef de politie arrestaties uitvoeren. Zo werden tussen 25 en 27 maart in totaal 81 oppositieaanhangers gearresteerd.⁶⁸

De EU, de PACE en de VS voerden de druk op de autoriteiten op om de inperking van de vrijheid van vergadering op te heffen, de gevangenen vrij te laten, in dialoog te treden met de oppositie en in te stemmen met een onafhankelijk onderzoek naar de gebeurtenissen van 1-2 maart.⁶⁹ Op 17 april nam de PACE resolutie 1609 aan, waarin zij de dreiging uitte dat het Armeense lidmaatschap van de Raad van Europa in gevaar zou komen indien bovenstaande maatregelen niet vóór juni 2008 waren uitgevoerd.⁷⁰

Onder druk van de internationale gemeenschap versoepelde president Sarkisian op 11 juni een aantal van de maatregelen met betrekking tot de vrijheid van

⁶⁵ RFE/RL meldde op 12 maart 2008 dat er sinds de onlusten van 1 maart minstens 96 oppositieaanhangers waren opgepakt. RFE/RL d.d. 12 maart 2008. De Armeense politie stelde in maart dat in de periode tussen eind februari en half maart circa 879 oppositieaanhangers waren aangehouden en ondervraagd, en dat 754 inmiddels vrijgelaten waren. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 18 maart 2008.

⁶⁶ Tigran Sarkisian, evenals de zes nieuwe ministers in zijn kabinet zijn niet gelieerd aan een bepaalde politieke partij. *EIU Country Report*, mei 2008, p. 16.

⁶⁷ Persbericht RFE/RL d.d. 21 maart 2008; persbericht *Armenialiberty* d.d. 21 maart 2008.

⁶⁸ International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008, p. 4. Deze arrestanten zouden niet altijd goed behandeld zijn. Volgens de *International Crisis Group* behandelde de politie de 'gewone burgers' slecht, terwijl de prominenter arrestanten beter werden behandeld.

⁶⁹ *EIU Country Report*, mei 2008, p. 15.

⁷⁰ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1609 (2008): Functioning of democratic institutions in Armenia*, 17 april 2008. Zie ook IWPR, *Caucasus Reporting Service N° 447*, 5 juni 2008.

vergadering⁷¹ en startte hij een onderzoek naar de gebeurtenissen rond 1-2 maart. Eind juni besloot de PACE geen sancties tegen Armenië in te stellen. Hoewel Armenië eind juni niet had voldaan aan alle voorwaarden van resolutie 1609, oordeelde de PACE op 25 juni dat het land al wel belangrijke stappen had gezet: de wet op het houden van bijeenkomsten was aangepast, er waren pogingen gedaan om in dialoog te treden met de oppositie en er was een parlementair onderzoek ingesteld naar de gebeurtenissen van 1-2 maart. Daarom werd er een nieuwe resolutie aangenomen (resolutie 1620), waarin Armenië zes maanden extra tijd kreeg om aan de eisen van de PACE te voldoen.⁷²

Levon Ter Petrosian organiseerde in juni een nieuwe golf van, al dan niet door de autoriteiten toegestane, protestbijeenkomsten. Bovendien vormde hij het *Armenian National Congress* (HAK), een bondgenootschap van zestien oppositiepartijen waarmee hij zijn strijd tegen de regering voortzette. Gaandeweg veranderde de toon van de demonstraties: de roep om het aftreden van Sarkisian en het houden van nieuwe verkiezingen verstomde. De vrijlating van de gevangenen bleef echter een belangrijk onderwerp van de demonstraties.⁷³ Op 17 oktober vond de laatste protestbijeenkomst van Ter Petrosian plaats, waarin hij een tijdelijke demonstratiestop aankondigde omdat hij een spoedige doorbraak in de onderhandelingen over het Nagorny Karabach-conflict verwachtte (zie paragraaf 5.3).⁷⁴

Nadat Ter Petrosian en de overige oppositiepartijen eerder de parlementaire onderzoekenquête naar de gebeurtenissen van 1-2 maart hadden geboycot omdat deze niet onafhankelijk zou zijn,⁷⁵ gingen zij eind oktober akkoord met de vorming van een nieuwe onderzoekscommissie, bestaande uit de ombudsman en vier experts. Van deze experts zouden er twee door de regering worden aangewezen en twee door Ter Petrosians *Armenian National Congress* en *Heritage* (de enige in het parlement vertegenwoordigde oppositiepartij).⁷⁶

Ook de internationale gemeenschap bleef aandringen op een onderzoek naar de gebeurtenissen van 1-2 maart en de personen die zich als gevolg daarvan nog in de

⁷¹ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 11 juni 2008.

⁷² Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1620 (2008): Implementation by Armenia of Assembly Resolution 1609 (2008)*, 25 juni 2008. IWPR, *Caucasus Reporting Service N° 450*, 3 juli 2008. In de PACE-bijeenkomst van eind januari 2009 zal gesproken worden over het opschorten van het stemrecht van de Armeense parlementaire delegatie, indien dan nog niet aan de in resolutie 1609 en 1620 geformuleerde eisen is voldaan. PACE, *The implementation by Armenia of Assembly Resolutions 1609 (2008) and 1620 (2008)*, 18 december 2008 (provisional version).

⁷³ Zie bijvoorbeeld persbericht *Armenialiberty* d.d. 15 september 2008.

⁷⁴ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 17 oktober 2008.

⁷⁵ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 11 juni 2008.

⁷⁶ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 oktober 2008.

gevangenis bevonden.⁷⁷ Hoewel medio oktober reeds tientallen personen waren veroordeeld tot een gevangenisstraf, was op dat moment een deel van de rechtszaken in verband met deze gebeurtenissen nog altijd niet afgerond.

Lokale verkiezingen

Tussen 7 september en 26 oktober 2008 vonden burgemeestersverkiezingen plaats, in sommige gemeenten in combinatie met gemeenteraadsverkiezingen. In veel gevallen hadden de kiezers geen keuze omdat er maar één kandidaat was die vrijwel altijd van de *Republican Party of Armenia* was. In de gemeenten waar oppositiekandidaten deelnamen aan de verkiezingen, was doorgaans sprake van ongeregelde verkiezingen.⁷⁸ De gemeente Echmiadzin vormde een uitzondering hierop. Hier won oppositiekandidaat Karen Grigorian, de zoon van de voormalige minister van Defensie Manvel Grigorian.⁷⁹

Overigens werd Manvel Grigorian, die tot de meest invloedrijke personen in Echmiadzin behoort, begin april 2008 door de toenmalige president Kocharian ontslagen nadat hij in verband was gebracht met de activiteiten van Ter Petrosian.⁸⁰ Dezerzijds is geen informatie bekend over eventuele ongeoorloofde activiteiten die in de verslagperiode door Manvel Grigorian zouden zijn ontplooid.⁸¹

Beleid regering Sarkisian

Belangrijke speerpunten in het binnenlands beleid van de president en de premier zijn de aanpak van de wijdverbreide corruptie in Armenië (zie paragraaf 2.4), economische hervormingen en herziening van het belastingstelsel. Voorts heeft de regering veel aandacht voor de internationale politiek, waarbij Sarkisian meer dan zijn voorganger open lijkt te staan voor toenadering tot Turkije. In september 2008 vond een historische ontmoeting plaats met de Turkse president Gül en in oktober 2008 bezochten zowel Amerikaanse als Russische gezanten president Sarkisian

⁷⁷ Op 15 september drong de mensenrechtencommissaris van de Raad van Europa, Thomas Hammarberg aan op openbaar maken van de bevindingen van de onderzoekscommissie. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 15 september 2008. De VS uitten eveneens hun zorgen over de oppositieaanhangers in detentie en de omstreden strafzaken die tegen hen geopend waren. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 2 oktober 2008.

⁷⁸ Zie persbericht Information Office of the Council of Europe in Armenia d.d. 29.09.08 en Human Rights in Armenia, *Human Rights Reviews* d.d. 29 september 2008. Op 7 september 2008 kwam het in het Jerevanse district Arabkir tot een gewelddadige confrontatie tussen aanhangers van de belangrijkste kandidaten waarbij één man zwaar gewond raakte. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 8 september 2008. In Kentron zou op 28 september gefraudeerd zijn met stembiljetten en zouden waarnemers gehinderd zijn bij hun werk. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 29 september 2008.

⁷⁹ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 20 oktober 2008.

⁸⁰ *Armenialiberty* d.d. 2 april 2008 en *ArmeniaNow* d.d. 28 maart 2008.

⁸¹ Wel zou het, vanwege zijn nog altijd invloedrijke positie, vrijwel onmogelijk zijn om bijvoorbeeld in verband met een geschil juridische stappen tegen hem te ondernemen.

om te spreken over het conflict in Nagorny Karabach.⁸² Volgens verschillende (mensenrechten)organisaties probeert de regering, door zich te richten op de economie en de onderhandelingen over Nagorny Karabach, de aandacht van de internationale gemeenschap af te leiden van de nog altijd gespannen binnenlandse politieke situatie.

Relatie met buurlanden

Door het langdurige conflict over Nagorny Karabach en de Turkse houding ten aanzien van het Ottomaanse optreden tegen de Armeniërs in 1915 zijn de banden van Armenië met Azerbeidzjan en Turkije slecht. Beide buurlanden hebben een economische boycot en transportblokkade ingesteld tegen Armenië en de grenzen met beide landen zijn al sinds 1993 gesloten. Desondanks vindt met deze landen handel plaats via het grondgebied van Georgië.

De voorzichtige verbetering van de Armeens-Turkse betrekkingen, waar in de vorige verslagperiode sprake van was, lijkt zich in de huidige verslagperiode voort te zetten. De Turkse president Gül was een van de eerste staatshoofden die Serzh Sarkisian in april feliciteerde met zijn verkiezingsoverwinning.⁸³ Op 6 september bezocht Gül bovendien op uitnodiging van Serzh Sarkisian Jerevan om de voetbalwedstrijd Armenië-Turkije bij te wonen. Dit was de eerste keer dat een Turks staatshoofd Armenië bezocht. Sarkisians uitnodiging en Güls acceptatie ervan deed bij de internationale gemeenschap de hoop op normalisatie van de diplomatieke banden tussen Armenië en Turkije en de heropening van de Armeens-Turkse grens opleven.⁸⁴ Tijdens de ontmoeting kwam onder andere het Turkse initiatief aan bod om een *Caucasus Stability and Cooperation Pact* tussen Armenië, Azerbeidzjan, Georgië, Turkije en Rusland te creëren. Dit als gevolg van het conflict over Zuid-Ossetië die in augustus tussen Rusland en Georgië had gewoed.⁸⁵ Van normalisatie van de betrekkingen tussen beide landen is echter geen sprake zolang het conflict om Nagorny Karabach voortduurt en geen eenduidige interpretatie is bereikt over de gebeurtenissen van 1915.⁸⁶

Van de vier landen die aan Armenië grenzen, zijn Iran en Georgië⁸⁷ de enige landen waarmee Armenië reguliere grenzen heeft. Met beide landen onderhoudt Armenië goede betrekkingen. In de betrekkingen tussen Armenië en Iran hebben

⁸² Zie bijvoorbeeld persbericht *RFE/RL* d.d. 20 oktober 2008 en *International Herald Tribune*, *Medvedev opens effort to mediate between Armenia and Azerbaijan*, 21 oktober 2008.

⁸³ *EIU Country Profile Armenia*, augustus 2008.

⁸⁴ *The Economist* d.d. 27 september 2008, p. 42. Zie ook persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 september 2008 en *IWPR, Caucasus Reporting Service N° 459*, 11 september 2008.

⁸⁵ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 15 september 2008.

⁸⁶ *EIU, Country Profile Armenia*, 2008. Zie ook persbericht *RFE/RL* d.d. 10 juli 2008.

⁸⁷ De positie van de Armeense minderheid in de Georgische provincie Samtskhe Javakheti en de problemen die de Armeense Kerk in Georgië ondervindt leggen enige druk op de bilaterale betrekkingen tussen Armenië en Georgië.

ten opzichte van de vorige verslagperiode geen grote veranderingen plaatsgevonden. Begin december 2008 werd het tweede en laatste deel van de gaspijpleiding tussen Armenië en Iran officieel geopend.⁸⁸ Voorts zijn de twee landen in overleg over de aanleg van een spoorlijn tussen Armenië en Iran.⁸⁹

Georgië vormt de toegang van Armenië tot Europa en vervult als transitland voor gas en handelsgoederen uit Rusland een belangrijke functie aangezien meer dan 90 procent van de Armeense buitenlandse handel via Georgië verloopt.⁹⁰ Het conflict tussen Georgië en Rusland over Zuid-Ossetië heeft in Armenië dan ook geleid tot aanzienlijke verliezen.⁹¹ Volgens het IMF zouden de handelsbeperkingen en brandstoftekorten echter slechts een marginale invloed hebben gehad op de Armeense productie en het consumentenvertrouwen.

Met Rusland onderhoudt Armenië traditioneel een bijzondere vriendschapsband. Armenië maakt deel uit van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten. Bovendien bestaat met Rusland samenwerking op het gebied van veiligheid.⁹² In de verslagperiode heeft Rusland, met overnames in de energie- en transportsectoren en met nieuwe investeringen in de productie- en telecommunicatiebranche, zijn invloed op de Armeense economie verder versterkt.⁹³ Voorts zijn de overmakingen van de meer dan twee miljoen in Rusland verblijvende Armeniërs belangrijk voor familieleden in Armenië en voor de Armeense economie.

2.3 Veiligheidssituatie

Sinds mei 1994 is sprake van een staakt-het-vuren tussen Armenië, Azerbeidzjan en de 'onafhankelijke' strijdkrachten van Nagorny Karabach. In de verslagperiode hebben zich langs de grens tussen Nagorny Karabach en Azerbeidzjan, de zogenaamde *line of contact*, verschillende schietincidenten voorgedaan (zie ook paragraaf 5.4). Kort na de onlusten in Jerevan, braken op 4 maart 2008 de hevigste

⁸⁸ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 1 december 2008. Het eerste deel van de pijpleiding werd in maart 2007 geopend. Het is niet bekend of de import van Iraans gas in Armenië inmiddels van start is gegaan. Zie ook persberichten *Armenialiberty* d.d. 22 oktober 2007 en 13 oktober 2008.

⁸⁹ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 14 oktober 2008.

⁹⁰ EIU, *Country Report Armenia*, augustus 2008.

⁹¹ Persbericht *AFP*, d.d. 22 oktober 2008.

⁹² Zo is er sinds 1995 een Russische militaire basis gevestigd in Armenië en heeft Rusland na de sluiting van zijn militaire bases in Georgië (2005) een deel van zijn militaire materieel uit Georgië overgebracht naar Armenië. EIU, *Country Profile Armenia*, 2008, p. 15.

⁹³ EIU, *Country Profile 2008, Armenia*, p. 15.

gevechten sinds tien jaar tussen Azerbeidzjan en Armenië uit.⁹⁴ In de Karabachse districten Terter en Goranboy vielen tussen de tien en de zestien doden.⁹⁵ In de dagen daarna vonden nog meer gevechten plaats.⁹⁶ Hoewel er in het verdere verloop van de verslagperiode sprake bleef van (dodelijke) schietincidenten,⁹⁷ keerde de rust langs de *line of contact* na de geweldsuitbarsting van maart 2008 terug.

De situatie in Armenië voldoet niet aan de criteria voor een intern gewapend conflict zoals deze worden genoemd in uitspraak 200608939/1 van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (20 juli 2007). Voor een intern gewapend conflict in Armenië dient volgens voornoemde criteria immers sprake te zijn van aanhoudende militaire operaties van samenhangende aard op Armeens grondgebied.

In het grensgebied met Azerbeidzjan, te weten de regio's Ararat, Syunik, Vayots Dzor, Gegharkunik en Tavush, bevinden zich nog mijnen die daar tijdens de oorlog met Azerbeidzjan door het Armeense leger zijn gelegd. Het *Armenian Humanitarian Demining Center* is het orgaan dat zich namens het Armeense ministerie van Defensie bezighoudt met de uitvoering van het ontminningsbeleid. Het opruimen van de mijnen gaat bijzonder traag: tussen 2002 en 2007 werd slechts iets meer dan één vierkante kilometer ontmijnd.⁹⁸ Tussen 1994 en 2007 vielen in Armenië als gevolg van landmijnexplosies 398 slachtoffers, van wie ruim 100 dodelijke. De laatste jaren vielen er steeds minder slachtoffers.⁹⁹

2.4 Corruptie

Sinds 2002 worden er pogingen gedaan om de wijdverbreide corruptie in Armenië aan te pakken. Zo werden de salarissen in de publieke sector verhoogd om ambtenaren minder afhankelijk van smeergeld te maken. Bovendien lanceerde de regering in 2003 een anti-corruptie strategie waarmee zij beoogde in drie jaar de corruptie drastisch terug te brengen. In 2007 bleek dat deze acties tot weinig

⁹⁴ BBC News, *Fatal Armenian-Azeri border clash*, 5 maart 2008. IWPR *Caucasus Reporting Service* d.d. 7 maart 2008. Het is niet duidelijk of Armenië of Azerbeidzjan het vuur opende.

⁹⁵ *RFE/RL*, 4 maart 2008. De Azerbeidzjaanse autoriteiten spraken van in totaal 16 doden (12 Armeniërs en 4 Azeri's), terwijl de Armeense autoriteiten het dodental vaststelden op tien (8 Azeri's en 2 Armeniërs). *Armenialiberty.org*, 5 maart 2008.

⁹⁶ *Armenialiberty.org*, d.d. 10 maart 2008. Volgens de Azerbeidzjaanse autoriteiten vielen hierbij doden, Armenië ontkende dit echter.

⁹⁷ Volgens Azerbeidzjaanse autoriteiten vielen in de periode tussen juli en september 2008 in Nagorny Karabach minstens twintig doden, waarvan ongeveer vijftien aan Armeense zijde. Dit wordt bestreden door Armenië. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 18 september 2008.

⁹⁸ ICBL, *Landmine Monitor Report, Armenia 2007*, 6 november 2007.

⁹⁹ IWPR *Caucasus Reporting Service* d.d. 01.03.2007.

verbetering hadden geleid. Eind 2007 kondigde de Anti-Corruptie Raad aan dat in 2008 een nieuwe anti-corruptiestrategie gelanceerd zou worden.¹⁰⁰ Bij zijn aantreden in april 2008 stelde president Serzh Sarkisian de aanpak van corruptie voorop, met name bij de belasting- en douanediensden. Ook premier Tigran Sarkisian maakte zich tijdens de verslagperiode sterk tegen corruptie. Zo werden verschillende corrupte hoge ambtenaren ontslagen.¹⁰¹

Ondanks deze positieve stappen is de corruptie binnen het regeringsapparaat in de verslagperiode niet zichtbaar verminderd. Op de Transparency International Corruption Perception Index 2008 scoort Armenië nog steeds laag (2,9 op een schaal van 10).¹⁰² Zowel de Armeense burgers als de internationale gemeenschap hebben zich sceptisch getoond ten aanzien van de voornemens van de regering om corruptie aan te pakken. Het is algemeen bekend dat vrijwel alle leden van de regering en het parlement banden hebben met oligarchen uit de zakenwereld.¹⁰³ Corruptiegerelateerde misdrijven worden weliswaar geregistreerd, maar berechting vindt lang niet altijd plaats.¹⁰⁴

¹⁰⁰ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008, p. 13. Persbericht *Armenialiberty*, d.d. 29 december 2007.

¹⁰¹ In april werd Armen Avetisian, hoofd van de *State Customs Committee* (douane) ontslagen. Op 27 mei werd Grigori Sarkisian (geen familie van president of premier), hoofd van de *State Protection Service* en nauw betrokken bij het politieoptreden op 1 maart 2008 ontslagen. Hij had nauwe banden met voormalig president Kocharian. *Armenialiberty.org*, d.d. 27 mei 2008 en *RFE/RL* d.d. 30 mei 2008. Op 7 juli werd Alvina Zakarian, die al meer dan vijftien jaar hoofd van de OVIR (het agentschap dat verantwoordelijk is voor het verstrekken van paspoorten en visa) was, ontslagen nadat zij was beschuldigd van corruptie. De OVIR wordt gezien als een van de meest corrupte instellingen in Armenië. *Armenialiberty.org* d.d. 7 juli 2008.

¹⁰² Er is ten opzichte van 2007 zelfs sprake van een lichte verslechtering (de score was toen 3). http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi, laatst geraadpleegd 26 september 2008. Zie ook persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 september 2008.

¹⁰³ EIU *Country Report Armenia*, mei 2008, p. 9 & 16. Uit een enquête die eind 2007 werd uitgevoerd in Armenië bleek dat volgens 63 procent van de respondenten de corruptie de afgelopen jaren juist was toegenomen. Center for Regional Development/Transparency International Armenia, *Corruption perception in Armenia 2007 phone survey*, Jervan: september 2007.

¹⁰⁴ Er werden in 2007 tussen januari en augustus 157 corruptiegerelateerde misdrijven geregistreerd. In 2007 werd geen enkele hogere ambtenaar voor corruptie veroordeeld. Freedom House, *Nations in Transit 2008, Armenia*, p. 88. Voor 2008 zijn nog geen cijfers bekend.

3 Mensenrechten

3.1 Juridische context

3.1.1 Verdragen en Protocollen

Op 6 juli 1993 tekende Armenië het VN Vluchtelingenverdrag van 1951 en het Protocol van 1967. Daarnaast heeft Armenië de volgende VN-mensenrechtenverdragen ondertekend¹⁰⁵:

1. Op 23 juni 1993 het Internationale Verdrag inzake burger- en politieke rechten (CCPR); het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake burger- en politieke rechten (CCPR-OP1); het Verdrag ter voorkoming en bestraffing van genocide (CPPCG); het Internationale Verdrag inzake uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (CERD); het Verdrag inzake de rechten van het kind (CRC);
2. Op 13 september 1993 het Internationale Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (CESCR); het Verdrag tegen marteling en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling en straffen (CAT), ook wel het Anti-Folter Verdrag genoemd; en het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW).
3. Op 14 september 2006 het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen; en het Optioneel Protocol bij het Verdrag tegen marteling en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling en straffen (OPCAT).
4. Op 30 maart 2007 het Verdrag inzake de rechten van mensen met een handicap (CRPD); en het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van mensen met een handicap;
5. Op 10 april 2007 het Internationale Verdrag ter bescherming tegen gedwongen verdwijning.

Verder ratificeerde Armenië de volgende VN-mensenrechtenverdragen:

1. Op 30 juni 2005 het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind betreffende de betrokkenheid van kinderen bij een gewapend conflict (CRC-OP1).

¹⁰⁵

Office of the High Commissioner for Human Rights, *Ratifications and Reservations*, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/index.htm>, geraadpleegd op 2 oktober 2008.

2. Op 30 september 2005 het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de rechten van het kind betreffende kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie (CRC-OP2).

Tevens is Armenië op 7 juni 1993 toegetreden tot de Geneefse Verdragen van 1949 en de bijbehorende Protocollen van 1977.¹⁰⁶

In het kader van haar toetreding tot de Raad van Europa, ratificeerde Armenië een aantal Europese verdragen en protocollen.¹⁰⁷ Dit waren onder meer:

1. Het Europese verdrag betreffende de overbrenging van gevonniste personen (toegetreden op 11 mei 2001);
2. Het Europese uitleveringsverdrag (geratificeerd op 25 januari 2002) en de twee daarbij horende aanvullende protocollen (beide geratificeerd op 18 december 2003);
3. Het Europese verdrag inzake wederzijdse assistentie in criminele zaken (geratificeerd op 25 januari 2002);
4. Het Europese handvest voor regionale of minderheidstalen en het Europese handvest voor lokaal zelfbestuur (beide geratificeerd op 25 januari 2002);
5. Het Verdrag tot bescherming van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden (EVRM) met de daarbij behorende protocollen nummers 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11 en 14 (protocol nummer 6 werd geratificeerd op 29 september 2003 en nummer 14 op 7 januari 2005; de overige protocollen werden op 26 april 2002 geratificeerd);
6. Het Europese verdrag ter voorkoming van marteling en onmenselijke of vernederende behandeling en bestraffing (CPT) met de twee bijbehorende protocollen (geratificeerd op 18 juni 2002);

Toetreding tot internationale organisaties

Op 30 januari 1992 trad Armenië toe tot de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en op 2 maart 1992 tot de Verenigde Naties (VN). In maart 1992 trad Armenië toe tot het Gemenebest van Onafhankelijke

¹⁰⁶ ICRC, *States party to main treaties*, 1 October 2008, te vinden op http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/party_main_treaties. Laatst geraadpleegd op 2 oktober 2008. Het gaat om het Verdrag ter verbetering van de omstandigheden van gewonde en zieke militairen op het slagveld (I), het Verdrag ter verbetering van de omstandigheden voor gewonde en zieke militairen en schipbreukelingen op zee (II), het Verdrag inzake de behandeling van krijgsgevangenen (III) en het Verdrag inzake de bescherming van burgers in oorlogstijd (IV). De protocollen hebben betrekking op de bescherming van slachtoffers van internationale conflicten.

¹⁰⁷ Information office of the Council of Europe in Armenia, *Signed and ratified documents*, http://www.coe.am/index.php?cat_id=37, geraadpleegd op 2 oktober 2008. In oktober 2008 had Armenië 9 verdragen of protocollen ondertekend en 52 geratificeerd. Armenië had 142 verdragen noch getekend, noch geratificeerd. Council of Europe, *Statistics on signatures and ratifications*, <http://conventions.coe.int>, geraadpleegd op 2 oktober 2008.

Staten (GOS). Sinds 1994 neemt Armenië deel aan het Partnerschap voor Vrede (Pfp)¹⁰⁸ van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). In april 1996 heeft Armenië een Partnerschapsakkoord gesloten met de Europese Unie (EU). Op 25 januari 2001 trad Armenië – samen met Azerbeidzjan – toe als volwaardig lid van de Raad van Europa. Verder is Armenië lid van de *Collective Security Treaty Organization* (CSTO) die Armenië, Wit-Rusland, Kazachstan, Kyrgystan, Rusland en Tadjikistan op 7 oktober 2002 gezamenlijk oprichtten. Armenië is op 5 februari 2003 volwaardig lid geworden van de Wereldhandelsorganisatie (WTO).

3.1.2 Nationale Wetgeving

Grondwet

De Armeense grondwet is op 27 november 2005 door middel van een referendum aangenomen en op 4 december 2005 in werking getreden. De grondwet voorziet in een soevereine, democratische staat, gebaseerd op sociale rechtvaardigheid en respect voor de rechtsstaat. In de grondwet zijn de belangrijkste mensenrechten verankerd, waaronder de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie.¹⁰⁹

Ombudsman

Bij de toetreding tot de Raad van Europa op 25 januari 2001 verplichtte Armenië zich om een wet op de ombudsman aan te nemen. Deze wet, die op 21 oktober 2003 door het parlement werd aangenomen, trad op 1 januari 2004 in werking.¹¹⁰ In de grondwet van november 2005 is voor alle burgers het recht opgenomen zich tot de ombudsman te wenden voor de bescherming van hun rechten.¹¹¹ In februari 2006 werd Armen Harutiunian door meer dan de vereiste 3/5 meerderheid van de parlementsleden gekozen tot ombudsman voor een wettelijke ambtsperiode van zes jaar.¹¹² In juni 2006 werd door middel van een aantal amendementen op de wet op de ombudsman de positie van de ombudsman versterkt (zie paragraaf 3.2).¹¹³

¹⁰⁸ Het Partnership for Peace is een programma voor praktische bilaterale samenwerking tussen individuele partnerlanden en de NAVO om het partnerlanden mogelijk te maken een individuele relatie met de NAVO op te bouwen, waarbij zij hun eigen prioriteiten voor de samenwerking kunnen vastleggen. Begin oktober waren 24 landen aangesloten bij het PFP. North Atlantic Treaty Organization, *The Partnership for Peace*, <http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>, geraadpleegd op 2 oktober 2008.

¹⁰⁹ Zie grondwet van de Republiek Armenië, Art. 14.1, 16 en 18.

¹¹⁰ PACE, *Resolution 1361 (2004) on Honouring of obligations and commitments by Armenia*, Straatsburg, januari 2004.

¹¹¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 18.

¹¹² Human Rights' Defender of the Republic of Armenia, www.ombuds.am, geraadpleegd op 5 november 2008. Harutiunian is de opvolger van Larisa Alaverdian, die in 2004 de eerste ombudsman van Armenië werd.

¹¹³ ECRI, *Second report on Armenia*, 13 februari 2007, p. 13.

Vluchtelingenwetgeving

In april 1993 ratificeerde Armenië het VN Vluchtelingenverdrag (Conventie van Genève met betrekking tot de status van vluchtelingen van 1951 en het bijbehorende Protocol van 1967). In maart 1999 nam het parlement een vluchtelingenwet aan. Deze wet bevat nadere regelgeving inzake status, rechten en plichten van vluchtelingen. Op 10 april 2002 werd deze wet gewijzigd, zodat vluchtelingen ook een tijdelijke asielstatus kunnen krijgen. Naast de vluchtelingenwet is sinds 1995 de wet op politiek asiel van kracht. Deze wet, die in 2001 werd gewijzigd, geeft een bijzondere, niet in de Armeense vluchtelingenwet gedefinieerde, status aan prominente functionarissen, politici en activisten die in hun land van herkomst te vreezen hebben voor vervolging op grond van hun politieke en publieke activiteiten.¹¹⁴ In de praktijk worden personen die vallen onder de vluchtelingenwet en de wet op politiek asiel niet naar hun land van herkomst teruggestuurd (non-refoulement).

Medio 2007 is een nieuwe concept-vluchtelingenwet opgesteld. Deze nieuwe conceptwet is in samenspraak met verschillende NGO's en UNHCR tot stand gekomen.¹¹⁵ Het concept is nog in behandeling bij het parlement, maar de verwachting is dat de wet binnen enkele maanden goedgekeurd zal worden. Het grootste verschil met de huidige vluchtelingenwet is dat onder de nieuwe vluchtelingenwet het onderscheid tussen de reguliere vluchtelingenstatus en de tijdelijke asielstatus zal komen te vervallen. De wet op politiek asiel blijft onveranderd.

Staatsburgerschaps- en vreemdelingenwetgeving

Voor algemene informatie over de Armeense staatsburgerschaps- en vreemdelingenwetgeving kan worden verwezen naar het ambtsbericht 'Staatsburgerschaps- en vreemdelingenwetgeving in de republieken van de voormalige Sovjet-Unie' van 14 augustus 2002 (zie ook paragrafen 3.3.4 en 3.4.4).

De staatsburgerschapswetgeving van Armenië is de afgelopen jaren verschillende malen aangepast, laatstelijk in februari 2007.¹¹⁶ De laatste aanpassingen hadden betrekking op het verkrijgen van het Armeens staatsburgerschap en het meervoudig staatsburgerschap (zie onderstaande paragraaf Nationaliteit).

¹¹⁴ Wet op politiek asiel van de Republiek Armenië, 26 september 2001 (onofficiële vertaling via <http://www.legislationline.org>). UNHCR, *International Protection Considerations Regarding Armenian Asylum-Seekers and Refugees*, Genève: september 2003, p. 22.

¹¹⁵ ECRI, *Second report on Armenia*, 13 februari 2007, p. 16. UNHCR oordeelt positief over het huidige ontwerp vluchtelingenwet.

¹¹⁶ Zie voor wijziging in 2003 het algemeen ambtsbericht Armenië van december 2006. De meest recente versie van de Armeense wet op het staatsburgerschap is te vinden op de website van het Armeense ministerie van Buitenlandse Zaken, <http://www.armeniaforeignministry.com/perspectives/dualcitizenship-final-eng.pdf> (geraadpleegd op 5 november 2008).

Nationaliteit

Volgens de Armeense grondwet mag niemand het staatsburgerschap van de Republiek Armenië, dan wel het recht om het staatsburgerschap te wijzigen, worden ontnomen.¹¹⁷ Met deze formulering wordt erkend dat een staatsburger van Armenië ook een andere nationaliteit kan bezitten.

In de wet op het staatsburgerschap is in 2007 een nieuw artikel opgenomen waarin de bepalingen omtrent de dubbele nationaliteit worden uitgewerkt. Door dit artikel kunnen etnische Armeniërs met een buitenlandse nationaliteit de Armeense nationaliteit verkrijgen zonder hun buitenlandse nationaliteit op te geven.¹¹⁸ Personen met een dubbele nationaliteit hebben dezelfde rechten en plichten als reguliere Armeense staatsburgers met uitzondering van de gevallen voorzien bij internationale overeenkomsten en Armeense wetten.¹¹⁹

Implementatie van de nieuwe wetgeving omtrent het dubbele staatsburgerschap vindt plaats sinds begin 2008. Tussen januari en mei 2008 hadden 188 personen dientengevolge een Armeens paspoort gekregen en waren er nog ongeveer 800 aanvragen in behandeling.¹²⁰

3.2 Toezicht

Toezicht op de naleving van de mensenrechten door de overheid geschiedt in Armenië door de ombudsman en door internationale en lokale onafhankelijke hulporganisaties. Sinds 1999 volgen ook vertegenwoordigers van de Raad van Europa de situatie van de mensenrechten in Armenië.

¹¹⁷ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 30.1

¹¹⁸ *Law on Citizenship of the Republic of Armenia*, Art. 13¹ (*Dual Citizenship*).

¹¹⁹ Zo zijn volgens de wet op de militaire dienstplicht personen met een dubbele nationaliteit die vóór het verkrijgen van de Armeense nationaliteit minimaal een jaar in het buitenland als dienstplichtige hebben gediend (in geval van alternatieve dienstplicht anderhalf jaar), vrijgesteld van militaire dienstplicht in Armenië. Personen met een dubbele nationaliteit die later de nationaliteit van een andere staat hebben verkregen, zijn echter niet vrijgesteld. In de kieswet wordt verder bepaald dat personen met een dubbele nationaliteit zich niet kandidaat mogen stellen voor president of parlementslid. Kabeleova et al., *Assessment of the migration legislation in the Republic of Armenia*, juli 2007, pp. 34-35. Personen met een dubbele nationaliteit mogen alleen deelnemen aan verkiezingen in Armenië indien zij geregistreerd staan als woonachtig in Armenië. OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 2007, Interim report n°. 1, 21-28 March 2007*, p. 3.

¹²⁰ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 7 mei 2008. Het gaat voornamelijk om aanvragen uit Rusland, Georgië, Iran en andere landen met grote Armeense gemeenschappen.

In februari 2006 volgde Armen Harutiunian als ombudsman Larisa Alaverdian op.¹²¹ De ombudsman heeft een staf van ongeveer 40 medewerkers. In 2007 ontving de ombudsman van 5.764 burgers in totaal 3.697 klachten, waarvan 1.101 schriftelijke. Het merendeel van de klachten was gericht tegen rechtbanken, de politie, het Openbaar Ministerie en de gemeente Jerevan. In 96 gevallen werd de klager in het gelijk gesteld.¹²² Tussen januari en oktober 2008 heeft de ombudsman 4.096 klachten binnengekregen. Met name het aantal klachten over het optreden van het Openbaar Ministerie is toegenomen. Klachten die in behandeling zijn genomen worden niet alleen onderzocht, maar er wordt tevens gestreefd naar oplossingen met de betreffende overheidsinstantie om mogelijke herhaling van de oorzaak van de klacht in de toekomst te voorkomen.

Gedurende de verslagperiode lijkt het imago van Harutiunian bij de lokale en internationale NGO's ten opzichte van de vorige verslagperiode te zijn verbeterd. Dit heeft vooral te maken met de actieve rol die hij na de presidentsverkiezingen speelde bij het aan de kaak stellen van de misstanden die plaatsvonden. Hij schreef een rapport over de gepolariseerde campagne in de aanloop naar de verkiezingen, het verloop van de verkiezingsdag zelf en de nasleep ervan, met speciale aandacht voor het gewelddadige optreden van de autoriteiten op 1-2 maart. De toon van dit rapport was bijzonder kritisch.¹²³ Ook uitte hij scherpe kritiek over het onderzoek dat werd ingesteld naar de gebeurtenissen van 1-2 maart¹²⁴ en stelde hij het groeiende aantal klachten tegen de autoriteiten aan de kaak dat hij kreeg over intimidatie en mishandeling bij getuigenverhoren in het kader van dit onderzoek.¹²⁵

In de verslagperiode heeft de Armeense regering de bevoegdheden van de ombudsman uitgebreid. Zo werd in juli 2007 een presidentieel decreet aangenomen dat stelde dat wetsvoorstellen met betrekking tot democratie en mensenrechten aan de ombudsman moesten worden voorgelegd voordat ze aan de regering werden gepresenteerd.¹²⁶ Bovendien is een voorstel in behandeling bij het

¹²¹ De eerste Armeense ombudsman Larisa Alaverdian had een moeizame relatie met de president. Haar ambtstermijn, die volgens de wet op de ombudsman van 2001 eindigde op 4 januari 2006, werd niet verlengd. Zie algemeen ambtsbericht Armenië van december 2006.

¹²² Human Rights Defender of the Republic of Armenia, *Annual Report 2007*, 2008, pp. 6, 10 en 26.

¹²³ Human Rights Defender of the Republic of Armenia, *Ad-hoc public report on the 2008 February 19 Presidential Elections and the Post-Electoral Developments*, april 2008. Zie ook persbericht *Armenialiberty* d.d. 25 april 2008.

¹²⁴ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 11 juli 2008.

¹²⁵ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 25 juli 2008.

¹²⁶ Commission of the European Communities, *Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007": Progress Report Armenia*, Brussel: 3 april 2008 (SEC(2008)392, p. 3.

parlement om de verantwoordelijkheid voor de monitoring van de implementatie van het Optioneel Protocol bij het Verdrag tegen marteling en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling en straffen (OPCAT) bij de ombudsman neer te leggen (zie ook paragraaf 3.3.7).

Uitbreiding van de verantwoordelijkheden van de ombudsman gebeurde echter vooral op papier, aangezien de regering niet voldoende middelen verstrekt om deze nieuwe bevoegdheden naar behoren uit te kunnen oefenen. De ombudsman wordt door de autoriteiten niet altijd serieus genomen. Zo deed de Armeense procureur-generaal Harutiunians rapport over de gang van zaken rond de verkiezingen af als 'ongefundeerd' en beschuldigde hij de ombudsman ervan te handelen buiten zijn constitutionele bevoegdheden.¹²⁷

Sinds de grondswetswijziging van november 2005 en de aanvullende wetgeving van juli 2006 heeft de burger ook toegang tot het Constitutioneel Hof. In 2007 hebben 1.296 burgers zich gewend tot het Constitutioneel Hof. Het Hof nam 60 zaken aan voor herziening van het vonnis.¹²⁸

Vertegenwoordigers van het *International Committee of the Red Cross* (ICRC) hebben sinds 1999 toestemming de mensenrechtensituatie in het land te volgen. ICRC bezoekt geregeld de gevangenen in Armenië en ondervindt daarbij geen hinder van de overheid. ICRC mocht in de verslagperiode bovendien *pre-trial* detentiefaciliteiten bezoeken.

Daarnaast houdt sinds 2004 de *Civil Society Monitoring Board* (CSMB) toezicht op de leefomstandigheden van gedetineerden in de detentiecentra die onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Justitie vallen.¹²⁹ In april 2006 stelde de Armeense regering een commissie van toezicht in voor de zogenoemde *pre-trial* detentiefaciliteiten die onder de verantwoordelijkheid van de politie vallen. De onafhankelijkheid van deze commissie van toezicht wordt in twijfel getrokken omdat het merendeel van de leden van de commissie door de politie wordt benoemd. Ook zou de commissie van toezicht geen toegang hebben tot de politiebureaus, waar veel van de gevallen van mishandeling en marteling plaatsvinden (zie paragraaf 3.3.7).¹³⁰

¹²⁷ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 5 juni 2008.

¹²⁸ U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices in Armenia, 2007*, 11 maart 2008.

¹²⁹ Ook andere lokale en internationale mensenrechtenorganisaties kunnen de gevangenen bezoeken. Zij hebben echter geen toegang tot de *pre-trial* detentiefaciliteiten. U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices in Armenia 2007*, 11 maart 2008.

¹³⁰ FIDH/International Federation for human Rights, *Overview of major Human Rights Issues in the Republic of Armenia*, 14 november 2006.

Er zijn diverse mensenrechtenorganisaties actief¹³¹ in Armenië die in het algemeen openlijk activiteiten kunnen ontplooiën (zie paragraaf 3.3.2). De publieke toegang tot informatie over mensenrechten is de laatste jaren aanzienlijk verbeterd en vooral de geschreven pers besteedt aandacht aan kwesties waar mensenrechten in het geding zijn. Er is echter in Armenië niet een zodanige openheid en vrijheid dat gesproken kan worden van een levendig publiek debat over de belangrijke mensenrechtenkwesties (zie tevens paragraaf 3.3.1).

3.3 Naleving en schendingen

3.3.1 Vrijheid van meningsuiting

De Armeense grondwet garandeert persvrijheid en vrijheid van meningsuiting.¹³² Deze grondrechten zijn uitgewerkt in de wet inzake radio en televisie (2000), de wet op de vrijheid van informatie (2003) en de mediawet (2001, geamendeerd in 2004).

De wet inzake radio en televisie wordt reeds geruime tijd bekritiseerd door de Raad van Europa. In deze wet is vastgelegd dat de Nationale Televisie en Radiocommissie (NTRC) de beslissing neemt over het toewijzen van frequenties (vergunningen) aan publieke en particuliere televisie- en radiozenders. Alle leden van deze commissie worden door de president aangesteld voor een zittingsperiode van zes jaar. Hoewel de grondwet voorschrijft dat slechts de helft van de leden van de NTRC door de president aangewezen mag worden en de andere helft door het parlement,¹³³ zal implementatie van deze regel pas vanaf 2013 plaatsvinden.¹³⁴

In september 2008 werd middels een amendement op de wet inzake radio en televisie een moratorium opgelegd op de verstrekking van nieuwe uitzendvergunningen, in verband met de overgang van analoge naar digitale televisie en radio (gepland in 2010). De internationale gemeenschap en Armeense NGO's reageerden kritisch op de wetswijziging, temeer omdat het maatschappelijk middenveld en de media niet waren geraadpleegd voordat het

¹³¹ Naast internationale organisaties als *Amnesty International*, *Human Rights Watch* en *International Helsinki Federation* zijn er enkele tientallen NGO's actief op het gebied van mensenrechten in Armenië.

¹³² Grondwet van de Republiek Armenië, artikel 27.

¹³³ Grondwet van de Republiek Armenië, artikel 83.2.

¹³⁴ Commission of the European Communities, *Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007": Progress Report Armenia*, Brussel: 3 april 2008 (SEC(2008)392, p. 5. Overigens gaan de wijzigingen volgens Freedom House, *Nations in Transit 2008, Armenia* in 2011 in.

amendement ter stemming werd gebracht in het parlement. In de praktijk heeft de wetswijziging tot gevolg dat kritische televisie- of radiozenders van wie de uitzendvergunning verlopen of ingetrokken is, tot 2010 geen kans hebben om een nieuwe vergunning te krijgen.¹³⁵

In november 2008 heeft de regering het Centrum voor Publieke Betrekkingen en Informatie opgericht, met als doel de monitoring van de activiteiten van de lokale media.¹³⁶ Bij een deel van de journalistieke gemeenschap bestaat de zorg dat dit staatsorgaan zal kunnen worden ingezet als censuur- of pressiemiddel op mediakanalen.¹³⁷

Begin 2008 waren er 14 radio- en 42 televisiezenders actief. De meeste zenders zijn eigendom van regeringsgezinde politici of zakenlieden. Van redactionele onafhankelijkheid is dan ook geen sprake. Bovendien passen journalisten vaak zelfcensuur toe. Vrijwel alle televisie- en radiozenders vermeden in de verslagperiode redactioneel commentaar of kritische verslaggeving over de regering.¹³⁸ In verschillende rapporten van de OVSE worden de Armeense beeldmedia als overwegend pro-regering getypeerd ondanks de omvorming van de staatstelevisie in een publieke zender en het bestaan van private zenders.¹³⁹

De geschreven pers is divers, merendeels in private handen en in redelijke mate onafhankelijk. Dit geldt niet voor het dagblad *Hayastani Hanrapetutium* en voor het Russischtalige blad *Respublika Armenia*, die beide door de regering worden gesteund.¹⁴⁰ Omdat een adequaat distributienet ontbreekt, blijft het bereik van

¹³⁵ Persbericht OVSE Representative on freedom of the media d.d. 26 september 2008. Een voorbeeld is de regeringskritische televisiezender A1+ die in 2002 zijn uitzendvergunning kwijt was geraakt en sinds 2003 pogingen deed een nieuwe vergunning te krijgen. In juni 2008 had het Europees Hof voor de Rechten van de Mens A1+ in het gelijk gesteld en bepaald dat de NTRC, in haar voortdurende weigering van afgifte van een uitzendvergunning, in strijd met Artikel 10 EVRM (vrijheid van meningsuiting) had gehandeld. Zie persbericht EHRM d.d. 17 juni 2008 en CPJ News Alert 2008, *Armenia: European Court rules in favor of embattled television station*, 19 juni 2008.

¹³⁶ *Armenialiberty* d.d. 7 november 2008

¹³⁷ Yerevan Press Club, *Weekly Newsletter* d.d. 6.11.08.

¹³⁸ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008. De televisiezender Gala in Gyumri, die zich in 2007 had gewaagd aan het uitzenden van een opiniestuk waarin oppositiekandidaat Levon Ter Petrosian kritiek uitte op de regering, werd daarna stelselmatig lastiggevallen door de autoriteiten. Zie persberichten *Armenialiberty* d.d. 22 oktober 2007 en 19 december 2007.

¹³⁹ OSCE, The Representative of Freedom on the Media, Miklos Haraszti, *The State of Media Freedom in Armenia*, 26 juli 2006. OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Parliamentary Elections 12 May 2007 Needs Assessment Mission report, 30 January – 2 February 2007*, 15 februari 2007.

¹⁴⁰ In Armenië verschijnen veel nationale bladen, waaronder 8 dagbladen. De *Hayastani Hanrapetutium* verschijnt dagelijks in een oplage van 6.000. De bladen met de hoogste oplage

dagbladen en kranten in de praktijk veelal beperkt tot de grotere steden. De meeste Armeniërs zijn daarom voor nieuws en informatie aangewezen op radio en TV.¹⁴¹

De toch al aanzienlijke controle van de autoriteiten op de beeld- en geluidsmedia nam in de aanloop naar de presidentsverkiezingen van februari 2008 verder toe. Van onpartijdigheid was geen sprake. Zo werd aan Sarkisian ongeveer evenveel zendtijd besteed als aan alle overige presidentskandidaten bij elkaar. Bovendien was de berichtgeving met betrekking tot Sarkisian positief of neutraal, terwijl die met betrekking tot Ter Petrosian overwegend negatief was.¹⁴²

Hoewel het Wetboek van Strafrecht het in april 2007 strafbaar stelde om journalisten in hun werkzaamheden te hinderen, werd er in de verslagperiode melding gemaakt van geweld tegen en intimidatie van journalisten.¹⁴³ Op de verkiezingsdag zelf vonden verschillende incidenten plaats waarbij journalisten doelwit waren.¹⁴⁴ Direct na de verkiezingen en tijdens de noodtoestand werden journalisten die zich kritisch hadden uitgelaten eveneens het slachtoffer van arrestaties door de politie, geweld en intimidatie.¹⁴⁵

Tijdens de noodtoestand in maart 2008 werden de journalistieke vrijheden officieel aan banden gelegd: de media mochten zich in hun berichtgeving slechts baseren op staatsbronnen.¹⁴⁶ Verschillende NGO's in Jerevan meldden dat de

(10.000 exemplaren) zijn het dagblad *Haikakan Zhamanak* en het tweemaal per week verschijnende blad *Iravunk*.

¹⁴¹ OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Presidential election 19 February 2008: Election observation mission report*, Warschau: 30 mei 2008, p. 13.

¹⁴² OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Presidential election 19 February 2008: Election observation mission report*, Warschau: 30 mei 2008, p. 15.

¹⁴³ Commission of the European Communities, *Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007": Progress Report Armenia*, Brussel: 3 april 2008 (SEC(2008)392), p. 5.

¹⁴⁴ Zo werd Samvel Avagian van het pro-Ter Petrosian blad *Hayk* in het bijzijn van een politie-agent geïntimideerd. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 19 februari 2008. Lusine Bargsian van het blad *Haikakan Zhamanak* werd door de politie hardhandig verwijderd uit een stembureau en Hovsep Hovsepian, cameraman bij A1+, werd geslagen door een groep onbekende mannen. Deze voorvallen vonden alle plaats in Jerevan. Human Rights Watch, *Armenia: Violence at polling stations mars elections*, 22 februari 2008. Yerevan Press Club *Weekly Newsletter*, 22-28 februari 2008. Zie ook Reporters without Borders, *Journalists physically attacked during election campaign*, 21 februari 2008.

¹⁴⁵ In Gyumri vonden tijdens de noodtoestand minstens drie voorvallen plaats. Satenik Vantsyan, correspondent bij *Radio Free Europe*, werd door politieagenten geslagen. Nune Arevshatyan van het blad *Aravot* werd mishandeld door agenten die bovendien haar camera in beslag namen; Armine Vardanian van *Gala TV* werd gearresteerd en haar spullen werden eveneens in beslag genomen; Reporters without Borders, *With news media paralysed and websites inaccessible, government is urged to lift state of emergency*, 5 maart 2008.

¹⁴⁶ Persbericht *RFE/RL* d.d. 2 maart 2008.

regering censoren – vermoedelijk van de Nationale Veiligheidsdienst – in drukkerijen plaatste die bepaalden of stukken gedrukt mochten worden.¹⁴⁷ Enkele kranten zagen zich genoodzaakt tijdelijk al hun activiteiten te staken.¹⁴⁸ Na afloop van de noodtoestand werden de wettelijke beperkingen op de media weer teruggedraaid. Hoewel volgens sommige mensenrechtenorganisaties de persvrijheid weer gelijk is aan de situatie voor de verkiezingen en de noodtoestand (met door de staat gecontroleerde televisie en radio maar onafhankelijkheid en kritiek in de geschreven pers), zijn er ook berichten dat kranten nog altijd te maken hebben met censuur.¹⁴⁹

Volgens een lokale persclub was ook na afloop van de noodtoestand sprake van acties gericht tegen journalisten. Zo werden ze in een aantal gevallen tijdens hun werk door de politie of onbekende personen gehinderd of in elkaar geslagen. Ook kwam het voor dat zij gearresteerd werden, enkele uren op het politiebureau verhoord en vervolgens vrijgelaten zonder verdere aanklacht. In een aantal gevallen zou er geweld tegen hen gebruikt zijn.¹⁵⁰ Verschillende bronnen meldden dat geweldsincidenten tegen journalisten nog ten minste tot in augustus hebben plaatsgevonden.¹⁵¹

Vanaf september nam het aantal berichten van fysiek geweld tegen journalisten af.¹⁵² Enige mate van repressie bleef echter plaatsvinden. Zo werden journalisten het slachtoffer van administratieve pesterijen, zoals schijnbaar willekeurige belastinginspecties of het weigeren van vergunningen.¹⁵³ Ook zouden journalisten

¹⁴⁷ Zie ook persbericht *RFE/RL* d.d. 14 maart 2008. Volgens een lokale media-organisatie werden de censoren al geplaatst in de aanloop naar de verkiezingen. Er zou maar één krant zijn die geen bezoek van de Nationale Veiligheidsdienst had gehad.

¹⁴⁸ Het ging om de bladen *Aravot*, *Haikakan Zhamanak*, *Zhamanak-Yerevan*, *Hayk*, *Chorrord Ishkhanutiun*, *Taregir* en *Hraparak*. Op 21 maart verschenen de bladen weer. Yerevan Press Club, *Weekly Newsletter*, 21-27 maart 2008.

¹⁴⁹ Er zouden in de twee drukkerijen in Jerevan nog altijd censoren aanwezig zijn en redacteurs zouden geregeld vragen van hun drukker over de inhoud van hun stukken krijgen.

¹⁵⁰ Zie Yerevan Press Club, *Weekly Newsletter* van maart tot september. De daders van de gewelddadigheden waren in de meeste gevallen geen politieagenten, maar onbekende mannen, vermoedelijk bodyguards van aan de regering gelieerde oligarchen.

¹⁵¹ Persberichten *Armenialiberty* d.d. 12 en 26 augustus 2008.

¹⁵² Geweld tegen journalisten kwam echter nog wel voor. In november 2008 werd de journalist Edik Baghdasarian, bekend om zijn kritische artikelen over corruptie in de regering, in het ziekenhuis opgenomen nadat hij door onbekenden in elkaar was geslagen. YPC *Weekly Newsletter* d.d. 14-19 november 2008; CPJ News Alert 2008, *Investigative journalist beaten*, 19 november 2008. Baghdasarian zou de zevende journalist in 2008 zijn die slachtoffer is geworden van ernstig fysiek geweld. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 18 november 2008 en *RFE/RL* d.d. 18 november 2008.

¹⁵³ Zo werd het huurcontract voor de kantoorruimte van het regeringskritische dagblad *Haykakan Zhamanak* in april 2008 eenzijdig door de gemeente opgezegd om het een andere bestemming te geven. Er waren sterke vermoedens dat aan deze actie politieke motieven ten grondslag lagen. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 10 oktober 2008.

uit rechtszalen worden gestuurd waar zittingen plaatsvonden in het kader van de gebeurtenissen van 1-2 maart.

Internationale kranten en tijdschriften hebben in het algemeen geen last van beperkingen, maar zijn moeilijk verkrijgbaar. Er zijn geen beperkingen op de ontvangst van satelliettelevisie of het gebruik van internet.¹⁵⁴ Tijdens de noodtoestand was de toegang tot zowel de buitenlandse media als internet beperkt. Zo was de website www.youtube.com afgeschermd omdat op de site beeldmateriaal van de gebeurtenissen op 1 maart gepubliceerd zou zijn.¹⁵⁵ Na de noodtoestand werden de beperkingen opgeheven.

Op grond van de strafwet werd het publiekelijk ‘belasteren’ van autoriteiten in verband met hun functie-uitoefening tot voor kort aangemerkt als een misdaad. Men kon hiervoor gestraft worden met een gevangenisstraf van maximaal 1 jaar, of een boete van EUR 20.000.¹⁵⁶ Het strafwetartikel aangaande laster werd echter niet gebruikt of toegepast.¹⁵⁷ De Raad van Europa heeft zich meerdere malen uitgesproken tegen de strafbaarstelling van laster en heeft de Armeense regering opgeroepen het betreffende artikel te schrappen.¹⁵⁸ Op 19 mei 2008 werd het wetsartikel geschrapt uit het Wetboek van Strafrecht.¹⁵⁹

Overigens ondervonden niet alleen journalisten tijdens en na de noodtoestand beperkingen in hun vrijheid van meningsuiting. Volgens een aantal mensenrechtenorganisaties liepen mensen van wie bekend was dat ze Ter Petrosian steunden of hadden gesteund het risico daarvan nadelen te ondervinden, zoals het weigeren van vergunningen, willekeurige arrestaties, ontslag of een slechtere behandeling in het leger. Bovendien waren er in de verslagperiode berichten van zakenlieden die, nadat ze Ter Petrosian openlijk hadden gesteund, te maken kregen met strenge inspecties en beschuldigingen van belastingontduiking of corruptie.¹⁶⁰

¹⁵⁴ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

¹⁵⁵ Reporters without Borders, *With news media paralysed and websites inaccessible, government is urged to lift state of emergency*, 5 maart 2008.

¹⁵⁶ International Helsinki Federation for Human Rights, *Armenia: Report to the 61st session of the U.N. Commission on Human Rights*, april 2005, pp. 4-5. Het betreft Wetboek van Strafrecht, Art. 318.

¹⁵⁷ Freedom House, *Nations in Transit 2008*, p. 83.

¹⁵⁸ PACE, *Honouring of obligations and commitments by Armenia, doc. 11117*, 20 december 2006.

¹⁵⁹ Yerevan Press Club, *Weekly Newsletter*, 16-22 mei 2008.

¹⁶⁰ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 31 oktober 2008. De vrijheid van meningsuiting van oppositieaanhangers en –activisten stond overigens ook in de vorige verslagperiode reeds onder druk. Ook onder de vorige regimes werden oppositieaanhangers vaak vergunningen en contractverlengingen geweigerd. Ook het schijnbaar willekeurig ‘uitnodigen’ van oppositieaanhangers op het politiebureau om ze na verhoor zonder aanklachten vrij te laten is

3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

Vrijheid van vereniging

De Armeense grondwet garandeert de vrijheid van vereniging en vergadering.¹⁶¹ De vrijheid van vereniging wordt verder grotendeels uitgewerkt in de wet op publieke organisaties van 4 december 2001, de wet op politieke partijen van 3 juli 2002 en de wet op charitatieve instellingen van 8 oktober 2002. Iedere vereniging, organisatie of politieke partij dient zich te laten registreren bij het Armeense ministerie van Justitie. Voor de registratie van politieke partijen gelden andere procedures dan voor de registratie van verenigingen of NGO's. De *Venice Commission* van de Raad van Europa, die betrokken was bij de opstelling van de wet op politieke partijen, hield na parlementaire goedkeuring van de wet een aantal punten van kritiek.¹⁶²

Er zijn ongeveer 3.000 NGO's geregistreerd bij het ministerie van Justitie,¹⁶³ waarvan de meeste in Jerevan en in de noordelijke regio's van Armenië gevestigd zijn. Deze NGO's houden zich voornamelijk bezig met bewustwordingsactiviteiten, bijvoorbeeld op het gebied van politieke participatie en vrouwenrechten. Ook zijn de Armeense NGO's actief bij de monitoring van verkiezingen.¹⁶⁴ De registratieprocedure heeft de afgelopen jaren geen problemen opgeleverd voor mensenrechtenorganisaties en/of politieke groeperingen.¹⁶⁵

Vrijheid van vergadering

De vrijheid van vergadering is uitgewerkt in de wet op vergaderingen, demonstraties en protestbijeenkomsten van 28 april 2004. Tot de gebeurtenissen van 1 maart hoefde een organisatie die een demonstratie wilde houden slechts de autoriteiten daarvan op de hoogte te stellen. Gedurende de noodtoestand, die na de

geen nieuw fenomeen. De Parliamentary Assembly of the Council of Europe riep de Armeense autoriteiten al in 2007 in een resolutie (1532) op de willekeurige arrestaties en detenties te staken.

¹⁶¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 28. In dit artikel wordt eveneens het recht op de organisatie van vakbonden gegarandeerd, doch op dit gebied gelden beperkingen ten aanzien van personen werkzaam in het leger, de politie, de nationale veiligheidsdienst of het Openbaar Ministerie, rechters en leden van het Constitutioneel Hof.

¹⁶² De kritiek had met name betrekking op de mogelijkheden die de wet biedt om de registratie van een partij te weigeren (Art. 14.1). Bovendien moet volgens de wet een politieke partij opgeheven worden wanneer deze er niet in slaagt in minstens twee opeenvolgende verkiezingen ten minste 1 % van de stemmen te behalen (Art. 31.2). Venice Commission, *Opinion on the Law of the Republic of Armenia on political parties*, Venetië: 14-15 maart 2003.

¹⁶³ Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

¹⁶⁴ Freedom House, *Nations in Transit 2008, Armenia*, p. 79-80.

¹⁶⁵ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

gebeurtenissen van 1-2 maart werd afgekondigd, werden demonstraties tijdelijk volledig verboden (zie paragraaf 2.2).

Vlak voor het einde van de noodtoestand, op 17 maart 2008, keurde het parlement een aantal wijzigingen in de wet op vergaderingen, demonstraties en protestbijeenkomsten goed, waardoor de vrijheid van vergadering, ook na het aflopen van de noodtoestand, aanzienlijk beperkt zou blijven. Zo zouden publieke bijeenkomsten voortaan verboden worden, wanneer er bij de politie of Nationale Veiligheidsdienst een vermoeden bestond dat deze bijeenkomsten aan zouden kunnen zetten tot geweld of haat of een bedreiging vormden voor de openbare orde.¹⁶⁶ In de praktijk leidden de wijzigingen er toe dat de autoriteiten vooraf toestemming moesten geven voor de organisatie van openbare (protest)bijeenkomsten. In de verslagperiode werd op grond van de nieuwe wetgeving na de noodtoestand een aantal protestbijeenkomsten van Levon Ter Petrosian door de autoriteiten verboden of opgebroken (zie ook paragraaf 2.2.).¹⁶⁷

Hoewel organisaties uit het maatschappelijk middenveld in de regel hun werk konden doen zonder ingrijpen van de autoriteiten,¹⁶⁸ moesten ook zij tijdens de noodtoestand hun activiteiten tijdelijk staken. Een aantal bronnen meldde dat (mensenrechten)organisaties sinds het aflopen van de noodtoestand problemen hebben ondervonden met het huren van ruimtes voor het houden van discussiebijeenkomsten (met name over politiek gevoelige onderwerpen).¹⁶⁹

3.3.3 Vrijheid van godsdienst

De Armeense grondwet garandeert de vrijheid van godsdienst. Deze vrijheid mag worden ingeperkt, indien dit noodzakelijk is voor bescherming van de staat, de

¹⁶⁶ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *The functioning of democratic institutions in Armenia* (Doc. 11579), 15 april 2008. Overigens werden er nog meer artikelen gewijzigd. Zo kreeg de staat de bevoegdheid onder bepaalde omstandigheden bijeenkomsten tijdelijk helemaal te verbieden (Art. 9 lid 6).

¹⁶⁷ Na de noodtoestand zouden 5 à 6 demonstraties plaats hebben gevonden, waarvan 3 verboden waren. Op 16 januari 2009 werd een demonstratie van 200 personen met enig geweld door de oproerpolitie opgebroken, omdat er geen toestemming was gegeven door de lokale autoriteiten. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 16 januari 2009.

¹⁶⁸ Freedom House, *Nations in Transit 2008, Armenia*, p. 80.

¹⁶⁹ Zo werden het *Marriot Hotel* en het *Congress Hotel* door verschillende bronnen genoemd als voorbeelden van hotels die geen vergaderruimte wilden verhuren voor een aantal discussiebijeenkomsten. Ook was er sprake van ten minste één geweldsincident tegen een prominente activist van een mensenrechtenorganisatie. Op 21 mei werd Mikael Danielian, de voorzitter van de *Armenian Helsinki Association* neergeschoten. Human Rights Watch, *Armenia: Leading human rights defender assaulted*, 22 mei 2008. Persbericht *A1+* d.d. 21 mei 2008.

openbare orde, de gezondheid of de moraal.¹⁷⁰ Hoewel er in Armenië een scheiding van kerk en staat bestaat, kent de grondwet de Armeens apostolische kerk als nationale kerk een geprivilegieerde positie toe.¹⁷¹ In 2007 nam de regering een wet aan waarin de bijzondere rol van de Armeens apostolische Kerk werd gecodificeerd. In de praktijk veranderde deze wet weinig aan de positie van de Armeens apostolische Kerk.¹⁷²

Ongeveer 90 procent van de bevolking behoort tot de Armeens apostolische kerk, of voelt zich met deze kerk verbonden.¹⁷³ Daarnaast zijn de volgende religieuze minderheidsgroepen te onderscheiden: rooms-katholieken, Armeens-katholieken, orthodoxe christenen, Armeens-evangelische christenen, molokanen (een etnisch Russische orthodoxe groep), leden van pinkstergemeenten, zevendedagadventisten, baptisten, charismatische christenen, Jehova's getuigen, mormonen, Jeziden, joden, soennitische moslimkoerden, shi'itische moslims, baha'is en anderen.¹⁷⁴

De wet stelt dat geloofsgemeenschappen pas als een rechtspersoon worden beschouwd wanneer zij zich officieel geregistreerd hebben.¹⁷⁵ Alleen geregistreerde geloofsgemeenschappen mogen bladen in grote oplages drukken, ruimtes huren voor bijeenkomsten, televisie- of radioprogramma's uitzenden en buitenlandse bezoekers ontvangen.¹⁷⁶ Geloofsgemeenschappen die zich willen laten registreren dienen 'vrij van materialisme' en 'enkel spiritueel van aard' te

¹⁷⁰ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 26.

¹⁷¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 8.1.

¹⁷² De wet geeft de Armeens apostolische Kerk de bevoegdheid om permanente vertegenwoordigers te plaatsen in ziekenhuizen, kindertehuizen en internaten, legereenheden en detentiefaciliteiten. U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008. Bovendien zou op scholen de geschiedenis van de Armeens apostolische Kerk een verplicht vak zijn. Council of Europe, *Report by the Commissioner for human rights Thomas Hammarberg on his visit to Armenia 7-11 October 2007*, Straatsburg: 30 april 2008, p. 29. Zie ook Helsinki Committee of Armenia, *Human Rights in the regions of Armenia*, Jerevan: 2008, p. 49.

¹⁷³ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

¹⁷⁴ Uit volkstellingen zijn geen betrouwbare data met betrekking tot religieuze minderheden beschikbaar en de schattingen van de leden van de groeperingen zelf variëren teveel om een indicatie te geven van de omvang van de religieuze groepen. U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

¹⁷⁵ In het registratieproces heeft het departement voor etnische minderheden en religieuze zaken een adviserende functie.

¹⁷⁶ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008. Zie ook *Law of the Republic of Armenia on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations*, 17 juni 1991 (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, www.parliament.am), Art. 5 lid 14.

zijn en dienen zich te baseren op ‘historisch erkende heilige Schriften’. Voor registratie zijn minimaal 200 leden nodig.¹⁷⁷

In oktober 2008 bedroeg het aantal geregistreerde geloofsgemeenschappen ongeveer 65. Vrijwel alle bronnen melden dat de autoriteiten in de praktijk de geregistreerde geloofsgemeenschappen weinig in de weg leggen.¹⁷⁸ De bevolking en de Armeens apostolische kerk lijken over het algemeen echter niet veel te maken te willen hebben met geloofsgemeenschappen die geen wortels hebben in de nationale traditie en geschiedenis. Leden van de meeste religieuze minderheden, in het bijzonder Jehova’s getuigen, worden door de bevolking negatief gezien. Religieuze minderheidsgroeperingen bleven in de verslagperiode het onderwerp van vijandige preken door geestelijken van de Armeens apostolische kerk en leden van religieuze minderheden bleven sociale discriminatie en intolerantie ondervinden.¹⁷⁹ In de vorige verslagperiode werd melding gemaakt van een afname van de tolerantie tegenover religieuze minderheden.¹⁸⁰ Er zijn geen aanwijzingen dat deze tendens zich in de huidige verslagperiode heeft voortgezet.

Jehova’s getuigen

De Jehova’s getuigen als geloofsgemeenschap zijn sinds 8 oktober 2004 geregistreerd. Het aantal Jehova’s getuigen neemt toe. In september 2007 werden er 9.000 Jehova’s getuigen geteld.¹⁸¹ Door de Armeense bevolking wordt in het algemeen negatief geoordeeld over Jehova’s getuigen omdat jonge mannen van deze religieuze groep weigeren hun dienstplicht te vervullen. Verder zouden Jehova’s getuigen armen betalen om zich tot hun geloof te bekeren.¹⁸²

In de verslagperiode waren er verschillende berichten van Jehova’s getuigen die het slachtoffer waren geworden van verbaal of fysiek geweld, al dan niet nadat zij

¹⁷⁷ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

¹⁷⁸ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008 en Freedom House, *Freedom in the World 2008 – Armenia*.

¹⁷⁹ Helsinki Committee of Armenia, *Human Rights in the regions of Armenia*, Jerevan: 2008, p. 49. Er zou bovendien na afloop van de verkiezingen op de staatstelevisie meerdere malen sprake zijn geweest van anti-semitische uitspraken ten aanzien van de oppositie (de vrouw van Levon Ter Petrosian is joods). U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

¹⁸⁰ Algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

¹⁸¹ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2007, Armenia*, 14 september 2007. Eind 2005 stonden er nog 8.500 Jehova’s getuigen geregistreerd. Recente betrouwbare cijfers zijn niet beschikbaar.

¹⁸² U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

probeerden mensen te bekeren. Wanneer de betreffende Jehova's getuigen een aanklacht indienden bij de politie, ging deze hiermee weinig daadkrachtig om.¹⁸³ In de verslagperiode werd geen melding gemaakt van arrestaties van Jehova's getuigen, tenzij het dienstweigeringsbetreffend was.¹⁸⁴

In de verslagperiode zijn opnieuw Jehova's getuigen gearresteerd en veroordeeld wegens dienstweigerings (zie paragraaf 3.4.5). Zo werden in Armenië en Nagorno Karabach tussen januari en mei 2008 5 Jehova's getuigen berecht en veroordeeld tot gevangenisstraffen (30 maanden), 6 bevonden zich in detentie in afwachting van hun rechtszaak en 5 waren veroordeeld tot voorwaardelijke gevangenisstraffen (24 maanden).¹⁸⁵ Medio 2008 zouden 78 Jehova's getuigen gedetineerd zitten vanwege dienstweigerings. Al deze personen hadden de kans gekregen een alternatieve dienst uit te voeren (in plaats van een gevangenisstraf), maar weigerden dit aanbod omdat de alternatieve dienstplicht onder het gezag van het ministerie van Defensie valt.¹⁸⁶

In de verslagperiode waren er, net als in de vorige verslagperiode, berichten dat Jehova's getuigen zwaardere straffen kregen voor dienstweigerings dan in de periode tot 2006. De lengte van de straffen viel overigens wel binnen de wettelijke kaders.¹⁸⁷

Volgens een rapport van *Amnesty International* kunnen Jehova's getuigen, die hun gevangenisstraf wegens dienstweigerings hebben uitgezeten, problemen ondervinden met het verkrijgen van een bewijs hiervan (vergelijkbaar met een bewijs van vervulling van de dienstplicht). Zonder dit bewijs kunnen zij bijvoorbeeld geen paspoort krijgen.¹⁸⁸ Volgens een Europese belangenvereniging voor Jehova's getuigen is er inmiddels een order uitgegaan van de Armeense militaire hoofdcommissaris aan de militaire commissariaten, waarin gesteld wordt

¹⁸³ Zo werden aanklachten niet in behandeling genomen, werd er geen strafrechtelijk onderzoek geopend vanwege een ontkenning van de vermeende dader of werd de zaak gesloten wegens gebrek aan bewijs. U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008. Zie ook Amnesty International, *Armenia, Fear of the freedom of conscience and religion: violations of the rights of Jehovah's Witnesses*, EUR 54/001/2008, januari 2008.

¹⁸⁴ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

¹⁸⁵ Jehovah's Witnesses Office for Public Information, *Conscientious objectors Republic of Armenia and Nagorno-Karabakh*, 2 mei 2008.

¹⁸⁶ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008*. Eind oktober 2008 was dit aantal 81.

¹⁸⁷ U.S. Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008. Volgens een Armeense mensenrechtenorganisatie worden Jehova's getuigen in de gevangenis door zowel staf als medegevangenen normaal behandeld.

¹⁸⁸ Amnesty International, *Armenia, Fear of the freedom of conscience and religion: violations of the rights of Jehovah's Witnesses*, EUR 54/001/2008, januari 2008.

dat de bewijzen afgegeven dienen te worden aan gewetensbezwaarden die vrijkomen na een gevangenisstraf.¹⁸⁹

3.3.4 Bewegingsvrijheid

De grondwet stelt dat iedere Armeense staatsburger het land vrijelijk in en uit mag reizen.¹⁹⁰ Over land is dat in de praktijk alleen mogelijk via de grens met Georgië en Iran. De grenzen met Turkije en Azerbeidzjan zijn nog steeds gesloten als gevolg van het conflict om Nagorny Karabach. Daarnaast heeft iedere staatsburger de vrijheid om door Armenië te reizen en zich overal in Armenië te vestigen. In Armenië bestaat een registratieplicht. Toestemming van de autoriteiten om te mogen verhuizen is niet vereist. De woonregistratie wordt door de politie afgegeven door middel van een stempel in het paspoort van de aanvrager.¹⁹¹

Er waren berichten dat de vrijheid van beweging binnen Armenië na de presidentsverkiezingen werd ingeperkt. Gedurende de noodtoestand behielden de autoriteiten zich tijdelijk het recht voor om de bewegingsvrijheid te beperken.¹⁹² De politie zou in de verslagperiode op de toegangswegen naar Jerevan wegblokkades geplaatst hebben, zodat mensen moeilijker de protestbijeenkomsten van de oppositie konden bijwonen.

De autoriteiten hebben in de verslagperiode verschillende maatregelen genomen om illegaal in- en uitreizen te voorkomen. Met steun van onder andere USAID en IOM is het *Border Management Information System* (BMIS), een centraal computersysteem dat bedoeld is om het verkeer op de Armeense grensovergangen te registreren, in 2008 uitgebreid met een aantal belangrijke grensovergangen.¹⁹³

Reis- en identiteitsdocumenten

Iedere staatsburger van Armenië is verplicht om vanaf 16 jaar in het bezit te zijn van een paspoort. Er is geen identificatieplicht.¹⁹⁴ Er zijn naast het paspoort geen

¹⁸⁹ Brief van The European Association of Jehovah's Christian Witnesses aan de Armeense nationale ombudsman Armen Harutunyan d.d. 15 augustus 2008 (gepubliceerd op de website van de nationale ombudsman, www.ombuds.am). Zie ook Forum18, *Armenia: Imprisonment of some 80 conscientious objectors "not a human rights issue"*, 11 december 2008.

¹⁹⁰ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 25.

¹⁹¹ Ook bij de woonregistratie kan men te maken krijgen met corruptie.

¹⁹² Persbericht RFE/RL, d.d. 2 maart 2008.

¹⁹³ Het gaat om registratiepunten aan de grens met Iran bij Meghri, op de luchthaven van Gyumri en op drie grensovergangen met Georgië (Bavra, Gogovan en Airum). IOM et al., *Expansion of advanced border control and management technologies in Armenia*, Jerevan: 2008, pp. 4-5.

¹⁹⁴ Er zijn plannen om in 2009 een binnenlandse identiteitskaart en een identificatieplicht in te voeren.

specifieke identificatiebewijzen in omloop. Moet men zich voor bepaalde handelingen toch identificeren dan kunnen hiervoor het paspoort, een rijbewijs of een militair bewijs worden gebruikt.

In tegenstelling tot de ‘binnenlandse’ paspoorten uit de tijd van de voormalige Sovjet-Unie, vermeldt het Armeense paspoort niet meer standaard de etnische afkomst van betrokkene. Op verzoek van de aanvrager kan diens etnische afkomst wel in het paspoort vermeld worden. Het Armeense paspoort is tien jaar geldig. De geldigheidsduur kan eenmalig worden verlengd voor een periode van vijf jaar. Verlenging vindt plaats door middel van een stempel in het paspoort.

Bij de aanvraag van een paspoort dienen twee pasfoto's en een uittreksel uit het geboorteregister te worden overhandigd. Kinderen jonger dan 16 jaar kunnen slechts met toestemming van beide ouders een paspoort aanvragen. Zij dienen naast pasfoto's en een uittreksel uit het geboorteregister tevens de huwelijksakte van de ouders en een kopie van het paspoort van de ouders te overhandigen.¹⁹⁵ Paspoortaanvragen worden centraal geregistreerd bij de paspoortafdeling van de politie (OVIR). Als het paspoort gereed is, kan het worden afgehaald bij een rayonkantoor, dat in elke gemeente aanwezig is en onder het politiebureau valt.¹⁹⁶ Iedere Armeense staatsburger dient het paspoort in persoon aan te vragen en het vervolgens zelf ter plaatse te ondertekenen.¹⁹⁷ Het aanvragen respectievelijk in ontvangst nemen van het paspoort door bijvoorbeeld een reisbureau is dus niet toegestaan.

Een Armeens staatsburger die bij een diplomatieke vertegenwoordiging in het buitenland een paspoort wil aanvragen omdat zijn paspoort is verlopen, dient een aanvraagformulier, het oude paspoort en vier pasfoto's in te leveren. In het geval de aanvrager een man is, dient ook nog een kopie van het militaire boekje (ten teken dat men de dienstplicht heeft vervuld) te worden overhandigd. Indien de persoon vanwege verlies of diefstal geen paspoort meer heeft, dient deze naast bovengenoemde zaken tevens een kopie van de geboorteakte en een bewijs van aangifte bij de politie te overleggen. Indien de aanvrager eerder nog geen paspoort had, dient deze in plaats van zijn oude paspoort een kopie van zijn geboorteakte, een kopie van het paspoort en de huwelijksakte van zijn ouders en – in geval van overlijden van de ouders – een kopie van de betreffende overlijdensakte(n) te

¹⁹⁵ Bij de aanvraag dient één van de ouders aanwezig te zijn om zijn/haar schriftelijke toestemming te geven. Indien dit niet mogelijk is, dient een voogd, die door de ouder(s) (middels een notarieel bekrachtigde akte) aangewezen is, aanwezig te zijn. In het geval van alleenstaand ouderschap volstaat een paspoortkopie van de betreffende ouder.

¹⁹⁶ De paspoortafdeling van de politie (OVIR) zet voor afgifte een woonregistratiestempel in het paspoort. Bij de aanvraag van een vervolgpaspoort wordt de woonregistratie uit het oude paspoort overgenomen.

¹⁹⁷ Bij kinderen jonger dan 16 jaar tekent één van de ouders.

overhandigen. Op het aanvraagformulier dient het adres in Armenië ingevuld te worden. Dit wordt via het ministerie van Buitenlandse Zaken in Jerevan bij de paspoortafdeling van de politie gecontroleerd. Indien de aanvrager geen adres (meer) in Armenië heeft, dient het feitelijke adres in het land van verblijf opgegeven te worden.

Er is geen informatie beschikbaar over vervalsingen van reis- en identiteitsdocumenten.

Reizen naar het buitenland

Een paspoort op zich is alleen geldig binnen de grenzen van Armenië. Wanneer men naar het buitenland wil reizen, dient eerst een uitreisstempel in het paspoort geplaatst te worden.¹⁹⁸ Dit stempel wordt geplaatst op pagina 4 van het paspoort. Op grond van het stempel mag men gedurende de geldigheidsduur van het paspoort, met een maximum van vijf jaar, onbeperkt Armenië uit- en inreizen. Het uitreisstempel kan, ook bij diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland, verlengd worden met maximaal vijf jaar vanaf het moment van verlening, uiteraard zolang de periode binnen de geldigheidsduur van het paspoort valt.¹⁹⁹ Ook wanneer men naar een van de GOS-landen wil reizen, is een dergelijk stempel noodzakelijk.²⁰⁰ Voordat men echter een dergelijk stempel in het paspoort krijgt, vindt individuele controle plaats²⁰¹ waarbij gekeken wordt of er naar betrokkene enig strafrechtelijk onderzoek loopt. Ook personen die schulden hebben, kan uitreispermisatie geweigerd worden. Bij hen wordt een uitreisstempel in het paspoort onthouden.

Kinderen die naar het buitenland reizen, dienen in het bezit te zijn van een eigen paspoort. Dit paspoort dient vervangen te worden als het kind de leeftijd bereikt van één, drie, zeven, twaalf en zestien jaar.²⁰²

Personen die hun militaire dienstplicht nog dienen te vervullen en die naar het buitenland reizen, krijgen een stempel dat maximaal geldig is tot de dag waarop de

¹⁹⁸ Pas dan is het paspoort voor de Armeense autoriteiten geldig als internationaal reisdocument. Een uitreisstempel is geldig zolang als het paspoort geldig is. Mannen dienen een kopie van het militaire boekje (ten teken dat de dienstplicht is vervuld) aan de politie te overhandigen.

¹⁹⁹ Verlenging van de geldigheidsduur van het uitreisstempel kost in Armenië 1.000 dram per verlengd jaar. Vertegenwoordigingen in het buitenland hanteren eigen tarieven.

²⁰⁰ Armenen kunnen visumvrij de GOS-landen inreizen, behalve Turkmenistan. Azerbeidzjan kunnen ze in het geheel niet inreizen.

²⁰¹ Er wordt bij het bureau van Interpol en het informatiebureau van de politie nagegaan of er een strafrechtelijk onderzoek tegen betrokkene loopt. Indien het stempel in het paspoort wordt geplaatst, wordt dit namens het hoofd van de politie gedaan.

²⁰² Er is sprake van hervormingen van het Armeense paspoortstelsel. In de toekomst zal een kind onder de 16 jaar op iedere leeftijd een paspoort kunnen krijgen met een geldigheid van drie jaar. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 11 november 2008.

dienstplichtige 18 jaar wordt.²⁰³ Vervolgens dienen ze een nieuw uitreisvisum te halen. Mannen in de dienstplichtige leeftijd die hun dienstplicht nog niet vervuld hebben, kunnen te maken krijgen met bureaucratische obstakels wanneer zij naar het buitenland willen reizen.²⁰⁴

Vestiging in Armenië

Etnische Armeniërs die langdurig in het buitenland hebben gewoond ondervinden geen problemen om Armenië weer binnen te komen, zeker niet als zij een Armeens paspoort bezitten (zie tevens paragraaf 3.4.4). Etnische Armeniërs met een buitenlands paspoort die zich opnieuw in Armenië willen vestigen, kunnen middels een vereenvoudigde procedure het staatsburgerschap verkrijgen.²⁰⁵ In de Armeense grondwet is de bepaling opgenomen dat Armeniërs meerdere nationaliteiten mogen bezitten.²⁰⁶ Deze bepaling is uitgewerkt in de wet op het staatsburgerschap (zie ook paragraaf 3.1.2).²⁰⁷

Voor de niet-Armeense partner in een gemengd huwelijk²⁰⁸ die in Armenië wil gaan wonen, geldt het volgende: indien het huwelijk buiten Armenië gesloten is, dient het huwelijk gelegaliseerd te worden door de Armeense ambassade. Het echtpaar heeft geen speciale toestemming of document nodig om Armenië binnen te komen. Wel moet de niet-Armeense partner in Armenië een verblijfsvergunning aanvragen. Voor dit doel dient betrokkene zijn/haar identiteit aan te tonen en een gelegaliseerde huwelijksakte te overleggen.²⁰⁹ Volgens de wet op het staatsburgerschap kan de buitenlandse partner middels een vereenvoudigde procedure de Armeense nationaliteit verkrijgen.²¹⁰

²⁰³ In de Armeense media werd gemeld dat het verkrijgen van het uitreisstempel voor mannen onder de 18 jaar in de toekomst gemakkelijker zal worden. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 11 november 2008.

²⁰⁴ Zo krijgen ze te maken met langere termijnen of verzoeken om smeergeld te betalen. De officiële prijs voor een uitreisvisum bedraagt ongeveer 1.000 dram per jaar van geldigheid. U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁰⁵ Wet op het staatsburgerschap van de Republiek Armenië, Artikel 13.

²⁰⁶ Grondwet van de Republiek Armenië, Artikel 30.1.

²⁰⁷ Wet op het staatsburgerschap van de Republiek Armenië, Artikel 13¹. Dit artikel is op 26 februari 2007 aan de wet toegevoegd.

²⁰⁸ Dit kan in theorie ook een Azeri partner betreffen (zie paragraaf 4.4.4). Azerbeidzjaanse burgers worden in de praktijk niet toegelaten in Armenië. Er zijn geen bijzondere wettelijke bepalingen voor Azeri, maar in de praktijk komt het niet voor dat etnische Azeri de Armeense nationaliteit aanvragen.

²⁰⁹ Legalisatie door de Armeense ambassade is eenvoudig: het echtpaar gaat met zijn huwelijksakte naar de ambassade, die vervolgens akkoord geeft.

²¹⁰ Volgens Artikel 13 van de wet op het staatsburgerschap zijn personen die niet het Armeense staatsburgerschap bezitten, maar die getrouwd zijn met een Armeens staatsburger of een kind hebben met het Armeense staatsburgerschap, gevrijwaard van de bepaling dat zij eerst drie

Wanneer het geen wettig geregistreerd huwelijk betreft, moet de niet-Armeense partner in het buitenland bij een Armeense ambassade een visum aanvragen. Met een geldig visum kan betrokkene tot 120 dagen in Armenië verblijven. Daarna dient de betrokkene een verblijfsvergunning aan te vragen.²¹¹

3.3.5 Rechtsgang

In de grondwet is het beginsel verankerd dat een verdachte onschuldig is totdat zijn schuld is bewezen.²¹² Daarnaast bestaan andere wettelijke bepalingen die een eerlijke rechtspraak dienen te waarborgen, zoals de regel dat men niet hoeft te getuigen tegen naaste bloedverwanten en dat men geen bewijs tegen zichzelf hoeft te verschaffen.²¹³ Voorts dienen rechtszittingen openbaar te zijn, tenzij er staatsgeheimen in het geding zijn. De onafhankelijkheid van de rechtspraak wordt door de grondwet gegarandeerd.²¹⁴

Ondanks de justitiële hervormingen die de afgelopen jaren in Armenië zijn doorgevoerd, voldoet de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht nog steeds niet aan de internationale normen. Eerlijke rechtspraak vindt in de praktijk lang niet altijd plaats. Rechter ondervinden druk van de uitvoerende en wetgevende macht en doen slechts zelden uitspraken in het nadeel van de staat en de openbare aanklager.²¹⁵ Ook blijft corruptie binnen de rechterlijke macht een probleem.²¹⁶ Verder zijn er berichten dat openbare aanklagers soms bewijslast gebruiken die door middel van mishandeling en foltering is verkregen (zie paragraaf 3.3.7).²¹⁷

jaar legaal in Armenië moeten hebben verbleven voordat zij de Armeense nationaliteit aan kunnen vragen.

²¹¹ Er zijn drie soorten verblijfsstatussen: de bijzondere verblijfsstatus (geldigheid van 10 jaar met mogelijkheid tot verlengen), de permanente verblijfsstatus (geldigheid 5 jaar, telkens verlengbaar met 5 jaar) en de tijdelijke verblijfsstatus (1 jaar geldig en telkens verlengbaar met 1 jaar). Niet-Armeense partners kunnen in aanmerking komen voor de tijdelijke verblijfsstatus. IOM, *Review of migration management in the Republic of Armenia: Assessment mission report*, Jerevan: maart 2008, pp. 38-40.

²¹² Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 21.

²¹³ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 22.

²¹⁴ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 94.

²¹⁵ Freedom House, *Nations in Transit 2008 – Armenia*, p. 87. Zo was het uitzonderlijk dat het hof van cassatie in december 2006 het vonnis van drie militairen die op dubieuze gronden waren veroordeeld tot levenslang nietig verklaarde. In juli 2008 daagde het Openbaar Ministerie de drie echter voor dezelfde aanklachten weer voor de rechter. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 4 juli 2008.

²¹⁶ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²¹⁷ Freedom House, *Nations in Transit 2008 – Armenia*, p. 86.

Sinds eind 2007 is de bevoegdheid tot het uitvoeren van *pre-trial* onderzoek van het Openbaar Ministerie overgegaan naar de politie en de Nationale Veiligheidsdienst. Hierdoor werd de invloed van het Openbaar Ministerie op het verloop van het onderzoek aanzienlijk ingeperkt. Door aanhoudende berichten over marteling van getuigen en verdachten tijdens politieverhoren, bestaat echter de vrees dat de politie misbruik maakt van de bevoegdheid *pre-trial* onderzoek uit te voeren.²¹⁸

Volgens de grondwet dienen alle verdachten tijdens een proces te worden bijgestaan door een advocaat. Verdachten kunnen een advocaat vrijelijk kiezen. Kiest de verdachte zelf geen advocaat, dan kan hem er een worden toegewezen.²¹⁹ Buiten Jerevan is echter vaak geen advocaat beschikbaar. Ook weigeren verdachten geregeld de aangewezen advocaat vanwege het lage kwaliteitsniveau of omdat zij de advocaat die hen is toegewezen ervan verdenken samen te spannen met de openbare aanklager.²²⁰

Personen die bij de politie aangifte doen krijgen niet automatisch een bewijs van aangifte. Indien men om een dergelijk bewijs verzoekt, is de politie verplicht het te verstrekken. Het is echter niet bekend of het bewijs in alle gevallen ook daadwerkelijk wordt afgegeven.

3.3.6 Arrestaties en detenties²²¹

Het komt zelden voor dat rechters een arrestatiebevel weigeren wanneer de politie daarom vraagt. Soms worden personen door de politie zonder arrestatiebevel aangehouden en in hechtenis genomen, bijvoorbeeld onder het voorwendsel dat zij als getuigen moeten worden gehoord.²²²

De politie kan een verdachte voor maximaal drie dagen in voorarrest houden zonder deze in staat van beschuldiging te stellen.²²³ Na deze termijn kan de openbare aanklager beslissen of iemand langer wordt vastgehouden, door een

²¹⁸ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Freedom House, *Nations in Transit 2008 – Armenia*, p. 87.

²¹⁹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 20.

²²⁰ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²²¹ Zie voor meer informatie over de politie ook paragraaf 2.1.3.

²²² U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Reeds in 2007 riep de PACE in een resolutie (1532) op de willekeurige arrestaties en detenties te staken. Korte ondervragingen en detenties worden overigens niet altijd geregistreerd. Pas wanneer er daadwerkelijk een strafzaak wordt geopend, vindt registratie plaats.

²²³ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 16.

voorlopige maatregel voor een administratieve hechtenis (van maximaal 15 dagen) af te kondigen. Daarna wordt de verdachte overgeplaatst naar een onderzoeksgevangenis (*pre-trial*). De tijd dat een verdachte gedurende het gerechtelijk vooronderzoek in een onderzoeksgevangenis kan worden vastgehouden is beperkt tot een jaar. Dit is ook de maximale duur van het vooronderzoek.²²⁴ Daarna moet de verdachte worden vrijgelaten, maar het komt voor dat de aanklager extra tijd krijgt om de rechtszitting voor te bereiden.²²⁵ Indien de zaak bij een rechtbank aanhangig is gemaakt, is er geen limiet meer aan de procesduur en de tijd dat de verdachte in een onderzoeksgevangenis kan worden vastgehouden. Er is een wettelijke voorziening voor borgtocht maar de meeste rechters wijzen aanvragen hiertoe af en geven de voorkeur aan detentie van de verdachte.²²⁶

In de verslagperiode was er na de verkiezingen, tijdens de noodtoestand en in de maanden erna sprake van een piek in het aantal arrestaties. Tijdens de onrust direct na de verkiezingen werd een aantal aanhangers van Ter Petrosian gearresteerd, waaronder verschillende prominente figuren.²²⁷ In de maand na de gebeurtenissen van 1-2 maart werd Ter Petrosian onder huisarrest geplaatst en werden bovendien meer dan honderd personen in verband met de gebeurtenissen gearresteerd, onder wie vier parlementsleden.²²⁸ De arrestaties in verband met de gebeurtenissen van 1-2 maart gingen in de maanden daarna ook nog door.²²⁹ Op 13 oktober 2008

²²⁴ Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (niet-officiële vertaling van de website van het Armeense parlement), 1 september 1998, respectievelijk Art. 292 en 138 lid 4.

²²⁵ Volgens de autoriteiten zaten in 2007 ongeveer 691 personen in voorarrest c.q. hechtenis. U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²²⁶ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²²⁷ Tussen de presidentsverkiezingen en 1 maart waren al 14 mensen gearresteerd. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *The functioning of democratic institutions in Armenia* (Doc. 11579), 15 april 2008. Enkele prominente arrestanten waren de voormalige vice-procureur-generaal Jahangirian, Aram Karapetian, de leider van de oppositiepartij *New Times* (Nor Zhamanakner), en de politicus en voormalig belastingchef Sambat Ayvazian. Volgens de Armeense autoriteiten werden zij verdacht van illegaal wapenbezit. *RFE/RL* d.d. 24 februari 2008. Ook Petros Makeyan, voorzitter van de oppositiepartij *Democratic Homeland* en Ashot Zakarian, hoofd van Yerkrpah in Gyumri, werden gearresteerd. *Armenialiberty* d.d. 25 februari 2008 en *RFE/RL* d.d. 25 februari 2008.

²²⁸ Council of Europe, *Special Mission to Armenia by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights*, Jerevan: 12-15 maart 2008, p. 10. De parlementariërs waren Miasnik Malkhasian, Hakob Hakobian, Sasun Mikaelian en Khachatur Sukiasian. *Armenialiberty* d.d. 3 maart 2008 en 4 maart 2008.

²²⁹ Onder de arrestanten bevonden zich onder andere Alexander Arzumanyan, Ter Petrosians campagneleider (en voormalig minister van Buitenlandse Zaken) en Ararat Zurabian, de bestuursvoorzitter van de *Armenian National Movement*. International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008, p. 4. Overigens werd 30 juli Ararat Zurabian vrijgelaten. Persbericht A1+ d.d. 29 juli 2008.

waren in verband met de gebeurtenissen van 1-2 maart bij verschillende rechtbanken 88 zaken met betrekking tot 103 personen aanhangig gemaakt. In de zaken van 91 personen heeft inmiddels berechting plaatsgevonden, van wie 43 in de gevangenis belandden.²³⁰ In sommige gevallen waren de vervolgingen alleen gebaseerd op getuigenverklaringen van politieagenten.²³¹

Hoewel de arrestaties en veroordelingen volgens de Armeense autoriteiten gebaseerd waren op criminele aanklachten, kwamen er veel kritische reacties vanuit Armeense mensenrechtenorganisaties, de nationale ombudsman en de internationale gemeenschap. Volgens een rapport van een Armeense mensenrechtenorganisatie zaten er in oktober 2008 nog 70 personen gedetineerd die op basis van de definitie van de Raad van Europa aangemerkt konden worden als politieke gevangenen.²³² In resolutie 1609 van de *Parliamentary Assembly of the Council of Europe* veroordeelt de Raad van Europa de arrestaties op “schijnbaar kunstmatige en politiek gemotiveerde gronden”.²³³ Op 8 december 2008 verleende president Sarkisian gratie aan drie gevangenen die vastzaten in verband met de gebeurtenissen van 1-2 maart.²³⁴

In de praktijk houdt de politie zich niet altijd aan de wet. Het komt geregeld voor dat de politie tijdens arrestaties of verhoren gebruik maakt van geweld tegen arrestanten (zie ook paragraaf 3.3.7).²³⁵

Penitentiair systeem

Sinds oktober 2001 is de minister van Justitie verantwoordelijk voor het gevangeniswezen. Er zitten in Armenië ongeveer 3.000 personen gedetineerd. Mannen, vrouwen en minderjarigen verblijven in afzonderlijke gevangnissen. In de gevangenis van Abovyan zijn de vrouwen en meisjes ondergebracht. In deze

²³⁰ Zo werd oppositie-activist en voormalig hoofd van het Armeense gevangeniswezen Mushegh Saghatelian op 23 oktober veroordeeld tot een gevangenisstraf van 5 jaar wegens gewelddadig weerstand bieden tegen zijn arrestatie. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 oktober 2008. Verder werden, volgens de voorlichtingsafdeling van het hof van cassatie, 5 personen vrijgesproken, tegen 1 persoon verviel de aanklacht, 5 mensen kregen een boete en 37 mensen werden veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf.

²³¹ Commissioner for Human Rights of the Council of Europe (Thomas Hammarberg), *Special Mission to Armenia: Summary of Findings*, Jerevan: 13-15 juli 2008, p. 3.

²³² Helsinki Citizens' Assembly – Vanadzor, *Continued political repression and persecution in Armenia*, Vanadzor: 9 oktober 2008. Dit was eind november nog altijd het geval. *Armenialiberty* d.d. 28 november 2008.

²³³ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1609 (2008) Functioning of democratic institutions in Armenia*, 13 april 2008.

²³⁴ De mannen waren eerder veroordeeld tot gevangenisstraffen van drie à drieënhalf jaar. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 8 december 2008.

²³⁵ Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

gevangenis verblijven op een aparte afdeling ook minderjarige jongens. Voor leerplichtigen zijn in Abovyan onderwijsmogelijkheden.²³⁶

Hoewel de autoriteiten begonnen zijn met renovatie van oude gevangenissen,²³⁷ zijn de omstandigheden in de meeste gevangenissen nog steeds pover en slecht voor de gezondheid van de gedetineerden.²³⁸ Cellen zijn overvol en de sanitaire voorzieningen zijn slecht. De medische verzorging van de gevangenen is onder de maat. Gedetineerden lopen het risico tuberculose op te lopen.²³⁹ Wel meldden verschillende bronnen dat de situatie in de gevangenissen aan het verbeteren is.

Afhankelijk van de zwaarte van het misdrijf waarvoor een persoon veroordeeld wordt, wordt hij geplaatst in een gevangenis met een open of een gesloten regime. De gedetineerden in gevangenissen met een open regime (de zogenaamde kolonies) krijgen meer vrijheden op het gebied van sport en buitenrecreatie dan de gedetineerden in een gesloten regime. Gedetineerden die in cellen verblijven, komen nauwelijks in de buitenlucht. De kwaliteit van het voedsel is wisselend. Groenten en fruit zijn in het algemeen schaars. Familieleden en bezoekers moeten vaak voedsel meebrengen. Er zijn geen beperkingen ten aanzien van de hoeveelheid voedsel die gedetineerden van familieleden en bezoekers mogen ontvangen. In enkele gevangenissen werden cipers door gedetineerden omgekocht om naar een eigen cel te kunnen verhuizen. Sommige gedetineerden ondervonden problemen met postverzending en ook werden bezoeken niet altijd toegestaan.²⁴⁰

Het ICRC bezoekt de gevangenissen geregeld en houdt de medische verzorging van de gedetineerden in de gaten. Ernstig zieken worden overgebracht naar het gevangenshospitaal in Jerevan. Sinds 2002 is het ICRC een TBC-bestrijdingsprogramma gestart dat voorziet in behandeling van en medicatie voor besmette gedetineerden, alsook training van het gevangenis personeel. Bij aanvang van het programma waren 360 gedetineerden besmet met tuberculose. In oktober 2008 waren er in de verschillende Armeense gevangenissen ongeveer 50 TBC-patiënten. Binnenkort zal de verantwoordelijkheid voor het TBC-

²³⁶ Er zijn 12 gevangenissen in Armenië, waarvan de meeste in en rond Jerevan, Abovyan, Sevan en Artik. Voorts is er een gevangenis in Goris en een gevangenis in Migriya.

²³⁷ De gevangenissen van Varadzor en Artik zijn inmiddels geheel gerenoveerd. Op dit moment is een nieuwe gevangenis in aanbouw in Echmiadzin. Deze zal waarschijnlijk in 2010 gereed zijn. De Armeense regering verwacht dat het totale (ver)bouwtraject minstens tot 2020 zal duren. PACE, *Honouring of obligations and commitments by Armenia*, doc. 11117, 20 december 2006.

²³⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

²³⁹ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁴⁰ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Het zou echter voor gedetineerden wel mogelijk zijn om een basisniveau aan voorzieningen (voedsel, bezoek etc.) te verkrijgen zonder smeergeld te hoeven betalen.

bestrijdingsprogramma overgedragen worden aan het ministerie van Volksgezondheid.²⁴¹

3.3.7 Mishandeling en foltering

De grondwet verbiedt marteling en onmenselijke behandeling.²⁴² Verbale en fysieke mishandeling komt echter nog altijd voor, met name tijdens het politieonderzoek. In het merendeel van de gevallen gaat het hierbij om mishandeling tijdens de arrestatie en de verhoren en wordt het door politie- en veiligheidsfunctionarissen gebruikt als (intimidatie)middel om informatie te verkrijgen, bekentenissen af te dwingen of bewijzen te verzamelen.²⁴³ Volgens mensenrechtenorganisaties verklaarden meer dan de helft van de gedetineerden bovendien te zijn gemarteld terwijl zij vanuit een politiebureau naar een gevangenis overgebracht werden.²⁴⁴

De *Civil Society Monitoring Board* (CSMB) berichtte over enkele gevallen van mishandeling in gevangenissen. De meeste gevallen van mishandeling en marteling vinden echter plaats onder de verantwoordelijkheid van de politie, waarschijnlijk omdat deze, in tegenstelling tot het gevangeniswezen, niet onder de waarneming van mensenrechtenorganisaties valt.²⁴⁵

De meeste gevallen van mishandeling en marteling van verdachten door politie- en veiligheidsfunctionarissen worden niet gerapporteerd, omdat de slachtoffers (en ook hun familieleden) bang zijn voor represailles.²⁴⁶ Indien er toch klachten door verdachten worden gedeponereerd, worden deze door beroepsinstanties weliswaar onderzocht, maar de behandeling ervan neemt doorgaans veel tijd in beslag. Voorts moet betrokkene van de politie of de aanklager toestemming krijgen om

²⁴¹ In 2008 stond de overdracht gepland van het TBC-programma door het ICRC aan het Armeense Rode Kruis. ICRC, *Annual Report 2007: Armenia*, 27 mei 2008, p. 245. Voor zover dezerzijds bekend, heeft de overdracht nog niet plaatsgevonden.

²⁴² Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 17.

²⁴³ Freedom House, *Nations in Transit 2008 – Armenia*, p. 86. Volgens een onderzoek van de Yerevan Press Club in samenwerking met Open Society Institute komen verdachten in 80 % van de gevallen terug op de verklaring die zij gedurende het politieonderzoek hebben afgelegd omdat deze door middel van marteling zou zijn verkegen.

²⁴⁴ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁴⁵ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Volgens verschillende lokale mensenrechtenorganisaties zijn de gevallen van marteling en mishandeling in detentiefaciliteiten incidenten en wordt er niet systematisch gefolterd.

²⁴⁶ Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

medisch te worden onderzocht als bewijs van de mishandeling.²⁴⁷ De autoriteiten zijn veelal onwillig om hun fiat aan het onderzoek te geven. Wanneer gevangenen zijn mishandeld en hierover een aanklacht indienen bij de gevangenisdirectie, is de directie verplicht aangifte te doen van mishandeling. In hoeverre dit ook daadwerkelijk gebeurt, is onduidelijk.

Volgens een Armeense mensenrechtenorganisatie gebeurt het in de praktijk maar zelden dat politiefunctionarissen worden vervolgd en veroordeeld voor mishandeling. Volgens de autoriteiten klaagden in 2007 vier burgers de politie aan vanwege mishandeling van gedetineerden. De politie stelde daarop interne onderzoeken in. Het Openbaar Ministerie opende in 2007 één strafzaak wegens mishandeling van gedetineerden. De afloop van deze zaken is onbekend.²⁴⁸

Hoewel er volgens een bron nog mensen vermist worden sinds de gebeurtenissen van 1-2 maart, konden andere bronnen dit niet bevestigen. Er waren in de verslagperiode geen berichten van verdwijningen en buitengerechtigde executies.

3.3.8 Doodstraf

Sinds de onafhankelijkheid van Armenië bestond *de facto* een moratorium op de uitvoering van de doodstraf. Met ingang van 1 augustus 2003 werd de doodstraf uit het Wetboek van Strafrecht geschrapt.²⁴⁹

3.3.9 Krijgsgevangenen

Het komt nog steeds voor dat door Armenië, Nagorny Karabach en Azerbeidzjan nieuwe krijgsgevangenen worden gemaakt. Behalve de dienstplichtigen die in incidentele gevallen uit wanhoop over de slechte omstandigheden in het leger weglopen en de grens oversteken, zijn er militairen die per ongeluk de grens

²⁴⁷ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁴⁸ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008. Het bekendste incident in dit kader is de dood van Levon Gulyan. In mei 2007 overleed hij tijdens een getuigenverhoor onder verdachte omstandigheden. Er werd een onderzoek ingesteld, dat in maart 2008 werd gestaakt wegens gebrek aan bewijs. In augustus werd de zaak heropend, maar twee maanden later was er nog geen voortuitgang geboekt. Human Rights in Armenia, Human Rights Reviews, *There is no progress in Levon Gulyan's case*, 16 oktober 2008. In 2007 kregen in totaal 23 politiefunctionarissen administratieve straffen opgelegd wegens misdragingen (niet per definitie mishandelingen) tijdens diensttijd. Van hen werden er 21 ontslagen. U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁴⁹ The Norwegian Helsinki Committee, *Prison Conditions in Armenia*, 1 april 2005, p. 6.

oversteken. Tussen de ministeries van Defensie van Armenië en Azerbeidzjan zijn afspraken gemaakt over een directe uitwisseling van nieuwe krijgsgevangenen. Deze uitwisseling komt tot stand onder begeleiding van het Internationaal Comité van het Rode Kruis (zie ook paragraaf 5.4).²⁵⁰

Er waren in de verslagperiode berichten uit zowel Armenië als Azerbeidzjan dat krijgsgevangenen na terugkomst zijn gearresteerd en strafrechtelijk vervolgd. Het is in zowel Armenië als Azerbeidzjan gebruikelijk dat gevangengenomen soldaten na hun vrijlating bij terugkeer in eigen land worden vervolgd en veroordeeld vanwege desertie.²⁵¹

3.4 Positie van specifieke groepen

3.4.1 Minderheden, algemeen

Het overgrote deel van de Armeense bevolking is van etnisch Armeense origine (97,9 procent). De resterende 2,1 procent bestaat voornamelijk uit de volgende etnische groepen (tussen de haakjes zijn de aantallen weergegeven die bekend werden na de volkstelling van 2001): Jeziden (40.620), Russen (14.660), Assyriërs (3.409), Oekraïners (1.633), Koerden (1.519), Grieken (1.176) en andere groepen, waaronder Joden, Polen, Georgiërs, Wit-Russen en Duitsers (in totaal 4.640).²⁵² Azeri zijn als minderheid niet geregistreerd. Het precieze aantal etnische Azeri is niet bekend (zie paragraaf 3.4.3). Voor zover bekend wonen in Armenië geen etnische Turken.

De grondwet geeft nationale minderheden het recht hun culturele tradities, godsdienst en eigen taal in ere te houden.²⁵³ De taalwet van 1993 geeft hen het recht om in hun eigen taal te publiceren. Daarnaast mogen nationale minderheden ook in hun eigen taal onderwijs volgen, maar onderwijs in de Armeense taal is wettelijk verplicht.²⁵⁴ Het aantal scholen waarin les wordt gegeven in minderheidstalen is beperkt.

²⁵⁰ Zie bijvoorbeeld persberichten *Armenialiberty* d.d. 25 januari 2008, 1 februari 2008, 23 april 2008, 4 en 14 augustus 2008. Zie ook ICRC, *Annual Report 2007: Armenia*, 27 mei 2008, p. 244.

²⁵¹ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 25 januari 2008.

²⁵² National Statistic Service of the Republic of Armenia, *Census 2001*, table 5.1 *De jure population by age and ethnicity*. De uitkomsten van de volkstelling 2001 worden nog altijd als officiële cijfers gebruikt door bijvoorbeeld het CIA *World Factbook*.

²⁵³ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 41.

²⁵⁴ Taalwet van de Republiek Armenië, 17 april 2004, Artikel 2. Sinds de onafhankelijkheid is het Armeens de taal waarin wordt onderwezen.

Op 15 januari 2004 is het *Department of Ethnic Minorities and Religious Affairs* opgericht. Dit valt onder de verantwoordelijkheid van de premier. Dit departement is gecreëerd om culturele en educatieve activiteiten te ontwikkelen.²⁵⁵ Vanaf 2004 is door dit departement gewerkt aan een wet op ingezetenen van niet-Armeense etniciteit en etnische minderheden. Het wetsontwerp is tot stand gekomen in overleg met betrokken groepen, waaronder ook vertegenwoordigers van minderheden. Het wetsvoorstel is nog altijd niet door het parlement in behandeling genomen.²⁵⁶ Minderheden in Armenië zijn ook vertegenwoordigd in de *Co-ordination Council of Ethnic Minorities*.²⁵⁷

Vertegenwoordigers van minderheden hebben aangegeven in het algemeen geen discriminatie te ondervinden van de zijde van de Armeense bevolking.²⁵⁸

3.4.2 Jeziden en Koerden

De Jeziden staan in Armenië geregistreerd als etnische minderheid en als (zoroastrische) religieuze minderheid. Zij vormen een gesloten groep in Armenië. De Jezidische gemeenschap in Armenië is geconcentreerd in de regio's ten westen en noord-westen van Jerevan, tussen Jerevan en de Turkse grens.²⁵⁹

Jeziden zijn oorspronkelijk nomaden en leven van veeteelt. Door de privatisering van de landbouwgrond in 1992 kunnen zij niet meer ongehinderd met hun vee rondtrekken. Volgens sommige bronnen zouden Jeziden nog steeds problemen ondervinden bij de toewijzing van landbouwgrond en het gebruik van grasland en water.²⁶⁰ Overigens is niet altijd duidelijk of hun klachten te maken hebben met hun etnische achtergrond: ook etnische Armeniërs krijgen veelvuldig te maken met problemen met betrekking tot de privatisering van land.

²⁵⁵ Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Resolution 1361 on Honouring of obligations and commitments by Armenia*, Straatsburg: 27 januari 2004.

²⁵⁶ Het wetsvoorstel zou al sinds 2005 klaar zijn voor parlementaire behandeling. ECRI, *Second report on Armenia*, 13 februari 2007.

²⁵⁷ Behalve nationale minderheidsgroepen zijn ook NGO's in deze raad vertegenwoordigd. ECRI, *Second report on Armenia*, 13 februari 2007, p. 14.

²⁵⁸ ECRI, *Second report on Armenia*, 13 februari 2007, p. 21.

²⁵⁹ Regio's waar veel Jeziden wonen zijn Armavir en Aragatsotn, waar ook enkele dorpen volledig Jezidi zijn (bijvoorbeeld Alagyaz, Riya en Taza). Verder zijn er ook Jeziden in Ashdarak en Echmiadzin. Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008, p. 13.

²⁶⁰ Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008, p. 16.

Van de Jezidische gemeenschap zou een deel van de kinderen niet naar school gaan vanwege het ontbreken van Jezidische leraren en lesmateriaal.²⁶¹ Het nomadenbestaan heeft bovendien tot gevolg dat veel Jezidische kinderen nauwelijks onderwijs hebben gevolgd. Jeziden vormen de grootste groep die de school vroegtijdig verlaat.²⁶²

De problemen die de Jeziden ondervinden zijn hoofdzakelijk van sociaal-economische aard. Op maatschappelijk en politiek gebied lijkt er geen patroon te zijn van discriminatie van Jeziden. Volgens één bron hebben Jeziden in 2007 niet geklaagd over discriminatie van de zijde van politie en lokale autoriteiten.²⁶³ Andere bronnen stellen echter dat er wel gevallen zijn van discriminatie van Jezidische leerlingen op scholen en Jezidische werknemers in het leger en bij de politie. Ook in hun behandeling door de politie zouden Jeziden volgens deze bronnen te maken hebben gekregen met discriminatie.²⁶⁴

De (islamitische) Koerden hebben een moeizame verstandhouding met de Jeziden. Naar de opvatting van de Koerden behoren de Jeziden tot hun minderheid. Op grond van hun Zoroastrische religie ontkennen de Jeziden deze band. De Koerden hebben in Armenië een eigen radiostation met uitzendingen in het Koerdisch en geven een drietal eigen kranten uit in de Koerdische taal, waaronder Ria Taza. Voor zover bekend hebben zich in de verslagperiode geen incidenten voorgedaan waarbij Koerden het slachtoffer waren.

3.4.3 Etnische Azeri

Voor 1988 behoorden de Azeri tot de grootste etnische minderheid van Armenië (ongeveer 200.000). Na 1988 is, als gevolg van het conflict in Nagorny Karabach, vrijwel de gehele Azerbeidzjaanse minderheid uit Armenië en Nagorny Karabach vertrokken. Schattingen van het aantal Azeri dat momenteel in Armenië verblijft, lopen uiteen van enkele tientallen tot enkele honderden, inclusief de personen van gemengde afkomst.²⁶⁵

²⁶¹ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁶² Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008, p. 18.

²⁶³ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

²⁶⁴ Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008, p. 13. Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

²⁶⁵ Geen enkele bron kan betrouwbare cijfers geven over het huidige aantal etnische Azeri. Bij de census van 2001 zouden 29 Azeri zijn getraceerd. IWPR Caucasus Reporting Service, nr. 316, 24 november 2005. Volgens verschillende bronnen zijn er in Armenië nog maar 'zeer

In de afgelopen jaren is geen informatie bekend geworden die zou duiden op vervolging van Azeri zijdens de overheid of intolerantie van de kant van de Armeense bevolking. Zij zouden in het dagelijkse leven geaccepteerd zijn en niets te vrezen te hebben.

De Azeri die momenteel in Armenië woonachtig zijn, zijn sociaal geïntegreerd en profileren zich niet als etnische Azeri. Ze spreken Armeens, hebben veelal Armeense namen aangenomen en hebben in veel gevallen een baan, soms bij de overheid. Zij worden beschouwd als Armeense staatsburgers met de hiermee verbonden rechten en plichten.²⁶⁶ Lokale mensenrechten NGO's en de ombudsman melden geen klachten van Azeri te hebben ontvangen over discriminatie of geweld van de overheid of burgers.

Terugkeer van etnische Azeri die oorspronkelijk uit Armenië afkomstig zijn, komt in de praktijk, voor zover bekend, niet voor. Het is dus niet bekend of etnische Azeri, indien zij zich als zodanig bekend maken, problemen krijgen wanneer ze Armenië willen binnenkomen.²⁶⁷

De wet op het staatsburgerschap maakt geen onderscheid op grond van etniciteit en de Armeense autoriteiten dienen dus documenten te verschaffen aan etnische Azeri afkomstig uit Armenië. Hoe dit in praktijk gaat, is onbekend.²⁶⁸

3.4.4 Positie etnische Armeniërs van buiten Armenië

De vluchtelingenwet van de Republiek Armenië bepaalt dat personen die in de periode 1988 – 1992 uit de Republiek Azerbeidzjan zijn gevlucht naar de Republiek Armenië en zich als zodanig hebben laten registreren, in de zin van de wet vluchteling zijn. Deze vluchtelingen kunnen het staatsburgerschap van de Republiek Armenië via een versnelde en vereenvoudigde procedure verkrijgen.²⁶⁹

weinig' etnische Azeri. Deze zijn allemaal partner in of kind uit een gemengd huwelijk met een etnische Armeen(se).

²⁶⁶ Op grond van artikel 10 van de Armeense wet op het staatsburgerschap.

²⁶⁷ Er is vrijwel geen personenverkeer tussen Armenië en Azerbeidzjan, met uitzondering van bijzonder verkeer zoals bij sportieve of culturele uitwisselingen. De – overigens zeer kleinschalige – handel die plaatsvindt tussen Armenië en Azerbeidzjan verloopt via Georgië.

²⁶⁸ Volgens het Armeense Ministerie van Buitenlandse Zaken komt het in de praktijk niet voor dat etnische Azeri de Armeense nationaliteit aanvragen.

²⁶⁹ Deze wijze van erkenning als staatsburger van de Republiek Armenië geldt overigens niet alleen voor personen die uit Azerbeidzjan zijn gevlucht, maar ook uit andere republieken van de voormalige Unie van Socialistische Sovjetrepublieken. Deze versnelde en vereenvoudigde procedure werd aanvankelijk ingesteld voor een korte periode. De procedure werd diverse malen verlengd, laatstelijk in februari 2007. De staatsburgerschapswetgeving van Armenië

Het op deze wijze verkregen bewijs van het Armeense staatsburgerschap betreft alleen vluchtelingen van 16 jaar en ouder.²⁷⁰

De grondwet bepaalt dat etnische Armeniërs het staatsburgerschap van de Republiek Armenië op een vereenvoudigde wijze kunnen verkrijgen.²⁷¹ Volgens de wet op het staatsburgerschap kunnen etnische Armeniërs, waar ook ter wereld woonachtig, in aanmerking komen voor het Armeens staatsburgerschap. Zij hoeven in tegenstelling tot niet-etnische Armeniërs niet te voldoen aan de eis dat zij de laatste drie jaar een vaste verblijfplaats in Armenië hebben gehad en Armeens spreken. Ook hoeven zij zich niet meer in Armenië te hebben gevestigd of in Armenië geregistreerd te staan om een aanvraag te kunnen indienen.²⁷² De aanvraag dient in persoon bij het bevoegde orgaan te worden ingediend. Etnische Armeniërs die zich in Armenië willen vestigen, maar die niet het Armeens staatsburgerschap willen aanvragen, kunnen in aanmerking komen voor een speciale verblijfsvergunning die 10 jaar geldig is (met de mogelijkheid tot verlenging).²⁷³

Directe familieleden van etnische Armeniërs die via de genoemde vereenvoudigde procedure het Armeense staatsburgerschap aanvragen, kunnen eveneens gebruik maken van de vereenvoudigde procedure. Zij hoeven niet de Armeense etniciteit te hebben. Ook gemengd gehuwden, van wie één van de partners de Armeense etniciteit bezit, maar die voorheen nooit in Armenië hebben gewoond, kunnen aanspraak maken op het Armeense staatsburgerschap.²⁷⁴

stelt thans dat staatlozen of staatsburgers afkomstig uit andere voormalige Sovjetrepublieken, die een permanente verblijfplaats in Armenië hebben, erkend worden als Armeens staatsburger indien ze hun verzoek tot verkrijging van het staatsburgerschap vóór 31 december 2009 hebben ingediend.

²⁷⁰ UNHCR *position on ethnic Armenians from Azerbaijan and mixed Azeri-Armenian couples and the question of their admission, status and protection in Armenia*, Genève, januari 2004.

²⁷¹ Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 11.3. Voor algemene informatie over het Armeense staatsburgerschap wordt verwezen naar het hoofdstuk Armenië in het ambtsbericht Staatsburgerschafts- en vreemdelingenwetgeving in de republieken van de voormalige Sovjet-Unie van augustus 2002. Zie tevens de paragrafen 3.1.2, 3.3.4 en 3.4.3 van dit algemeen ambtsbericht.

²⁷² Wet op het staatsburgerschap van de Republiek Armenië, Art. 13.

²⁷³ Het betreft hier de ‘bijzondere verblijfsstatus’, die met name bedoeld is voor personen die in Armenië economische of culturele activiteiten willen ontplooiën. IOM et al., *Review of migration management in the Republic of Armenia*, Jerevan: maart 2008, p. 40.

²⁷⁴ Dit geldt ook voor gemengde huwelijken tussen Armeniërs en Azeri.

3.4.5 Dienstplichtigen

Militaire dienstplicht in Armenië vindt zijn basis in de grondwet²⁷⁵ en is verder uitgewerkt in de wet op de militaire dienstplicht van 16 september 1998. De duur van de militaire dienst is 24 maanden. Mannen kunnen opgeroepen worden tussen hun 18de en 27ste jaar. Mannen die door een speciale opleiding of vakkundigheid in aanmerking komen voor een kaderopleiding, zoals technici en communicatiedeskundigen, kunnen tot hun 35^e jaar worden opgeroepen. Alhoewel er geen formele regeling van het ministerie van Defensie voor bestaat, is het in de praktijk voor dienstplichtigen mogelijk om zich met een bedrag van gemiddeld 5.000 USD van de militaire dienst vrij te kopen. Betrokkene is dan op papier in dienst en ingedeeld bij een administratief legeronderdeel of bij een eenheid van de militaire politie van Jerevan. Hij hoeft niet bij de eenheid te verschijnen maar is wel in bezit van een militair boekje.

Procedure

In het kader van de militaire dienstplicht ondergaan Armeense jongens op zestienjarige leeftijd een medische keuring. Bij het bereiken van de achttienjarige leeftijd ontvangen de dienstplichtigen, tenzij sprake is van vrijstelling, een individuele, schriftelijke oproep van het lokale militaire commissariaat. Dan wordt men nogmaals medisch gekeurd. Er is twee maal per jaar een dienstoproep (in het voorjaar en in het najaar). Na deze oproep mogen betrokkenen het land niet verlaten. Er is sprake van strikte controle hierop aan de grenzen en op de vliegvelden.

Rekruten vangen aan met een algemene opleiding, waarna specialisatie volgt. Indien de rekrut kiest voor een zeer specifieke specialisatie, blijft de algemene training achterwege en begint de rekrut direct met de specialisatie. Na twee jaar wordt men uit de militaire dienst ontslagen middels een presidentieel decreet. Na de militaire dienst bestaat de mogelijkheid dat ex-dienstplichtigen als reservist worden opgeroepen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren tijdens een mobilisatie. Betrokkenen kunnen ook nog worden opgeroepen om gedurende een, twee of drie maanden deel te nemen aan herhalingsoefeningen; dit is echter sinds de wapenstilstand van 1994 nauwelijks voorgekomen.

Militaire documenten

Bij indiensttreding worden de dienstplichtigen na het inleveren van hun paspoort persoonlijk in het bezit gesteld van een militair boekje dat dient als identificatiebewijs. Na het vervullen van zijn militaire dienst keert de afgezwaaide terug naar huis en krijgt hij zijn oude paspoort, dat hij aan het militaire

²⁷⁵

Grondwet van de Republiek Armenië, Art. 46.

commissariaat had afgeven, weer terug. Het militair boekje, waarin staat dat hij zijn dienstplicht heeft vervuld, moet de betrokkene houden. Personen die vrijgesteld zijn van militaire dienstplicht krijgen eveneens een militair boekje waarin de reden van vrijstelling is vermeld.

Vrijstelling en uitstel

Volgens artikel 12 van de wet op de militaire dienstplicht van 1998²⁷⁶ zijn de volgende categorieën vrijgesteld van militaire dienst:

- personen die door de oproepcommissie ongeschikt zijn bevonden voor de militaire dienst;
- een persoon wiens vader of broer is overleden (gesneuveld) bij het verdedigen van de republiek Armenië dan wel tijdens het vervullen van de dienstplicht, en die binnen zijn familie de enige zoon is;
- personen op grond van een besluit van de Armeense autoriteiten;
- een persoon, die de verplichte militaire dienstplicht in het leger van een vreemde mogendheid heeft vervuld, voordat hij het staatsburgerschap van de Republiek Armenië heeft verkregen;
- een persoon die promoveert aan een universiteit of reeds gepromoveerd is en een wetenschappelijk beroep uitoefent.²⁷⁷

Etnische Armeense vluchtelingen uit Azerbeidzjan, die nog niet in het bezit zijn van het Armeense staatsburgerschap, zijn tevens vrijgesteld van dienstplicht.

Volgens artikel 13 van genoemde wet wordt uitstel van militaire dienst verleend aan de volgende personen die :

- een arbeidsongeschikte vader en/of moeder hebben, indien deze ouder(s) geen andere arbeidsgeschikte kinderen hebben (heeft) die burger van de Republiek Armenië zijn (is), die op dat moment niet de militaire dienstplicht aan het vervullen zijn;
- een kind hebben dat zonder moeder opgroeit;
- twee of meer kinderen hebben;
- een echtgenote hebben die invalide is;
- een broer of zus hebben die jonger dan 18 jaar, dan wel ouder dan 18 jaar die invalide is, dan wel een broer of een zus hebben die bij een gerechtelijke uitspraak handelingsonbekwaam is verklaard, en indien er geen andere inwonende arbeidsgeschikte familieleden aanwezig zijn;
- een echtgenote hebben die zes maanden zwanger is ofwel van het tweede kind, ofwel van een tweeling;
- een opleiding aan een staatsuniversiteit of HBO-opleiding volgen;
- tijdelijk onvoldoende gezond zijn om de militaire dienstplicht te vervullen.²⁷⁸

²⁷⁶ Het betreft hier een onofficiële vertaling en samenvatting van de artikelen 12 (vrijstelling) en 13 (uitstel) van de wet op de militaire dienstplicht.

²⁷⁷ Zie www.backtoarmenia.com, *Who is exempt from compulsory military service?*
Geraadpleegd 12 november 2008.

Personen die studeren aan de staatsuniversiteiten en -HBO-opleidingen krijgen uitstel van dienstplicht totdat zij hun diploma hebben gehaald. Er zijn echter berichten dat het uitstel van de militaire dienstplicht voor universitaire studenten zal worden afgeschaft, in verband met personeelstekorten die binnenkort zullen ontstaan in het leger.²⁷⁹

Alternatieve dienstplicht

De wet op de alternatieve dienstplicht (2004) maakt het voor dienstplichtigen met gewetensbezwaren mogelijk de dienstplicht te vervullen in ongewapende functies binnen het leger. Betrokkenen moeten in deze functies wel een uniform dragen. De dienstperiode bedraagt 36 maanden. Vervulling van de dienstplicht buiten het leger is ook mogelijk. De gewetensbezwaarde dienstplichtige wordt door het ministerie van Defensie ingezet bij aangewezen instellingen, zoals klinieken en weeshuizen in de provincies Syunik, Gegharkunik en Tavush. Betrokkene hoeft hierbij geen legeruniform te dragen. De periode van deze dienstvervulling bedraagt 42 maanden.²⁸⁰

De wet bepaalt dat een verzoek voor alternatieve dienstplicht van een gewetensbezwaarde dienstplichtige vóór 1 maart dan wel vóór 1 september voorafgaand aan de volgende dienstplichtoproep moet zijn ingediend bij het regionale dienstplichtkantoor. Indien het verzoekschrift wordt afgewezen – het besluit moet binnen tien dagen aan de aanvrager bekend worden gemaakt – kan de gewetensbezwaarde in beroep gaan bij het centrale militaire dienstplichtkantoor, dat deel uitmaakt van het ministerie van Defensie. Actieve dienstplichtigen en reservisten kunnen volgens de wet geen verzoekschrift voor alternatieve dienstplicht indienen.²⁸¹

In 2006 werd ontduiking van de alternatieve dienstplicht opgenomen in het Wetboek van Strafrecht en kwamen op de ontduiking van de alternatieve

²⁷⁸ Zie www.backtoarmenia.com, *Who is exempt from compulsory military service?*
Geraadpleegd 12 november 2008.

²⁷⁹ In 2008 is begonnen met de rekrutering van mannen die in de jaren '90 zijn geboren. Toen daalde het Armeense geboortecijfer sterk, vanwege de ineenstorting van de economie en de stijgende emigratiecijfers. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 6 oktober 2008. Zie ook IWPR, *Caucasus Reporting Service* N°470, d.d. 27 november 2008.

²⁸⁰ Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A review of the current situation – Country report Armenia*, april 2005. Naar aanleiding van een regeringsbevel van 9 juli 2006 werden 45 plaatsen voor alternatieve dienst en 300 niet-gewapende militaire posities beschikbaar gesteld. Coalition to stop the use of child soldiers, *Child Soldiers Global Report 2008 (April 2004 – October 2007)*, 2008, p. 51.

²⁸¹ Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A review of the current situation – Country report Armenia*, april 2005.

dienstplicht gevangenisstraffen tot drie jaar te staan.²⁸² Sindsdien heeft geen enkele dienstplichtige een beroep gedaan op de wet op de alternatieve dienstplicht. Omdat de alternatieve dienstplicht onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie valt, beschouwen gewetensbezwaarden haar niet als een niet-militair alternatief voor de militaire dienstplicht.²⁸³

Dienstplichtontduiking en desertie

Dienstplichtontduiking komt nog steeds op grote schaal voor. De meeste dienstweigeraars proberen de dienst te ontlopen vanwege familieomstandigheden of uit vrees voor het geweld in het leger (zie verder in deze paragraaf). De meeste dienstplichtigen gaan doorgaans na enige aanmaning alsnog uit zichzelf in dienst. Wordt door de dienstplichtige aan de aanmaning geen gehoor gegeven, dan kan betrokkene door de politie worden gearresteerd.

Met de inwerkingtreding van het Wetboek van Strafrecht op 1 augustus 2003, is de bestraffing van dienstplichtigen en militairen aangepast en enigszins versoepeld. Op dienstplichtontduiking, opzettelijke onttrekking aan een dienstverplichting en desertie staan de volgende straffen²⁸⁴:

1. Ontduiking van militaire dienstplicht

Op dienstplichtontduiking staat een geldboete of een gevangenisstraf tot twee jaar. In het geval van ontduiking van de militaire dienst door middel van zelfverminking, geveinsde ziekte of documentenfraude, wordt de ontduiking bestraft met één tot vijf jaar gevangenisstraf.²⁸⁵ In oorlogstijd gelden voor ontduiking van de militaire dienstplicht gevangenisstraffen van vier tot acht jaar.

In principe wordt iedere dienstplichtontduiker vervolgd,²⁸⁶ ook wanneer het om gewetensbezwaarden gaat.²⁸⁷ Informeel zouden nog steeds mogelijkheden bestaan om vervolging te voorkomen. Volgens een bron zouden dienstplichtontduikers in de praktijk een boete moeten betalen van 100.000 dram per gemiste oproep. Een dienstplichtige die uit het buitenland naar Armenië terugkeert, en nog niet in het leger heeft gediend, kan arrestatie aan de grens voorkomen door de autoriteiten voor aankomst te laten weten dat hij alsnog bereid is zijn dienstplicht te vervullen.

²⁸² Forum 18, *Armenia: Will new alternative service law end defiance of Council of Europe*, 23 februari 2006.

²⁸³ Amnesty International, *Armenia: Fear of the freedom of conscience and religions: violations of the rights of Jehovah's Witnesses*, EUR54/001/2008, januari 2008.

²⁸⁴ Armenië bevindt zich niet in staat van oorlog met Azerbeidzjan of enig andere staat. Daarom wordt in de praktijk alleen de strafmaat voor vreedstijd gehanteerd.

²⁸⁵ Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië, Artikel 327.

²⁸⁶ De wet met betrekking tot dienstplichtontduikers en de uitvoering ervan zouden verre van transparant zijn. Veel ontduikers komen in de gevangenis terecht.

²⁸⁷ In de meeste gevallen zijn gewetensbezwaarde dienstweigeraars Jehovah's getuigen (zie paragraaf 3.3.3).

Het succesvol bewandelen van deze weg is in de praktijk echter afhankelijk van de welwillendheid van de autoriteiten.

2. Opzettelijke onttrekking aan een dienstverplichting

Opzettelijke onttrekking aan een dienstverplichting tijdens de vervulling van de militaire dienst wordt bestraft met maximaal twee jaar gevangenisstraf.²⁸⁸ In oorlogstijd staan op opzettelijke onttrekking aan een dienstverplichting gevangenisstraffen van vijf tot tien jaar.

3. Desertie

Desertie van zowel dienstplichtigen als officieren kan worden bestraft met een vrijheidsstraf van maximaal vijf jaar. In oorlogstijd staan op desertie gevangenisstraffen van vijf tot twaalf jaar.²⁸⁹

Straffen tot twee jaar worden over het algemeen uitgediend in een disciplinair bataljon. Langere straffen worden in een gevangenis uitgezeten. Na de bestraffing dient men alsnog terug te keren naar het militaire onderdeel en zijn dienstplicht te voltooien.²⁹⁰

Geweld in het leger

De omstandigheden in het Armeense leger zijn slecht. Volgens verschillende organisaties beginnen de mensenrechtenschendingen in het leger al bij de rekrutering. Zo melden verschillende bronnen dat er, om aan de rekruteringsquota te voldoen, bij de medische keuring geregeld soldaten goedgekeurd worden die fysiek niet in staat zijn tot het uitvoeren van de militaire dienst.

Elk jaar valt bovendien een groot aantal dodelijke slachtoffers als gevolg van geweld binnen het leger.²⁹¹ Exacte cijfers hierover ontbreken. In het Armeense leger is nog steeds sprake van grove ontgroeningsmethoden, pesterijen en gewelddadige omgangsvormen. De ontgroeningspraktijken gaan veelal gepaard met geweld, vaak onder het voorwendsel van disciplinehandhaving. Volgens de Armeense autoriteiten waren er in 2007 binnen het leger 3 gevallen van moord en 4 zelfmoorden als gevolg van deze ontgroeningspraktijken. De meeste zelfmoorden in het leger zijn vermoedelijk moorden.²⁹² Er zijn berichten dat Jeziden, homoseksuelen en Jehova's getuigen bij ontgroeningen in het leger

²⁸⁸ Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië, Art. 364.

²⁸⁹ Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië, Artikel 362.

²⁹⁰ Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A review of the current situation – Country report Armenia*, april 2005.

²⁹¹ IWPR, *Caucasus Reporting Service N°470*, d.d. 27 november 2008.

²⁹² De bewijzen in dergelijke zaken zouden vaak gemanipuleerd zijn door officieren. U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*. 11 maart 2008.

bijzonder hard worden aangepakt.²⁹³ Volgens verschillende (mensenrechten)organisaties in Armenië is er wel een dalende trend waarneembaar ten aanzien van geweld in het leger.

Volgens de Armeense autoriteiten zijn in de loop van 2007 37 militairen veroordeeld in verband met ontgroeningsgeweld.²⁹⁴ Desondanks blijkt het volgens een aantal bronnen in de praktijk in veel gevallen moeilijk om met succes een rechtszaak aan te spannen met betrekking tot mishandeling in het leger. Indien er onderzoeken worden ingesteld naar aanleiding van klachten door slachtoffers, worden deze niet altijd op adequate en onafhankelijke wijze verricht.

Er is binnen het leger sprake van afpersing en andersoortige corruptie. Het komt geregeld voor dat ouders smeergeld aan officieren betalen om te zorgen dat hun zoon een gunstige plaatsing of een betere behandeling krijgt.

3.4.6 Homoseksuelen

Homoseksualiteit is niet strafbaar in Armenië. Sinds 2003 zijn in het Wetboek van Strafrecht bepalingen opgenomen die iedere vorm van discriminatie tegen personen met een andere seksuele geaardheid verbieden. Ondanks de wetwijziging heerst er nog steeds een negatieve opvatting over homoseksuelen.²⁹⁵ Homoseksualiteit is een taboe en daarover wordt in de samenleving niet gesproken. Mede daarom verbergen homoseksuelen hun geaardheid in het openbare leven. Er zijn enkele openbare gelegenheden die bekend staan als ontmoetingsplaats.²⁹⁶

In het algemeen moeten homoseksuelen zich in het openbaar en op het werk opmerkingen over hun geaardheid laten welgevalen. Er bestaat geen garantie dat homoseksuelen, indien zij hulp en bescherming van de politie vragen deze ook op afdoende wijze krijgen. Ze wenden zich voor hulp dan ook zelden tot de politie. homoseksuelen kunnen in een kwetsbare positie komen indien zij in aanraking komen met de politie, omdat ze het risico lopen dat politiefunctionarissen de situatie (financieel) uitbuiten door te dreigen met het bekend maken van hun naam en geaardheid. In 2007 zouden er echter, in tegenstelling tot de jaren daarvoor,

²⁹³ Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008, p.19.

²⁹⁴ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*. 11 maart 2008.

²⁹⁵ Overigens gelden deze negatieve opvattingen in Armenië eveneens ten aanzien van transseksuelen en travestieten. Zij houden zich dan ook *low profile*.

²⁹⁶ Het gaat om een aantal bars, parken en discotheken die zich niet alleen in Jerevan zouden bevinden.

geen berichten geweest zijn over afpersing, chantage en incidenteel geweld tegen homoseksuelen door politiefunctionarissen.²⁹⁷

Hoewel homoseksualiteit niet formeel een reden is voor vrijstelling van militaire dienstplicht, wordt homoseksualiteit beschouwd als een ziekte en worden homoseksuelen feitelijk ongeschikt geacht voor de militaire dienstplicht. Indien homoseksuele dienstplichtigen zich vrijwillig bekend maken als homoseksueel en vrijstelling vragen van militaire dienstplicht omdat zij vrezen slachtoffer te worden van geweld in het leger en geïsoleerd te worden door de andere dienstplichtigen, kan na een intern onderzoek vrijstelling volgen.²⁹⁸

Het komt voor dat homoseksuelen in het leger worden gepest of slachtoffer zijn van gewelddadig gedrag door militairen. Talrijk zouden deze incidenten niet zijn omdat homoseksuele dienstplichtigen doorgaans uit hun dienstonderdeel worden gehaald en overgeplaatst. In de gevangenissen lopen homoseksuelen eveneens risico slachtoffer te worden van mentaal en fysiek geweld. Ook hier zouden de incidenten niet talrijk zijn omdat zij in gevangenissen veelal in aparte cellen verblijven. homoseksuelen zijn gestigmatiseerd en andere gedetineerden willen niet in hun buurt verblijven.²⁹⁹

Volgens een aantal bronnen is de tolerantie ten aanzien van homoseksuelen – zij het langzaam – de laatste jaren enigszins toegenomen.³⁰⁰

3.4.7 Vrouwen

Vrouwen zijn vanaf 18 jaar wettelijk meerderjarig en handelingsbekwaam. Vrouwen mogen volgens de wet vanaf 17 jaar trouwen.³⁰¹ Vrouwen genieten volgens de grondwet dezelfde rechten als mannen, inclusief het recht om te

²⁹⁷ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*. 11 maart 2008.

²⁹⁸ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*. 11 maart 2008. Aangezien homoseksuelen in Armenië maar zelden voor hun geaardheid uitkomen, komt dit echter nauwelijks voor.

²⁹⁹ Homoseksuele gedetineerden zouden hun maaltijden apart van andere gevangenen gebruiken en hun eigen servies en bestek hebben.

³⁰⁰ Op 19 september 2008 vond in Jerevan op straat een kleine bijeenkomst van lesbische vrouwen plaats. Het was de eerste keer dat vrouwen in het openbaar uitkwamen voor hun geaardheid. Persbericht *Armtown* d.d. 19 september 2008. Deze bijeenkomst zou zonder verbaal of fysiek geweld van omstanders zijn verlopen.

³⁰¹ *Family Code* van de Republiek Armenië, Artikel 10 lid 1. (Onofficiële vertaling van het Armeense parlement, www.parliament.am). Indien vrouwen op hun 17^e jaar trouwen dan worden zij ook wettelijk meerderjarig en handelingsbekwaam (Artikel 49 lid 2).

werken.³⁰² Vrouwen hebben mogelijkheden om zich te ontwikkelen en betaalde banen te aanvaarden. Hoewel in Armenië, met name op het platteland, de man traditioneel de kostwinner is en de vrouw voor het huis en de kinderen zorgt, beginnen de vrouwen in de steden zich, zij het voorzichtig, te emanciperen. Er is veel vraag naar vrouwen op de arbeidsmarkt, ook vanwege de arbeidsmigratie onder de mannen. Met name in Jerevan zijn vrouwen werkzaam in het toerisme, in winkels maar ook bij de verkeerspolitie³⁰³ en in fabrieken. Doorgaans krijgen vrouwen minder betaald dan mannen voor hetzelfde soort werk. Zij hebben op de arbeidsmarkt niet dezelfde kansen als de andere sekse en krijgen vaak minder gekwalificeerde banen.³⁰⁴

In hogere functies zijn vrouwen zwaar ondervertegenwoordigd. In het parlement worden slechts 12 van de 131 zetels bezet door vrouwen.³⁰⁵ De regering telt twee vrouwelijke ministers. Er zijn geen vrouwelijke burgemeesters in de steden en slechts 2 % van de dorpsburgemeesters is vrouw. Over de vertegenwoordiging van vrouwen in het zakenleven bestaan geen statistieken. De participatie is daar echter eveneens laag. Er is een aantal NGO's werkzaam op het gebied van vrouwen en gender.³⁰⁶

Huiselijk geweld tegen vrouwen is nog steeds een groot probleem. Er is nog geen aparte wetgeving die huiselijk geweld strafbaar stelt.³⁰⁷ In 2008 werd een conceptwet opgesteld waarin huiselijk geweld strafbaar wordt gesteld.³⁰⁸ Uit een onderzoek, uitgevoerd door de lokale NGO *Women's Rights Center* in 2006, bleek 66 procent van de respondenten ervaring te hebben met psychologisch geweld, en 39 procent met fysiek geweld (waarvan 12 procent in ernstige vorm).³⁰⁹

³⁰² Grondwet van de Republiek Armenië, Artikelen 14.1 en 32.

³⁰³ Er zijn echter nauwelijks vrouwelijke politieagenten. Vrouwen komen na het afronden van de politieacademie doorgaans terecht in secretariële of administratieve functies.

³⁰⁴ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008. Volgens een onderzoek uitgevoerd in 2005 in Jerevan verdienen vrouwen gemiddeld 40% minder dan mannen.

³⁰⁵ Na een wijziging van de kieswet moet 15 % van de kandidaten op de partijlijsten bestaan uit vrouwen. Freedom House, *Nations in Transit 2008*, p. 78. In de praktijk houden partijen zich aan deze regels, maar na verkiezingen worden de zetels uiteindelijk toch geregeld aan mannen toegewezen.

³⁰⁶ Er is een samenwerkingsverband tussen 23 NGO's dat middels lobby-activiteiten een betere vertegenwoordiging van vrouwen in politieke functies probeert te bewerkstelligen.

³⁰⁷ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

³⁰⁸ Het concept werd opgesteld door de NGO *Women's Rights Centre* in samenwerking met het ministerie van Werkgelegenheid en Sociale Zaken en de politie. Voor zover bekend is het wetsvoorstel nog niet in behandeling bij het parlement. Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008, p. 37.

³⁰⁹ Amnesty International, *Europe and Central Asia: Summary of Amnesty International's Concerns in the Region, July-December 2007*, p. XI.

Vrouwen die door hun echtgenoot mishandeld worden, doen hiervan zelden aangifte uit vrees voor meer mishandeling en uit schaamte voor het naar buiten brengen van familieproblemen. Men vindt dat je dit soort problemen binnenshuis moet oplossen. De politie, als beschermende hulpverlener, kampt in dit verband eveneens met een slecht imago. Vrouwen geloven niet in een serieuze behandeling van hun aangifte van mishandeling.³¹⁰ In het zeldzame geval dat een vrouw aangifte doet van (seksueel) geweld door haar echtgenoot, krijgt ze doorgaans te horen dat het haar eigen schuld is of dat dergelijke zaken binnen de familie moeten worden opgelost.³¹¹

Er zijn verschillende NGO's die zich bezighouden met hulp aan slachtoffers van huiselijk geweld. Deze hulp bestaat meestal uit het geven van (telefonisch) advies en – indien noodzakelijk – het doorverwijzen naar deskundigen. Het opvanghuis van het *Women's Rights Centre* dat in 2007 om financiële redenen zijn deuren moest sluiten, is in september 2008 weer geopend. Het is het enige opvanghuis voor slachtoffers van huiselijk geweld.³¹²

Verkrachting is bij de wet verboden. Daders kunnen hiervoor tot maximaal 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld worden.³¹³ Verkrachting binnen het huwelijk wordt in de wet niet expliciet als een misdrijf aangeduid. In 2007 werden 7 gevallen van (poging tot) verkrachting bij de autoriteiten aangegeven. In alle gevallen ging de politie over tot strafrechtelijke vervolging. Vier personen werden veroordeeld wegens (poging tot) verkrachting.³¹⁴ Vanwege het maatschappelijk stigma wordt echter slechts een klein deel van de verkrachtingen aangegeven.

Het komt voor dat vrouwen op het werk seksueel lastig gevallen worden. De wet voorziet niet in een specifiek verbod en hiertegen wordt dan ook niet

³¹⁰ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008. Veel vrouwen zouden bovendien huiselijk geweld niet beschouwen als een mensenrechtenschending. Dit wees een enquête van de Armeense Nationale Dienst voor de Statistiek ook uit. Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008, p. 10.

³¹¹ Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008, pp. 11 en 28.

³¹² De Armeense regering heeft toegezegd vanaf 2009 mee te werken aan de financiering van een nieuwe opvangfaciliteit. Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008, p. 24 en 35.

³¹³ Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië, Art. 138. Volgens de Artikelen 139 en 140 van het wetboek zijn ook gewelddadige seksuele handelingen en het aanzetten daartoe strafbaar.

³¹⁴ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

opgetreden.³¹⁵ In theorie heeft een vrouw de mogelijkheid om bescherming in te roepen van de autoriteiten, dan wel een klacht in te dienen bij een beroepsinstantie. In de praktijk komt dit niet voor. Vrouwen doen in dergelijke gevallen geen aangifte uit vrees belachelijk te worden gemaakt of hun baan te verliezen.

Mensenhandel

De gevallen van mensenhandel in Armenië betreffen in de praktijk vrijwel altijd handel in vrouwen of meisjes. Armenië is op dit gebied zowel een herkomst- als een transitland. Vrouwen en meisjes worden voornamelijk verhandeld naar landen als de Verenigde Arabische Emiraten en Turkije.³¹⁶ In mindere mate is Armenië zelf ook een bestemmingsland voor vrouwenhandel. Volgens het Openbaar Ministerie werden in 2007 ten minste 36 Armeniërs het slachtoffer van mensenhandel naar de Verenigde Arabische Emiraten en Turkije. Bovendien werden 107 personen in 2007 het slachtoffer van gedwongen prostitutie, waarvan 77 personen in Armenië en 30 in de Verenigde Arabische Emiraten en Turkije.³¹⁷

De wet verbiedt mensenhandel en georganiseerde prostitutie.³¹⁸ In juli 2006 is de wetgeving aangepast waardoor de strafmaat voor mensenhandel verhoogd is tot maximaal 15 jaar. Volgens het Openbaar Ministerie werden in 2007 10 personen veroordeeld wegens mensenhandel en 19 personen wegens gedwongen prostitutie.³¹⁹

Na terugkeer uit het buitenland zijn veel slachtoffers bang voor een maatschappelijk stigma en discriminatie. Ze zijn daarom huiverig om medewerking te verlenen aan de opsporing en vervolging van de daders. In Armenië worden de slachtoffers van mensenhandel opgevangen en bijgestaan door *International Organisation for Migration* (IOM) en NGO's als *Hope and Help* en de *United Methodist Committee on Relief* (UMCOR). In 2007 boden UMCOR en *Hope and Help* opvang en bijstand aan 26 slachtoffers van mensenhandel.³²⁰

³¹⁵ U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008. Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008, p. 12.

³¹⁶ U.S. Department of State, *Trafficking in Persons Report 2008: Armenia*, juni 2008, pp. 59-60.

³¹⁷ U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008. In *Trafficking in Persons Report 2008* wordt gesproken van in totaal 147 slachtoffers van mensenhandel en gedwongen prostitutie.

³¹⁸ Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië, Artikelen 132, 261 en 262.

³¹⁹ U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

³²⁰ U.S. Department of State, *Country report on Human Rights Practices 2007: Armenia*, 11 maart 2008.

De afgelopen jaren heeft de overheid verschillende activiteiten en initiatieven ondernomen in de strijd tegen mensenhandel.³²¹ In december 2007 keurde de regering het tweede Nationale Actieplan (2007-2009) ter bestrijding van Mensenhandel goed.³²² Toch blijven er op vrijwel alle terreinen ernstige tekortkomingen. Zo zou de regering te weinig fondsen vrijmaken voor de implementatie van het Actieplan.

3.4.8 Minderjarigen

Wettelijke bepalingen

Armeense staatsburgers zijn meerderjarig en handelingsbekwaam, wanneer zij hun achttiende levensjaar bereikt hebben. Jongeren die achttien jaar zijn geworden, hebben het recht om te stemmen. Vanaf hun zestiende moeten jongeren zelfstandig een paspoort aanvragen. Aan jongeren onder zestien jaar kan een paspoort verstrekt worden, maar alleen met toestemming van de ouders (zie tevens paragraaf 3.3.4). Kinderen zijn leerplichtig tot en met de leeftijd van 14 jaar.³²³ Volgens de grondwet is basisonderwijs verplicht.³²⁴

Opvang en voogdij

De zorgwekkende sociaal-economische situatie begin jaren negentig van de vorige eeuw alsook de schade die de aardbeving in december 1998 de industriële provincie Gyumri heeft toegebracht, hebben ertoe geleid dat veel families, maar vooral ook veel mannen en vaders, het land verlaten hebben. Zij hebben in het buitenland werk gevonden, waarmee de achterblijvende partner en kinderen kunnen worden onderhouden. Overigens zijn de familiebanden en -tradities nog sterk, zodat de meeste kinderen van wie een van de ouders het land verlaten heeft, zoveel mogelijk binnen de familie zullen worden opgevangen.³²⁵

Ongeveer 1.100 kinderen zijn ondergebracht in kindertehuizen. Er zijn 8 staatskindertehuizen, waar ongeveer 850 kinderen zijn ondergebracht. In deze staatskindertehuizen zitten naast wezen voor het merendeel kinderen uit sociaal kwetsbare groepen waarvan één of zelfs beide ouders nog in leven zijn. Naast deze staatskindertehuizen zijn er vier particuliere kindertehuizen die zorg bieden aan ongeveer 250 kinderen. De kindertehuizen vallen onder de verantwoordelijkheid van het Armeense ministerie van Werkgelegenheid en Sociale Zaken en worden grotendeels gefinancierd door de diaspora. De omstandigheden in deze tehuizen

³²¹ Met name op het gebied van wetgeving, opsporing, vervolging en preventie.

³²² U.S. Department of State, *Trafficking in persons report 2008*, p. 61.

³²³ U.S. Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

³²⁴ Grondwet van de Republiek Armenië, Artikel 39.

³²⁵ Dit geldt ook voor kinderen voor wie de ouders om andere redenen niet kunnen zorgen.

zijn doorgaans goed. De kinderen in de tehuizen gaan overdag naar normale scholen. De meeste kindertehuizen vangen kinderen op tot hun achttiende jaar. Daarna moeten ze op eigen benen staan. Vanwege gebrek aan vervolgvorzieningen lukt dit vaak maar matig.

Verder waren er tot voor kort 52 staatsinternaten (*boarding schools*), speciale scholen waar kinderen naast voeding en verblijf ook onderwijs konden krijgen. De internaten boden onderdak en onderwijs aan ongeveer 11.000 kinderen, van wie de ouders in veel gevallen eveneens nog in leven zijn.³²⁶ De laatste jaren zijn, onder andere met behulp van UNICEF, tien van de internaten uitgefaseerd naar reguliere scholen zonder pension. Bovendien zijn zeven internaten omgezet in *nightcare centres*, waar kinderen alleen door de week overnachten. Ze gaan naar reguliere scholen en verblijven in het weekend bij hun ouders. Ten slotte zijn 35 internaten gewijzigd in bijzondere scholen, waar kinderen terecht kunnen met leerproblemen en handicaps op het gebied van horen, zien en spreken. De voormalige staatsinternaten vallen onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs. De voeding en leefomstandigheden van de kinderen in de internaten zijn van beduidend slechtere kwaliteit dan in de kindertehuizen.

Er zijn verschillende NGO's actief op het gebied van kinderbescherming, die veelal samenwerken met UNICEF. Het *Fund for Armenian Relief* heeft in Jerevan een *Child Support Centre* opgericht dat crisisopvang biedt aan kinderen. In de *marz* Armavir heeft *Children of Armenia Fund* (COAF) een project met betrekking tot psycho-sociale hulp aan kinderen en families. *Leonardo Gmyur* in Gyumri houdt zich in de *marz* Tavoush bezig met bewustwordingsactiviteiten met betrekking tot kindermishandeling en -misbruik.³²⁷

Het aantal kinderen dat op straat werkt en leeft is klein. Het merendeel van hen is in internaten geplaatst, maar buiten schooluren op straat te vinden. De politie houdt deze kinderen in de gaten, en brengt hen zonodig terug naar genoemde internaten. Het is niet aannemelijk dat kinderen die wees zijn of anderszins van hun ouders gescheiden niet zouden worden opgevangen door familie, bureu, dorp of een (staats/particuliere) instelling.

Rol Armeense overheid

In 2004 heeft de regering een nationaal actieplan opgesteld voor de bescherming van de rechten van het kind. Op basis van dit actieplan moeten maatregelen in de

³²⁶ UNICEF Armenia, *Evaluation of the Child Protection Programme in Armenia*, Jerevan: september 2007, p. 12.

³²⁷ Zie de website van UNICEF in Armenië, www.unicef.org/armenia (geraadpleegd op 13 november 2008).

periode tot 2015 leiden tot verbetering op het gebied van onder meer wetgeving, gezondheid, onderwijs en rechtspraak.³²⁸

Het regeringsbeleid op het gebied van kindbescherming wordt uitgevoerd op drie niveaus. Op het lokale niveau (stad of dorp) zijn er zogenaamde *Guardianship/Trusteeship Councils*, op het *marz*-niveau zijn er *Child Protection Units* en op het nationaal niveau is er het Nationale Comité ter Bescherming van het Kind, met aan het hoofd de minister van Werkgelegenheid en Sociale Zaken. Het Comité brengt advies uit aan de premier en heeft geen enkele beslisbevoegdheid. Sinds de oprichting in 2006 is er nog maar één plenaire sessie van het Comité geweest. De uitvoeringsorganen op lokaal en *marz*-niveau lijken beter te functioneren. Naast een tekort aan financiering door de staat, is er eveneens gebrek aan samenwerking en coördinatie tussen de verschillende niveaus.

³²⁸

Het betreft hier het *National Plan of Action of the Republic of Armenia for the Protection of the Rights of the Child 2004 - 2015*. Deze vertaling is van UNICEF en in 2005 uitgebracht.

4 Migratie

4.1 Migratiestromen

Voor een overzicht van de migratiestromen in de jaren negentig wordt verwezen naar het algemeen ambtsbericht Armenië van maart 2008.

Het is niet mogelijk een exacte indicatie te geven van de aantallen mensen die Armenië jaarlijks verlaten. Emigratiestromen bestaan hoofdzakelijk uit arbeidsmigranten, van wie het grootste deel naar Rusland vertrekt.³²⁹ De aanscherping van de Russische en West-Europese immigratiewetgevingen aan het einde van de jaren negentig evenals de economische groei die Armenië sinds 2001 doormaakt, heeft ervoor gezorgd dat meer Armeniërs terugkeren naar hun land.³³⁰

Sinds 2000 heeft Armenië te maken gehad met een instroom van ongeveer 1.400 asielzoekers, voornamelijk etnische Armeniërs afkomstig uit Irak.³³¹ Het conflict om Zuid-Ossetië dat in augustus 2008 tussen Georgië en Rusland uitbrak heeft eveneens zijn weerslag gehad op de instroom in Armenië.³³² In 2008 bedroeg de instroom volgens het *State Migration Agency* 40 vluchtelingen en 190 aanvragers van de tijdelijke asielstatus. In deze laatste groep waren 108 Georgiërs, 8 Ossetiërs, 70 Irakezen en 4 personen uit overige landen.³³³

³²⁹ De meest recente beschikbare cijfers dateren van 2006. Toen zouden in totaal 96.000 à 122.000 personen onderdeel zijn geweest van arbeidsmigratieprocessen. IOM, *Review of migration management in the Republic of Armenia*, Jerevan: maart 2008, pp. 17-22. Een deel van de migranten bestaat uit seizoensarbeiders die zich niet permanent vestigen. Het aantal personen dat jaarlijks een deel van het jaar in Rusland verblijft om er te werken wordt geschat op 60 à 70 duizend. Deze personen verblijven er overigens niet altijd legaal.

³³⁰ Yeganyan, Gagik, "The migration situation in Armenia: challenges and solutions", in IOM, *Migration perspectives Eastern Europe and Central Asia*, oktober 2006, p. 19.

³³¹ Andere herkomstlanden zijn bijvoorbeeld Turkije en Afghanistan.

³³² Na het uitbreken van de oorlog staken ongeveer 10.000 mensen de Georgisch-Armeense grens bij Brava over. IWPR *Caucasus Reporting Service N° 454* d.d. 14 augustus 2008 en *Armenialiberty* d.d. 11 augustus 2008. Velen daarvan vertrokken direct naar andere landen of bleven slechts enkele weken in Armenië om vervolgens weer terug te keren.

³³³ Er komen in Armenië jaarlijks ongeveer 30 personen uit verschillende landen (Iran, Koeweit, Sri Lanka) binnen die niet de Armeense etniciteit hebben. Zij zijn vaak op doorreis naar een ander land. Ze vragen in Armenië de vluchtelingenstatus aan, maar krijgen deze lang niet altijd.

Irakezen krijgen over het algemeen gemakkelijk een asielstatus, vanwege de aanhoudende onrust in Irak. Over de status van de asielzoekers uit Georgië en Ossetië zal binnenkort beslist worden.³³⁴

4.2 Opvang van vluchtelingen en binnenlands ontheemden³³⁵

In de jaren negentig vluchtten ongeveer 360.000 personen vanuit Azerbeidzjan naar Armenië.³³⁶ Dit waren vrijwel allemaal etnische Armeniërs. Inmiddels zijn vrijwel al deze vluchtelingen ofwel genaturaliseerd, ofwel vertrokken naar andere landen.³³⁷ Er zouden in Armenië nog ongeveer 4.000 niet-genaturaliseerde etnisch Armeense vluchtelingen uit Azerbeidzjan zijn.

De etnisch Armeense vluchtelingen uit Azerbeidzjan waren hoofdzakelijk afkomstig uit de steden. In Armenië kwamen ze veelal terecht op het platteland, hetgeen zorgde voor aanpassingsproblemen. Het grootste sociale probleem bij de opvang van deze etnische Armeniërs is het verschil in cultuur. Zijdens de bevolking, noch van overheidszijde is sprake van druk op de vluchtelingen om terug te keren. Aangezien terugkeer naar Azerbeidzjan voor etnische Armeniërs uit Azerbeidzjan uitgesloten wordt geacht, richt de hulpverlening zich met name op permanente huisvesting voor deze groep.

In het kader van het *Housing Purchase Certificates* project³³⁸ dat in 2005 van start ging zouden 3.300 van deze vluchtelingengezinnen geholpen moeten worden bij het kopen van een huis. Inmiddels hebben 750 gezinnen dankzij het project een huis gekocht. In Jerevan is met het verstrekken van de geplande 1.500 certificaten nog niet begonnen. UNHCR heeft zich in de verslagperiode hoofdzakelijk met huisvesting bezig gehouden, onder andere door het ondersteunen van projecten waarbij bestaande gebouwen zoals scholen worden omgebouwd tot huisvesting voor vluchtelingen en asielzoekers. Verder heeft UNHCR in samenwerking met *Mission Armenia* en het lokale Rode Kruis programma's opgezet waarin de meest

³³⁴ De groep Irakezen met een tijdelijke asielstatus zou inmiddels uitgegroeid zijn tot ongeveer 1.000 personen.

³³⁵ Voor informatie over de wetgeving op het gebied van vluchtelingen en asielzoekers, zie paragraaf 3.1.2.

³³⁶ In Armenië zijn alleen de etnische Armeniërs die begin jaren '90 vanuit Azerbeidzjan naar Armenië vluchtten *prima facie* vluchtelingen. Van *prima facie*-vluchtelingenschap is sprake wanneer er serieuze aanwijzingen bestaan dat in beginsel alle tot een groep behorende personen aan vervolging bloot zullen staan. Het enkel behoren tot deze groep kan voldoende zijn voor gegronde vrees voor vervolging.

³³⁷ UNHCR, *2007 Global Trends*, juni 2008, p. 21. Deze vluchtelingen kunnen, indien ze nog niet genaturaliseerd zijn, nog tot eind 2009 gebruik maken van de vereenvoudigde procedure om het Armeense staatsburgerschap te verkrijgen (zie paragraaf 4.4.4).

³³⁸ Zie voor meer informatie over dit project het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

kwetsbare vluchtelingen- of asielzoekersgezinnen worden voorzien van geld voor voedsel of stookkosten.

Voor asielzoekers die in Armenië aankomen is een speciaal *accommodation centre* ingericht, waar ze gedurende de eerste drie maanden van hun verblijf kunnen verblijven. Voorts zijn er ongeveer drie *communal centres* (twee in de buurt van Jerevan en één in het zuiden van het land) die elk 500 vluchtelingen en mensen met een tijdelijke verblijfsstatus kunnen huisvesten. Er wonen vooral Irakezen. De woonomstandigheden in deze centra zijn armoedig.

De UNHCR is over het algemeen positief over de integratie van vluchtelingen en mensen met een tijdelijke asielstatus in de Armeense samenleving. De reden hiervoor zou zijn dat het in vrijwel alle gevallen gaat om etnische Armeniërs voor wie zowel de autoriteiten als de maatschappij open staan. De sociaal-economische omstandigheden van de vluchtelingen zijn echter slecht. Velen van hen leven nog steeds in armoedige omstandigheden, hebben taalproblemen en zijn werkloos. Het komt derhalve geregeld voor dat personen met een tijdelijke asielstatus (met name etnische Armeniërs uit Irak) na een aantal maanden vertrekken naar andere landen.

Er waren in de verslagperiode berichten dat personen die in Armenië asiel wilden aanvragen, gearresteerd werden wegens illegale grensoverschrijding.³³⁹

4.3 Activiteiten van internationale organisaties

4.3.1 VN-activiteiten

Hieronder volgt een korte opsomming van de belangrijkste VN-organisaties die actief zijn in Armenië (UNHCR, UNDP en UNICEF).

UNHCR

Naast de in de vorige paragraaf beschreven activiteiten op het gebied van huisvesting, bood UNHCR in de verslagperiode sociale en medische bijstand aan 5.000 kwetsbare personen in twee Armeense provincies. De bijstand zal, afhankelijk van de beschikbaarheid van fondsen, worden uitgebreid naar het hele land. Verder hield UNHCR zich bezig met capaciteitsversterking van de regering, in het bijzonder met betrekking tot de concept vluchtelingenwet, die ter goedkeuring bij het parlement ligt. UNHCR is bezig met de ontwikkeling van een strategie voor de sociaal-economische en culturele integratie van de groep Irakezen met een tijdelijke asielstatus. UNHCR zal in de toekomst trainingen

³³⁹

Het Armeense Wetboek van Strafrecht stelt illegale grensoverschrijding strafbaar in Art. 16 lid 3 en Art. 329).

verzorgen voor grenswachten en het opzetten van ‘rechtswinkels’ waar vluchtelingen en asielzoekers juridische bijstand kunnen krijgen. Ten slotte is er een plan om ervoor te zorgen dat universiteiten vluchtelingenrecht in hun curricula aan zullen bieden.³⁴⁰

UNHCR heeft overigens geen officieel standpunt over de terugkeer van afgewezen asielzoekers uit Armenië. UNHCR heeft geen kennis dat afgewezen asielzoekers uit Armenië bij terugkeer problemen hebben ondervonden.

Overige organisaties (UNDP en UNICEF)

Het United Nations Development Programme (UNDP) richt zich in Armenië voornamelijk op technische en financiële assistentie voor ministeries en andere instituten.³⁴¹ Het United Nations Children’s Fund (UNICEF) richt zich op het bevorderen van de rechten van het kind, met name op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en de bescherming van kinderen (zie ook paragraaf 3.4.8).³⁴²

4.3.2 Raad van Europa-activiteiten

De Raad van Europa (RvE) houdt zich vooral bezig met technische assistentie (wetgeving en training) en ziet toe op de naleving van de Armeense verplichtingen in het kader van het lidmaatschap van de Raad van Europa.³⁴³

4.3.3 OVSE-activiteiten³⁴⁴

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) in Jerevan is actief betrokken bij het democratiseringsproces. De belangrijkste activiteiten zijn assistentie bij de hervorming van wetgeving, het volgen van de toepassing door de overheid van klassieke mensenrechten en vrijheden en de bestrijding van corruptie. Het kantoor werkt onafhankelijk van de zogenaamde Minsk Groep.³⁴⁵

De ondersteuning van de democratisering wordt vorm gegeven door onder andere aan NGO’s en overheidsinstellingen (zoals de politie) trainingen te geven, expertise over te dragen en door assistentie te verlenen bij de contacten tussen het maatschappelijk middenveld en de overheid. Daarnaast werkt de OVSE nauw

³⁴⁰ UNHCR, *Global Appeal 2008-2009*, p. 280.

³⁴¹ Zie www.undp.am (geraadpleegd op 14 november 2008).

³⁴² Zie ook www.unicef.org/armenia.

³⁴³ Zie voor meer informatie www.coe.am (geraadpleegd op 17 november 2008).

³⁴⁴ Zie www.ocse.org/yerevan (geraadpleegd op 11 november 2008).

³⁴⁵ De Minsk Groep is onderdeel van de OVSE en houdt zich bezig met een vreedzame oplossing voor het conflict in Nagorny Karabach (zie ook paragraaf 5.3).

samen met de overheid om de wetgeving te herzien en in overeenstemming te brengen met internationale standaarden, een toezegging die Armenië heeft gedaan bij de toetreding tot de Raad van Europa.

De OVSE is de afgelopen jaren nauw betrokken geweest bij de verschillende presidents- en parlementsverkiezingen. Naast het waarnemen van de verkiezingen, heeft zij ook meegeholpen aan een herziening van de kieswet en de totstandkoming van de Central Election Committee (CEC). Dit laatste gebeurde in samenwerking met het aan de OVSE gelieerde *Office for Democratic Institutions and Human Rights* (ODIHR).

4.3.4 ICRC-activiteiten

Het *International Committee of the Red Cross* is sinds 1992 werkzaam in Armenië en richt zich voornamelijk op de gevolgen van het Nagorny Karabach conflict, waarbij de nadruk ligt op het opsporen van vermiste personen en de uitwisseling van krijgsgevangenen. Daarnaast houdt het ICRC zich bezig met het monitoren van de situatie in de Armeense gevangenissen. Een van de prioriteiten hierbij is het bestrijden van tuberculose in gevangenissen (zie paragraaf 3.3.6).

4.3.5 IOM-activiteiten

De *International Organisation for Migration* ondersteunt de Armeense regering op het gebied van migratie, onder andere bij het verbeteren van de kwaliteit van de grensbewaking. De IOM wil tevens de zelfstandigheid en integratie verbeteren voor mensen die terugkeren naar Armenië, slachtoffers van mensenhandel, vluchtelingen en IDP's. Zo assisteert IOM terugkerende Armeniërs bij hun reïntegratie. Deze terugkeerders kunnen microkredieten krijgen om een nieuw leven op te bouwen, en zij kunnen ondersteuning en training krijgen bij het opzetten van een eigen bedrijfje of winkel.

5 Situatie in Nagorny Karabach

5.1 Ontstaan van het conflict³⁴⁶

De enclave Nagorny Karabach behoort formeel tot het grondgebied van Azerbeidzjan. In februari 1988 verzocht het regionale bestuur van Nagorny Karabach, dat door etnische Armeniërs werd gedomineerd, aan de Opperste Sovjets van Azerbeidzjan en Armenië in te stemmen met een overdracht van het gebied aan Armenië. Het verzoek werd echter afgewezen door zowel de Azerbeidzjaanse regionale autoriteiten als de federale Sovjet autoriteiten. In de Azerbeidzjaanse steden Bakoe en Sumgait werden in 1988 en 1989 etnische Armeniërs gedood en verjaagd, hetgeen leidde tot hevige etnische spanningen tussen Azeri en Armeniërs in de enclave. De spanningen ontaardden ten slotte in etnische zuiveringen, zowel in de enclave als in Armenië en Azerbeidzjan. Velen ontvluchtten in die jaren het gebied, de meesten naar overige delen van de voormalige Sovjet-Unie. Het conflict escaleerde verder in 1990, waarna de Sovjetautoriteiten de noodtoestand uitriepen. Op 2 september 1991 verklaarde Nagorny Karabach zich onafhankelijk, drie weken later (op 21 september) gevolgd door Armenië en op 18 oktober 1991 door Azerbeidzjan. De onafhankelijkheid van Nagorny Karabach wordt tot op heden door geen enkele staat erkend.³⁴⁷

Begin 1992, nadat de Sovjet-Unie ophield te bestaan en nadat de strijdmachten van Nagorny Karabach, Armenië en Azerbeidzjan grote hoeveelheden wapens uit het Sovjetarsenaal tot hun beschikking kregen, namen de gevechten in hevigheid toe. De Armeniërs hebben de strijd gewonnen.

In 1992 werd het ten noorden van Nagorny Karabach gelegen district Shaumyan, tot dan toe voornamelijk bewoond door etnische Armeniërs maar geen deel uitmakend van Nagorny Karabach, door de Azeri veroverd waarna de Armeniërs naar Armenië of Nagorny Karabach vluchtten en uit Nagorny Karabach gevluchte Azeri hun plaats innamen. De stad Shaumyan heeft sindsdien de Azerbeidzjaanse naam Ashaghu Agcakend.

Medio 1993 hadden de Armeense strijders niet alleen de gehele enclave bezet, maar tevens het gehele gebied ten westen en ten zuiden van Nagorny Karabach, waarmee ze in totaal vijftien procent van het Azerbeidzjaanse grondgebied in

³⁴⁶ Voor een kaart van Nagorny Karabach en de zogenoemde bezette gebieden wordt verwezen naar bijlage II.

³⁴⁷ International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, 14 september 2005, p. 3.

handen kregen. De dorpen in deze zogenoemde bezette gebieden³⁴⁸ werden verwoest en wederopbouw heeft tot op heden nauwelijks plaats gevonden. Dat laatste is wel gebeurd in de stad Latchin (gelegen ten westen van de enclave in de corridor die van Armenië toegang geeft tot Nagorny Karabach), waar wederopbouw met behulp van gelden afkomstig van de Armeense diaspora is gerealiseerd.

In mei 1994 werd een akkoord bereikt tussen de strijdende partijen (het zogenaamde Bishkek Protocol). Sindsdien is sprake van een wapenstilstand tussen Armenië en Azerbeidzjan. Hoewel de militaire grenzen onveranderd zijn gebleven, vinden incidenteel nog schendingen plaats van het staakt-het-vuren. Begin maart 2008 vonden hevige schietpartijen plaats langs de *line of contact* (zie tevens paragraaf 2.3 en 5.4).

5.2 Basisgegevens

Land

De in Azerbeidzjan gelegen etnisch Armeense enclave Nagorny Karabach beslaat in totaal 4800 vierkante kilometer en grenst uitsluitend aan (*de jure*) Azerbeidzjaans grondgebied. Stepanakert (Xankəndi in het Azerbeidzjaans) is de hoofdstad van Nagorny Karabach.

De omstreden status van Nagorny Karabach kan in de praktijk als volgt worden samengevat. Formeel behoort de enclave tot het grondgebied van Azerbeidzjan. *De facto* gedraagt Nagorny Karabach zich als een onafhankelijke republiek, waarbij sprake is van Armeense invloed op het bestuur en bescherming door het Armeense leger. De Azerbeidzjaanse autoriteiten hebben momenteel geen enkele zeggenschap over de enclave. Dit geldt evenmin voor de bezette gebieden die door de *de facto* regering van Nagorny Karabach worden gecontroleerd. Als vergelding voor het bezet houden van Azerbeidzjaans grondgebied, houden Azerbeidzjan en bondgenoot Turkije de grenzen met Armenië en Nagorny Karabach gesloten.

De munteenheid (*dram*) in Nagorny Karabach is dezelfde als in Armenië.

Bevolking

Nagorny Karabach telt momenteel ongeveer 139.500 inwoners.³⁴⁹ In de hoofdstad Stepanakert wonen ongeveer 50.000 mensen.³⁵⁰ Circa 95 tot 99 procent van de

³⁴⁸ In Armenië en Nagorny Karabach spreekt men overigens van “bevrijde” gebieden. De in totaal zeven bezette gebieden liggen rond Nagorny Karabach op Azerbeidzjaans grondgebied. Een aantal van deze gebieden grenst direct aan Armenië.

³⁴⁹ IWPR *Caucasus Reporting Service* N° 465 d.d. 23 oktober 2008.

bevolking is etnisch Armeens.³⁵¹ De rest bestaat onder meer uit etnische Assyriërs, Grieken, Koerden, Azeri en enkele Russen.

Taal

De Armeense taal is de officiële taal in Nagorny Karabach. Vrijwel iedereen beheerst deze taal goed. Veel inwoners van Nagorny Karabach spreken ook Russisch. Ten tijde van de Sovjet-Unie kozen de meeste Armeniërs voor Russisch onderwijs, zodat zij in elk geval geen Azerbeidzjaans hoefden te leren. De scholen in Nagorny Karabach zijn Armeenstalig. Er is in Stepanakert één Russische school.³⁵²

Staatsinrichting

Hoewel niet erkend door de internationale gemeenschap, gedraagt Nagorny Karabach zich als een onafhankelijke staat. De enclave heeft ook een eigen wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. In de grondwet, waarmee de bevolking van Nagorny Karabach per referendum op 10 december 2006 instemde, is de onafhankelijkheid en het staatsbestel van Nagorny Karabach expliciet vastgelegd.³⁵³

De wetgevende macht berust bij een 33 zetels tellend, rechtstreeks gekozen parlement. De leden van het parlement worden gekozen voor een periode van vijf jaar. De laatste parlementsverkiezingen vonden plaats op 19 juni 2005.³⁵⁴ De regeringspartijen (de Democratische Partij Artsakh en Vrij Vaderland) wonnen de verkiezingen en bezitten thans 28 zetels in het parlement. De oppositiealliantie van Dashnaktutjun en Beweging '88 kreeg 3 zetels en onafhankelijke parlementsleden kregen 2 zetels.³⁵⁵

³⁵⁰ Volgens de volkstelling die in oktober 2005 werd gehouden telde Nagorny Karabach 137.737 inwoners, waarvan 49.986 woonachtig in Stepanakert. Nationale Dienst voor de Statistiek van Nagorny Karabach <http://census.stat-nkr.am>, geraadpleegd op 30 september 2008.

³⁵¹ International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, *Europe Report* N°166, 14 september 2005.

³⁵² Het zou gaan om Staatsschool n° 3, waar ongeveer 300 leerlingen onderwijs volgen. Tot september 2008 zou er ook een Russische privé school in Stepanakert zijn geweest.

³⁵³ Persbericht *Armenialiberty* d.d. 12 december 2006. In deze 142 artikelen tellende grondwet is een groot aantal grondrechten opgenomen en expliciet beschreven, van directe verkiezing van president, parlement en lokaal bestuur tot de vrijheid van vereniging, vergadering en religie. Het gevoelige onderwerp terugkeer van etnische Azeri vluchtelingen komt in het document niet specifiek aan de orde, hoewel in het document wel wordt genoemd dat iedere burger en buitenlandse burger het recht heeft om in Nagorny Karabach te verblijven. Ook de kwestie van staatsburgerschap wordt niet gedefinieerd. Persbericht Eurasianet d.d. 12.12.2006.

³⁵⁴ Zie de website van de *Office of Nagorno Karabakh Republic in the USA*, www.nkrusa.org (laatst geraadpleegd op 3 november 2008).

³⁵⁵ Zie voor de samenstelling van het parlement www.nkrusa.org (laatst geraadpleegd op 3 november 2008).

De uitvoerende macht berust grotendeels bij de president van Nagorny Karabach (sinds juli 2007 is dit Bako Sahakian). De president wordt rechtstreeks gekozen voor een periode van vijf jaar en mag maximaal twee termijnen dienen.³⁵⁶ Hij benoemt en ontslaat de premier van Nagorny Karabach (thans Arayik Harutyunian).³⁵⁷ De premier is de voorzitter van de regering van Nagorny Karabach, bestaande uit de premier, de vice-premier en de ministers.³⁵⁸ Naast de regering functioneren tien ondersteunende overheidsorganen op verschillende beleidsterreinen.³⁵⁹ Daarnaast heeft Nagorny Karabach een eigen rechterlijke macht.

Nagorny Karabach heeft formeel eigen wetgeving, maar in de praktijk worden de wetten die in Armenië nieuw zijn aangenomen (zo goed als) onveranderd overgenomen, enkele uitzonderingen daargelaten. Voor zover over bepaalde onderwerpen door de eigen of Armeense wetgever nog geen nieuwe wetten zijn gemaakt, worden door Nagorny Karabach – net als in andere landen van de voormalige Sovjet-Unie – de oude Sovjetwetten gehanteerd.

Tussen de Armeense en Karabachse overheden bestaat vooral samenwerking en uitwisseling op het gebied van defensie. Zo dienen Armeense officieren en dienstplichtigen geregeld in het leger van Nagorny Karabach.

Vluchtelingen

Tijdens het conflict om Nagorny Karabach zijn ongeveer 30.000 etnische Armeniërs vanuit Nagorny Karabach en de regio Shaumyan (formeel niet behorend tot Nagorny Karabach) naar Armenië gevlucht. Daarvan is inmiddels de helft tot tweederde naar Nagorny Karabach teruggekeerd. De regering van Armenië beschouwt de resterende vluchtelingen als ontheemden die vallen onder de hervestigingsprogramma's op Armeens grondgebied. De regering van Nagorny Karabach heeft eveneens hervestigingsprogramma's voor terugkerende vluchtelingen. Deze richten zich naar verluidt niet alleen op Nagorny Karabach zelf, maar ook op de bezette gebieden. Het aantal mensen dat zich in de bezette gebieden vestigt, is echter beperkt.

³⁵⁶ Grondwet van Nagorny Karabach, Art. 62. (vertaling van het ministerie van Buitenlandse Zaken van Nagorny Karabach, www.nkr.am, geraadpleegd 3 november 2008).

³⁵⁷ Grondwet van Nagorny Karabach, Art. 68 lid 4.

³⁵⁸ Grondwet van Nagorny Karabach Art. 99 lid 3. Op 25 september 2007 is bij decreet van de president vastgelegd dat er twaalf ministeries zijn. Zie de officiële website van de regering van Nagorny Karabach, <http://www.karabakh.net> (laatst geraadpleegd op 3 november 2008). Voor een overzicht van alle ministeries en ministers, zie www.nkrusa.org (laatst geraadpleegd op 3 november 2008).

³⁵⁹ In bovengenoemd presidentieel decreet is tevens vastgesteld welke organen dit zijn. Een aantal voorbeelden: de nationale veiligheidsdienst, de belastingdienst en het departement van migratie, vluchtelingen en hervestiging en de politie van de republiek Nagorny Karabach.

De bezette gebieden ten westen en ten zuiden van Nagorny Karabach omvatten naast de stad Latchin en omringend gebied (delen van) de regio's Kelbadjar, Fizouli, Djebrail, Aghdam, Zanguelan en Koubatly. Er zijn geen officiële cijfers bekend van het aantal mensen dat in deze gebieden woonachtig is.³⁶⁰ Onder de huidige inwoners van deze gebieden zijn vluchtelingen van etnisch Armeense afkomst die uit Azerbeidzjan naar Armenië vluchtten, doch zich later in de bezette gebieden vestigden. De meeste inwoners zijn Armeniërs die slachtoffer waren van de aardbeving in Spitak in 1988 en die in Jerevan of elders in Armenië geen opvang vonden. Er zijn ook enkele Armeniërs die zich om economische redenen in de bezette gebieden hebben gevestigd.

In 2004 uitten de Azerbeidzjaanse autoriteiten beschuldigingen dat Armeniërs door de Armeense autoriteiten gestimuleerd werden om zich te vestigen in Nagorny Karabach en de bezette gebieden, hetgeen Armenië ontkende.³⁶¹ Een *fact-finding* missie van de OVSE wees uit dat de Armeense migratie naar de bezette gebieden grotendeels spontaan plaats leek te vinden en dat de invloed van de Armeense autoriteiten hierop verwaarloosbaar was.³⁶² Verschillende bronnen melden dat de Karabachse regering wel etnische Armeniërs stimuleert om zich in Nagorny Karabach te vestigen. De autoriteiten van Nagorny Karabach verlenen bovendien openlijk steun aan personen die zich in Latchin willen vestigen, en in mindere mate aan personen die zich in de overige bezette gebieden willen vestigen.³⁶³ Deze steun vindt plaats in de vorm van vee dat wordt meegeven of in de vorm van renteloze kredieten. Buiten Latchin blijft vestiging beperkt tot kleinschalige, spontane terugkeer van voormalige inwoners.³⁶⁴

5.3 Politieke onderhandelingen over Nagorny Karabach

Onder auspiciën van de OVSE wordt door de zogenaamde Minsk Groep (onder co-voorzitterschap van Frankrijk, de Verenigde Staten en de Russische Federatie) al jaren gezocht naar een oplossing van het conflict.

³⁶⁰ In Latchin en omgeving wordt het inwoneraantal geschat op 7.000 en in Aghdam zouden ongeveer 2.000 mensen wonen.

³⁶¹ International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, Crisis Group Europe Report N°166, 14 September 2005, p. 6.

³⁶² Zie ook persbericht *Armenialiberty* d.d. 22 februari 2005.

³⁶³ De Armeense regering zou Nagorny Karabach in dit beleid financieel ondersteunen. International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, 14 September 2005, p. 6.

³⁶⁴ Persbericht *RFE/RL* d.d. 14 februari 2005. De prikkels om zich in Nagorny Karabach en de bezette gebieden te vestigen zijn niet alleen bedoeld voor terugkeerders, maar ook voor Armeniërs die nog nooit in Nagorny Karabach hebben gewoond. Vestiging in de bezette gebieden wordt niet als aantrekkelijk beschouwd.

Een aantal ontwikkelingen zorgde voor een stagnatie in de vredesonderhandelingen. Voor beide landen stonden in 2008 presidentiële verkiezingen gepland, waardoor voor de partijen de politieke ruimte om concessies te doen lange tijd beperkt was.³⁶⁵ De heftige gevechten die begin maart 2008 in Nagorny Karabach uitbraken, maakten een oplossing van het conflict nog minder waarschijnlijk. Bovendien werd in diezelfde maand in de Algemene Vergadering van de VN een niet-bindende resolutie van Azerbeidzjan aangenomen waarin het onder andere de onmiddellijke en onvoorwaardelijke terugtrekking van Armeense strijdkrachten uit de bezette Azerbeidzjaanse gebieden eiste,³⁶⁶ hetgeen geen positief effect had op de relatie tussen Armenië en Azerbeidzjan.

Na het aantreden van president Sarkisian kwam het tot een aantal ontmoetingen waarover de bemiddelaars van de Minsk Group zich positief uitlieten. Bovendien tekenden de Armeense en Azerbeidzjaanse presidenten op 2 november 2008 onder leiding van de Russische president Medvedev een gezamenlijke verklaring waarin zij aangaven te zullen werken aan een politieke oplossing van het conflict om de stabiliteit in de regio te herstellen.³⁶⁷ Het is de eerste keer sinds de wapenstilstand van 1994 dat Armenië en Azerbeidzjan een dergelijk document tekenden. Welke invloed dit akkoord op het verdere verloop van het vredesproces zal hebben, zal nog moeten blijken. Volgens analisten is het document te vaag om daadwerkelijk van invloed te zijn. Zo komt de status van Nagorny Karabach niet aan de orde en wordt evenmin gesproken over de bezette gebieden.³⁶⁸ Bovendien is er in Nagorny Karabach (en Armenië) kritiek op het feit dat de Karabachse autoriteiten geen partij waren bij de opstelling van het document.³⁶⁹

5.4 Veiligheidssituatie

In de verslagperiode deden zich langs de zogenaamde *line of contact* opnieuw schietincidenten voor. Net als in voorgaande jaren ging het hierbij meestal om kleine en beperkte vuurwisselingen, waarbij af en toe gewonden en ook doden vielen.³⁷⁰ Op 4 maart 2008 braken de hevigste gevechten sinds tien jaar uit.³⁷¹ In

³⁶⁵ EIU, *Country Report Armenia*, februari 2008, p. 16.

³⁶⁶ Meer dan 100 landen onthielden zich van stemming en zeven landen, waaronder Rusland, de VS en Frankrijk (co-voorzitters van de Minsk Group) stemden tegen. EIU, *Country Report Armenia*, mei 2008, pp. 16-17.

³⁶⁷ Persbericht AFP d.d. 2 november 2008 en BBC News d.d. 2 november 2008.

³⁶⁸ IWPR *Caucasus Reporting Service* N° 467 d.d. 6 november 2008.

³⁶⁹ Zie bijvoorbeeld persberichten *RFE/RL* d.d. 4 november 2008 en *Armenialiberty* d.d. 10 november 2008.

³⁷⁰ Volgens officiële bronnen vielen in 2007 aan de Armeense zijde van de *line of contact* 6 militaire doden en 22 gewonden door Azerbeidzjaans vuur. U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

de Karabachse districten Terter en Goranboy vielen tussen de tien en zestien doden.³⁷² In de dagen daarna vonden nog meer gevechten plaats.³⁷³ Hoewel de rust langs de *line of contact* daarop enigszins leek terug te keren, bleef er in het verdere verloop van de verslagperiode sprake van (dodelijke) schietincidenten.³⁷⁴

Voorts eisen de rond de *line of contact* geplaatste landmijnen nog steeds levens, zowel onder de militairen als de burgerbevolking.³⁷⁵ Sinds 2000 is de mijnopruijmsorganisatie HALO Trust bezig de mijnen langs de binnengrenzen van Nagorny Karabach (de grens tussen de bezette gebieden en Nagorny Karabach) te ruimen. Op 1 mei 2007 was ruim 20 vierkante kilometer geruimd en moest 6,6 vierkante kilometer nog geruimd worden. Het zal naar verwachting tot 2013 duren voordat Nagorny Karabach *mine impact free* verklaard zal kunnen worden.³⁷⁶

Het komt nog steeds voor dat soldaten en burgers in de grenszone gevangen worden genomen. In incidentele gevallen betreft het dienstplichtigen die uit wanhoop over de slechte omstandigheden in het leger de grens proberen over te steken. Dit fenomeen doet zich aan beide kanten voor, aangezien zowel in Azerbeidzjan als in Armenië de omstandigheden in het leger voor dienstplichtigen uitermate slecht zijn.³⁷⁷ Personen die gevangen worden genomen, worden door beide kanten meestal binnen korte tijd via het Rode Kruis aan de andere partij overgedragen.³⁷⁸

³⁷¹ IWPR *Caucasus Reporting Service* N° 434 d.d. 7 maart 2008. Het is niet duidelijk of Armenië of Azerbeidzjan het vuur opende. Volgens de *International Crisis Group* waren de gevechten in hevigheid te vergelijken met de oorlog van 1988-1994. *International Crisis Group Policy Briefing Armenia: Picking up the pieces*, 8 april 2008, p. 15.

³⁷² Persbericht *RFE/RL*, 4 maart 2008. De Azerbeidzjaanse autoriteiten spraken van in totaal 16 doden (12 Armeniërs en 4 Azeri), terwijl de Armeense autoriteiten het dodental vaststelden op tien (8 Azeri en 2 Armeniërs). Persbericht *Armenialiberty* d.d. 5 maart 2008.

³⁷³ Persbericht *Armenialiberty*, d.d. 10 maart 2008. Volgens de Azerbeidzjaanse autoriteiten vielen hierbij doden, Armenië ontkende dit echter.

³⁷⁴ Volgens Azerbeidzjaanse autoriteiten vielen in de periode tussen juli en september 2008 in Nagorny Karabach minstens twintig doden, waarvan ongeveer vijftien aan Armeense zijde. Dit wordt bestreden door Armenië. Persbericht *Armenialiberty* d.d. 18 september 2008.

³⁷⁵ In 2006 waren er in totaal 14 incidenten, waarbij 2 personen werden gedood en 12 gewond raakten. *International Campaign to Ban Landmines (ICBL), Landmine Monitor Report 2007, Nagorny Karabakh*, 6 november 2007

³⁷⁶ *International Campaign to Ban Landmines (ICBL), Landmine Monitor Report 2007, Nagorny Karabakh*, 6 november 2007

³⁷⁷ Zie bijvoorbeeld persbericht *Armenialiberty* d.d. 25 januari 2008 (betreffende een Armeense soldaat die in Azerbeidzjan gevangen werd genomen) en 23 april 2008 (betreffende een Azeri soldaat die in Armenië gevangen werd genomen).

³⁷⁸ In 2008 zijn er via het Rode Kruis negen (krijgs)gevangenen gerepatriëerd. Dit waren zowel Armeniërs die in Azerbeidzjan gevangen genomen waren als Azeri die in Armenië en Nagorny Karabach gevangen genomen waren. Bovendien is één Azeri in een derde land

5.5 Mensenrechtensituatie

De mensenrechtensituatie in Nagorny Karabach vertoont min of meer hetzelfde beeld als de situatie in Armenië.³⁷⁹ Eerlijke rechtspraak is in de praktijk niet gegarandeerd. Rechters staan onder druk van de uitvoerende macht.³⁸⁰

Net als in Armenië geniet de schrijvende pers in Nagorny Karabach een zekere mate van vrijheid. Er is in Nagorny Karabach één onafhankelijke krant (*Demo*), die wordt gepubliceerd met financiële steun van enkele Britse NGO's. Verder zijn er in Nagorny Karabach veel Karabachse journalisten actief voor bladen die buiten Nagorny Karabach verschijnen. Deze journalisten worden met rust gelaten, evenals buitenlandse correspondenten. De regering controleert echter wel een groot deel van radio en televisie en de meeste journalisten hanteren een vorm van zelfcensuur, met name over onderwerpen als Azerbeidzjan en het vredesproces.³⁸¹ Volgens een mensenrechtenorganisatie was er in de verslagperiode een verslechtering te bespeuren in de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Sinds de presidentsverkiezingen van 2007 lijken kritische geluiden steeds schaarser te worden. Zelfs *Demo* zou zich niet meer wagen aan het uiten van kritiek jegens de regering.

De vrijheid van vereniging en vergadering is beperkt. Wel is het vakbonden toegestaan zich te organiseren.³⁸² Het wordt organisaties die kritiek hebben op de autoriteiten lastig gemaakt om bijeen te komen. Volgens een mensenrechtenorganisatie lopen mensen die zich kritisch uitspreken jegens de regering het risico doelwit te worden van willekeurige belastinginspecties of bijvoorbeeld het verliezen van hun baan.

De dominante Armeense apostolische kerk (90 procent van de bevolking is apostolisch) is het enige geloofsgenootschap dat in Nagorny Karabach volgens de wet is geregistreerd.³⁸³ Volgens een bron zouden minderheidsgroeperingen als pinkstergelovigen, adventisten, baptisten en Jehova's getuigen in hun activiteiten

gehuisvest (zie ook persbericht *Armenialiberty* d.d. 23 april 2008). Zie voor informatie over uitgewisselde gevangenen ook de website van het ICRC in Armenië (www.icrc.org).

³⁷⁹ Zie hoofdstuk 3.

³⁸⁰ Freedom House, *Freedom in the World – 2008: Armenia/Azerbaijan, Nagorno-Karabakh*, 2 juli 2008.

³⁸¹ Freedom House, *Freedom in the World – 2008: Armenia/Azerbaijan, Nagorno-Karabakh*, 2 juli 2008.

³⁸² Freedom House, *Freedom in the World – 2008: Armenia/Azerbaijan, Nagorno-Karabakh*, 2 juli 2008.

³⁸³ Een bron meldt dat in het Karabachse parlement een nieuwe religieuze wet in behandeling is die vrijwel gelijk zou zijn aan de Armeense religieuze wetgeving, waarin de Armeense apostolische kerk een geprivilegieerde positie wordt toegekend. Forum 18, *Nagorno-Karabakh: "The law is like rubber"*, 4 december 2008.

beperkingen hebben ondervonden.³⁸⁴ Een andere bron stelt echter dat zowel baptisten als Jehova's getuigen niet belemmerd zijn in hun religieuze activiteiten.³⁸⁵ De houding van de Karabachse autoriteiten ten aanzien van (religieuze) minderheden werd door een mensenrechtenorganisatie als tolerant gekarakteriseerd.

Bewegingsvrijheid

Tussen Azerbeidzjan enerzijds en Nagorny Karabach en de bezette gebieden anderzijds is geen verkeer mogelijk. De grens tussen de bezette gebieden en Armenië is open en het verkeer in beide richtingen is vrij. Vanuit Armenië loopt een snelweg van de hoofdstad Jerevan, door de bezette corridor rond de stad Latchin, naar Stepanakert. De overgang van de grens bij Latchin is weinig gecompliceerd, en wordt bewaakt door een enkele grenswacht.

Armeense staatsburgers en burgers van andere GOS-landen hebben geen visum nodig voor Nagorny Karabach. Ook Azerbeidzjaanse staatsburgers hebben formeel geen visum nodig voor Nagorny Karabach. Voor de staatsburgers van andere landen geldt formeel een visumplicht. Het visum, dat wordt uitgegeven als losbladige verklaring, kan bij de vertegenwoordiging van Nagorny Karabach in Jerevan gemakkelijk worden verkregen. Het ontbreken van een visum hoeft voor de binnenkomst in Nagorny Karabach geen probleem te zijn; ook na aankomst in Stepanakert kan het visum worden verkregen bij het Karabachse ministerie van Buitenlandse Zaken.

Reisdocumenten

Nagorny Karabach kent een eigen staatsburgerschap, dat is opgenomen in de wet op de basisbeginselen van het staatsburgerschap van de Republiek Nagorny Karabach van 1992. De autoriteiten van Nagorny Karabach geven eigen identiteitsdocumenten af. Voor dit doel werden aanvankelijk de oude rode Sovjet paspoorten gebruikt met daarin de aanduiding 'Karabach'. Begin 2004 werden deze documenten ongeldig verklaard. Sinds 2004 tonen staatsburgers van Nagorny Karabach hun identiteit aan met het Armeense paspoort, dat tevens als reisdocument voor buitenlandse reizen kan worden gebruikt. Dit Armeense paspoort kan door personen die afkomstig zijn uit Nagorny Karabach op eenvoudige wijze in Stepanakert worden aangevraagd. Dit geldt ook voor inwoners van Nagorny Karabach die formeel het Armeense staatsburgerschap niet bezitten. De in Nagorny Karabach uitgegeven Armeense paspoorten zijn herkenbaar aan het

³⁸⁴ Freedom House, *Freedom in the World: Armenia/Azerbaijan, Nagorno-Karabakh*, 2008.

³⁸⁵ Forum 18, *Nagorno-Karabakh: "Jailed religious conscientious objector must undergo re-education"*, 27 maart 2008

nummer van de afgifte-autoriteit, te weten 070.³⁸⁶ Overigens zijn de Armeense autoriteiten redelijk soepel in het afgeven van het Armeense staatsburgerschap aan etnische Armeniërs afkomstig uit Nagorny Karabach.

5.6 Positie specifieke groepen

5.6.1 Positie etnische Azeri

Bronnen konden het precieze aantal volledig etnische Azeri in Nagorny Karabach niet aangeven. Vast staat dat het aantal bijzonder klein is.³⁸⁷ Het gaat hier om Azeri die al voor 1988 in Nagorny Karabach verbleven. Zij zijn voor het merendeel partner in een gemengd huwelijk. Daarnaast zijn er nakomelingen uit gemengde huwelijken waarbij één van de ouders etnisch Azeri is.

Er zijn voorbeelden van Azeri die werkzaam zijn in de gezondheidszorg of zelfs een baan hebben bij de overheid.³⁸⁸ Ook zijn er zonen uit gemengde huwelijken die in het Karabachse leger dienen. Voorzover bij de aangesproken bronnen bekend, woonden deze mensen al in Nagorny Karabach voordat de oorlog uitbrak. De meesten van hen wonen in Stepanakert, de rest woont in de dorpen en steden als Martouni en Mardakert.

Omdat de leefgemeenschappen in Nagorny Karabach hecht zijn, kent bijna iedereen in zijn directe omgeving deze Azeri. Zij worden geacht de Armeense kant in het conflict te hebben gekozen en worden met rust gelaten. Deze Azeri spreken doorgaans vloeiend Armeens. Sommigen hebben hun eigen naam gehouden, anderen hebben een Armeense naam aangenomen. Zij ondervinden in Nagorny Karabach geen aan hun afkomst gerelateerde problemen.

Anders is het volgens de bronnen wanneer etnische Azeri, die vóór of tijdens de oorlog uit Nagorny Karabach zijn vertrokken, naar Nagorny Karabach zouden terugkeren. Zij zouden door de bevolking van Nagorny Karabach met wantrouwen en mogelijk vijandigheid worden bejegend. Deze Azeri hebben door hun lange verblijf buiten het land een andere achtergrond dan de inwoners van Nagorny Karabach. De kans is aanwezig dat de bevolking de Azeri die naar Nagorny Karabach zouden terugkeren, beschouwt als spionnen van Azerbeidzjan.

³⁸⁶ Ook aan het stempel van het uitgevend politiekantoor is te zien dat men met een Armeens paspoort uit Nagorny Karabach te maken heeft. Zie ook International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, 14 september 2005.

³⁸⁷ Een bron schatte het aantal Azeri in Nagorny Karabach op maximal honderd. Volgens International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, 14 september 2005 is het aantal etnische Azeri in Nagorny Karabach “zeer klein”.

³⁸⁸ De huidige vice-minister van Defensie zou een etnische Azeri zijn.

5.6.2 Dienstplichtigen

In Nagorny Karabach is de dienstplicht in de grondwet opgenomen.³⁸⁹ De dienstplicht is vastgelegd in de wet op militaire dienstplicht (laatstelijk gewijzigd in 2006) en de wet op militaire verplichtingen (uit 2001).³⁹⁰ Nagorny Karabach kent op grond van de wet op de militaire dienstplicht van 2002 een algemene dienstplicht voor alle mannen in de leeftijd tussen 18 en 27 jaar.³⁹¹ De duur van de militaire dienstplicht bedraagt voor alle dienstplichtigen twee jaar, vanaf het moment waarop men daadwerkelijk bij de strijdkrachten is ingelijfd.

De strijdkrachten omvatten volgens openbare bronnen naar schatting tussen 18.500 en 20.000 manschappen, waarvan ongeveer de helft bestaat uit Armeense staatsburgers.³⁹² Het legerkader is vrijwel geheel afkomstig uit Nagorny Karabach.

Er zijn dezerzijds geen aanwijzingen dat zich ten aanzien van de vorige verslagperiode wijzigingen hebben voorgedaan in de rekruteringsprocedure van militairen. Dit geldt eveneens voor de gronden om uitstel of vrijstelling van de dienstplicht te krijgen. Derhalve wordt hiervoor verwezen naar het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

Alternatieve dienstplicht

De grondwet van Nagorny Karabach bepaalt dat alle mannelijke burgers moeten dienen in het leger en voorziet niet in de mogelijkheid van alternatieve dienstplicht. Zolang het land in een toestand van conflict noch vrede verkeert, worden alle dienstplichtigen geacht nodig te zijn voor het leger.³⁹³ Het leger in Nagorny Karabach heeft veel steun en sympathie onder de bevolking. In het algemeen zien jongens en mannen het als vanzelfsprekend om in het leger te dienen. Personen die met beroep op gewetensbezwaren toch weigeren hun militaire dienst te vervullen, kunnen wegens dienstweigering strafrechtelijk

³⁸⁹ Grondwet van Nagorny Karabach, Art. 57.

³⁹⁰ Coalition to stop the use of child soldiers, *Child Soldiers Global Report 2008 (April 2004 – October 2007)*, 2008, pp. 56-57.

³⁹¹ Volgens artikel 9 van de wet op de militaire dienstplicht kunnen onder omstandigheden ook vrouwen in de leeftijd tussen 18 en 35 jaar bij de strijdkrachten van Nagorny Karabach dienen.

³⁹² International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh, Viewing the Conflict from the Ground*, 14 september 2005, p. 9.

³⁹³ Forum 18, *Nagorno-Karabakh: "Jailed religious conscientious objector must undergo re-education"*, 27 maart 2008. De wet op de militaire dienstplicht van Nagorny Karabach bepaalt dat alternatieve dienstplicht mogelijk is "in de bij wet voorziene gevallen". De "bij wet voorziene gevallen" zijn echter niet nader omschreven of in aparte wetgeving geregeld.

worden vervolgd (zie hieronder). Strafvervolgning vindt ook daadwerkelijk plaats.³⁹⁴

Bestrafing

Dienstweigering en desertie, alsmede andere misdrijven tegen het leger van Nagorny Karabach, zijn strafbaar. Het Armeense Wetboek van Strafrecht van 1 augustus 2003 wordt ook in Nagorny Karabach toegepast met betrekking tot de strafmaat voor dienstweigering en desertie. De strafmaten geldend in oorlogstijd, worden sinds de wapenstilstand van mei 1994 niet meer toegepast. Net als in Armenië, wordt in Nagorny Karabach dienstweigering door het Openbaar Ministerie vervolgd en desertie door de militaire aanklager.

5.6.3 Oorlogsveteranen³⁹⁵

De Fidaï³⁹⁶ bestaat niet meer als paramilitaire organisatie. In de loop van de oorlog is de Fidaï geleidelijk opgegaan in de reguliere strijdkrachten van Armenië en Nagorny Karabach. Hoewel verschillende oud-Fidaï nog prominent aanwezig zijn zijn in de Armeense of Karabachse politiek of het zakenleven, spelen de Fidaï als groep niet meer een rol van betekenis.

Zoals in het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008 reeds vermeld werd, is de politieke invloed van Yerkrpah in Nagorny Karabach sinds de arrestatie en veroordeling van voormalig minister van Defensie Samvel Babayan³⁹⁷ sterk afgenomen. De Armeense presidentsverkiezingen van 2008 verzwakten Yerkrpah nog verder, omdat zij binnen de organisatie verdeeldheid veroorzaakte tussen aanhangers van Serzh Sarkisian en Levon Ter Petrosian.³⁹⁸ Hoewel verschillende invloedrijke politieke figuren banden hebben met de organisatie, speelt Yerkrpah als organisatie geen grote rol meer in de Armeense politiek. Overigens

³⁹⁴ Op 24 maart 2008 bepaalde de Karabachse Hoge Raad dat een Jehova's getuige, die drie jaar van zijn vierjarige gevangenisstraf wegens dienstweigering had uitgezeten, niet vervroegd vrijgelaten werd. In plaats daarvan moest hij volgens de Hoge Raad 'heropvoeding' ondergaan. Forum 18, *Nagorno-Karabakh: "Jailed religious conscientious objector must undergo re-education"*, 27 maart 2008.

³⁹⁵ Zie voor meer informatie over de positie van de Fidaï, Yerkrpah en de aanhangers van Babayan het algemeen ambtsbericht Armenië maart 2008.

³⁹⁶ De aanduiding Fidaï (vrijheidsstrijder) werd gebruikt voor de lokale etnisch Armeense paramilitaire groepen in Nagorny Karabach die aan het begin van de oorlog over Nagorny Karabach werden gevormd. Zie voor een meer uitgebreide beschrijving van de Fidaï het algemeen ambtsbericht Armenië van december 2006.

³⁹⁷ Babayan werd in 2001 veroordeeld tot 14 jaar gevangenisstraf vanwege zijn betrokkenheid bij een aanslag op de president Ghokassian. In 2004 werd hij vrijgelaten en werd hij actief in de Armeense politiek.

³⁹⁸ EIU, *Country Profile 2008: Armenia*, pp. 12-13.

ondervinden familieleden en aanhangers van Babayan geen problemen meer op grond van hun banden met Babayan.

Literatuur

Amnesty International, *Armenia: Fear of the freedom of conscience and religion: violations of the rights of Jehovah's Witnesses*, EUR 54/001/2008, januari 2008.

Amnesty International, *Europe and Central Asia: Summary of Amnesty International's Concerns in the Region, July-December 2007*.

Amnesty International, *No pride in silence. Countering violence in the family in Armenia*, november 2008.

Center for Regional Development/Transparency International Armenia, *Corruption perception in Armenia 2007 phone survey*, Jerevan: september 2007.

Coalition to stop the use of child soldiers, *Child Soldiers Global Report 2008 (April 2004 – October 2007)*, 2008.

Commission of the European Communities, *Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007": Progress Report Armenia (SEC(2008)392)*, Brussel: 3 april 2008.

Committee to Protect Journalists, News Alert 2008: *Armenia. Restrictions imposed as president declares emergency*, 3 maart 2008.

Committee to Protect Journalists, News Alert 2008: *Armenia. European Court rules in favor of embattled television station*, 19 juni 2008.

Committee to Protect Journalists, News Alert 2008: *Investigative journalist beaten*, 19 november 2008.

Council of Europe, *Report by the Commissioner for human rights Thomas Hammarberg on his visit to Armenia 7-11 October 2007*, Straatsburg: 30 april 2008.

Council of Europe, *Special Mission to Armenia by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights*, Jerevan: 12-15 maart 2008

Council of Europe, *Special Mission to Armenia by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights, Summary of Findings*, Jerevan: 13-15 juli 2008

The Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Profile 2008, Armenia*.

The Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Report Armenia*, augustus 2007.

The Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Report Armenia*, augustus 2008.

The Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Report Armenia*, februari 2008.

The Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Report Armenia*, mei 2008.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *Second Report on Armenia*, 13 februari 2007.

Fédération Internationale des liges des Droits de l'Homme (FIDH) and Civil Society Institute (CSI), *Mission en Arménie 29 mars – 3 avril 2008*, juni 2008.

Fédération Internationale des liges des Droits de l'Homme (FIDH), *Overview of major Human Rights Issues in the Republic of Armenia*, 2006.

Forum 18, *Armenia : Imprisonment of some 80 conscientious objectors “not a human rights issue”*, 11 december 2008.

Forum 18, *Nagorno-Karabakh: “Jailed religious conscientious objector must undergo re-education”*, 27 maart 2008.

Freedom House, *Freedom in the World 2008, Armenia*.

Freedom House, *Freedom in the World – 2008: Armenia/Azerbaijan, Nagorno-Karabakh*, 2 juli 2008.

Freedom House, *Nations in Transit 2007, Armenia*, 24 juni 2008.

Helsinki Citizens' Assembly – Vanadzor, *Continued political repression and persecution in Armenia* (HDIM.NGO/491/08), Vanadzor: 9 oktober 2008.

Helsinki Committee of Armenia, *Human Rights in the regions of Armenia*, Jerevan: 2008.

Human Rights Defender of the Republic of Armenia, *Ad-hoc public report on the 2008 February 19 Presidential Elections and the Post-Electoral Developments*, Jerevan: april 2008.

Human Rights Defender of the Republic of Armenia, *Annual Report 2007*, Jerevan: 2008.

Human Rights in Armenia, Human Rights Reviews, *Local elections in Armenia show that local democracy needs further tangible consolidation*, 29 september 2008.

Human Rights in Armenia, Human Rights Reviews, *There is no progress in Levon Gulyan's case*, 16 oktober 2008.

Human Rights Watch, *Armenia: Violence at polling stations mars elections*, 22 februari 2008.

Human Rights Watch, *Armenia: Civilians die as police suppress demonstrations and riots*, 2 maart 2008.

Human Rights Watch, *Armenia: Leading human rights defender assaulted*, 22 mei 2008.

Human Rights Watch, *Letter tot the Assistant Secretary for democracy, human rights and labor of the US State Department about concerns in Armenia, Azerbaijan and Georgia*, 12 juni 2008.

International Campaign to Ban Landmines (ICBL), *Landmine Monitor Report, Armenia 2007*, 6 november 2007.

International Campaign to Ban Landmines (ICBL), *Landmine Monitor Report 2007, Nagorny Karabakh*, 6 november 2007

International Committee of the Red Cross (ICRC), *Annual Report 2007: Armenia*, 27 mei 2008 (pp. 243-246).

International Crisis Group, *Armenia: Picking up the Pieces*, 8 april 2008.

International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground*, 14 september 2005.

International Helsinki Federation for Human Rights, *Armenia: Report to the 61st session of the U.N. Commission on Human Rights*, april 2005.

International Organization for Migration (IOM) et al., *Expansion of advanced border control and management technologies in Armenia*, Jerevan: 2008, pp. 4-5.

International Organization for Migration (IOM), *Review of migration management in the Republic of Armenia: Assessment mission report*, Jerevan: maart 2008.

Jehovah's Witnesses Office for Public Information, *Conscientious objectors Republic of Armenia and Nagorno-Karabakh*, 2 mei 2008.

Kabeleova, Hanna, Armen Mazmanyanyan and Ara Yeremyan (OSCE-supported), *Assessment of the Migration Legislation in the Republic of Armenia*, Jerevan: 2007.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Algemeen Ambtsbericht Armenië*, maart 2008.

The Norwegian Helsinki Committee, *Prison Conditions in Armenia*, 1 april 2005.

OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Parliamentary Elections 12 May 2007 Needs Assessment Mission report, 30 January – 2 February 2007*, 15 februari 2007.

OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 2007, Interim report n° 1*, 21-28 maart 2007.

OSCE/ODIHR, *Election Observation Mission Report, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 12 May 2007*, 10 september 2007.

OSCE/ODIHR, *Republic of Armenia Presidential Election 19 February 2008 Election Observation Mission Report*, Warschau: 30 mei 2008.

OSCE Representative of Freedom on the Media (Miklos Haraszti), *The State of Media Freedom in Armenia*, 2006.

OSCE Representative of Freedom on the Media (Miklos Haraszti), Press release 26 september 2008.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Resolution 1361 (2004) on Honouring of obligations and commitments by Armenia*, Straatsburg: 27 januari 2004.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Honouring of obligations and commitments by Armenia* (Doc. 11117), Straatsburg: 20 december 2006.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), *Observation of the parliamentary elections in Armenia (12 May 2007)* (Doc. 11312), 20 juni 2007.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *The functioning of democratic institutions in Armenia* (Doc. 11579), 15 april 2008.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1609 (2008): Functioning of democratic institutions in Armenia*, 17 april 2008.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Resolution 1620 (2008): Implementation by Armenia of Assembly Resolution 1609 (2008)*, 25 juni 2008.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *The implementation by Armenia of Assembly Resolutions 1609 (2008) and 1620 (2008)*, 18 december 2008 (provisional version).

Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A review of the current situation – Country report Armenia*, april 2005.

Raad van Europa, *10.6 European Charter for Regional Minority Languages – First report of the Committee of Experts in respect of Armenia*, 967 Meeting CM(2006)85, 3 mei 2006.

Reporters without Borders, *Journalists physically attacked during election campaign*, 21 februari 2008.

Reporters without Borders, *With news media paralysed and websites inaccessible, government is urged to lift state of emergency*, 5 maart 2008.

UNHCR, *Global Appeal 2008-2009: Eastern Europe*, pp. 278-281.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *International Protection Considerations Regarding Armenian Asylum-Seekers and Refugees*, Genève: september 2003.

United States (U.S.) Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2007, Armenia*, 11 maart 2008.

United States (U.S.) Department of State, *International Religious Freedom Report 2008, Armenia*, 19 september 2008.

United States (U.S.) Department of State, *Trafficking in Persons Report 2008, Armenia*, juni 2008 (pp. 59-61).

Venice Commission (European Commission for democracy through law), *Opinion n° 474/2008: Law on conducting meetings, assemblies, rallies and demonstrations of the Republic of Armenia* (CDL(2008)036), Straatsburg: 17 juni 2008.

Venice Commission (European Commission for democracy through law), *Opinion on the Law of the Republic of Armenia on political parties* (CDL-AD(2003)5), Straatsburg: 14-15 maart 2003.

Writenet independent analysis, *The human rights situation of the Yezidi minority in the Transcaucasus (Armenia, Georgia, Azerbaijan)*, mei 2008.

Yeganyan, Gagik, "The migration situation in Armenia: challenges and solutions", in IOM, *Migration perspectives Eastern Europe and Central Asia*, oktober 2006.

Wetteksten & juridische uitspraken

Criminal Code of the Republic of Armenia, 18 april 2003, (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, <http://www.parliament.am>).

Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, <http://www.parliament.am>).

Electoral Code of the Republic Armenia, november 2007, (onofficiële vertaling van de Venice Commission, <http://www.venice.coe.int>).

Family Code of the Republic of Armenia, 9 november 2004, (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, <http://www.parliament.am>).

Grondwet van de Republiek Armenië, 27 november 2005 (via de officiële website van de regering van de Republiek Armenië, http://www.gov.am/enversion/legal_1/legal_sahman_all.html#04)

Grondwet van de Republiek Nagorny Karabach (via website van het ministerie van Buitenlandse Zaken van Nagorny Karabach, <http://www.nkr.am/en/constitution/9>).

Law of the Republic of Armenia on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations, 17 juni 1991 (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, www.parliament.am).

Law on Citizenship of the Republic of Armenia, laatst gewijzigd op 26 februari 2007 (via de website van het Armeense Ministerie van Buitenlandse Zaken <http://www.armeniaforeignministry.com>).

Law of the Republic of Armenia on Political Asylum, 26 september 2001 (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, <http://www.parliament.am>).

Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak, uitspraak 200608939/1, 20 juli 2007.

Republic of Armenia, *Judicial Code*, 21 februari 2007 (via website *The Judiciary of Armenia*: www.court.am).

Republic of Armenia, *Law on Political Asylum*, 26 september 2001 (onofficiële vertaling via www.legislationline.org).

Wetboek van Strafrecht van de Republiek Armenië: *Criminal Code of the Republic of Armenia*, 18 april 2003 (onofficiële vertaling van het Armeense parlement, <http://www.parliament.am>).

Websites

BacktoArmenia.com, *Who is exempt from compulsory military service?*, <http://www.backtoarmenia.com>.

CIA, *The World Factbook, Armenia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>.

Council of Europe, *Statistics on signatures and ratifications*: <http://conventions.coe.int>

European Court of Human Rights
Information Office of the Council of Europe in Armenia: *Signed and ratified documents*, http://www.coe.am/index.php?cat_id=37

The Government of the Republic of Armenia, official website: <http://www.gov.am>.

Human Rights' Defender of the Republic of Armenia (nationale ombudsman): www.ombuds.am.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (<http://www.icrc.org>), *States party to main treaties*: http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/party_main_treaties

Judiciary of Armenia: www.court.am

Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Republiek Armenië:

<http://www.armeniaforeignministry.com>.

Ministerie van Buitenlandse Zaken van Nagorny Karabach: <http://www.nkr.am>.

National Statistical Service of the Republic of Armenia, www.armstat.am.

National Statistical Service of Nagorno Karabakh Republic: <http://stat-nkr.am/>
(resultaten van de volkstelling van 2005: <http://census.stat-nkr.am>).

North Atlantic Treaty Organization (NATO), *The Partnership for Peace*,
<http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>

Office of Nagorno Karabakh Republic in the USA: www.nkrusa.org.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Ratifications and Reservations*: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/ratification/index.htm>,

OVSE in Armenië: www.osce.org/yerevan.

Raad van Europa in Armenië: www.coe.am.

Transparency International, *Corruption Perceptions Index*:

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

UNDP in Armenië: www.undp.am

UNICEF in Armenië: www.unicef.org/armenia.

University of California, Los Angeles (UCLA) Language Material Project website,
<http://www.lmp.ucla.edu>.

Nieuwsbronnen

BBC News

Institute for War and Peace Reporting (IWPR), *Caucasus Reporting Service*

Yerevan Press Club, *Weekly Newsletter*

Persberichten *Armenialiberty.org*

Persberichten *AI+*

Persberichten *International Herald Tribune*

Persberichten *Radio Free Europe/Radio Liberty* (RFE/RL)

Bijlage(n)

I Overzichtskaart van Armenië in de Kaukasus

II Overzichtskaart van Nagorny Karabach, de bezette gebieden en de frontlijn

